

**XVIII. YÜZYIL BAŞLARINDA İLMİYE DÜZENLEMELERİ VE
MÜLÂZEMET SİSTEMİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Programı**

Tacettin DEMİREL

Danışman: Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT

**Temmuz 2019
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarih Bilim Dalı öğrencisi Taceddin Demirel tarafından Prof. Dr. Yasemin Beyazıt yönetiminde hazırlanan “XVIII. Yüzyıl Başlarında İlimiye Düzenlemeleri ve Mülazemet Sistemi” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 25.06.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Yasemin Beyazıt

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Leyla Aksu Kılıç

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 07/07/2019 tarih ve 26/01... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet BARDAKCI

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmanın yapılması ve bulgularının analizinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza: *T. Demirel*

Öğrenci Adı Soyadı: Tacettin DEMİREL

ÖN SÖZ

Osmanlı ilmiye teşkilatının bürokratik yapılarından biri olan ve mesleğe girişte önemli bir rol üstlenen mülâzemet sistemi hakkında bugüne değin birçok çalışma mevcuttur. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında, XVIII. yüzyıl mülâzemet sisteminin yeterince irdelenmediği ortaya çıkmakta, 1715 tarihli ilmiyeye dair çıkarılan hatt-ı hümayunlar hakkında yapılan çalışmaların oldukça az olduğu tespit edilmektedir. Bu sebeple XVIII. yüzyıl başlarında mülâzemet sistemi ve 1715 tarihli ilmiyeye dair çıkarılan hatt-ı hümayunların daha iyi tanıtılması ve düzenlemenin sistem üzerindeki etkilerini aktarabilmek adına bu çalışma hazırlanmıştır.

Çalışma süresince bir çok kişinin desteğini aldım. Öncelikle lisans dönemimden itibaren hemen hemen her konuda yardımlarını esirgemeyen, beni bu konu üzerinde çalışmaya teşvik eden danışman hocam Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kader birliği yaptığımız bu yolda zaman zaman fikir alışverişinde bulunduğumuz Cihan CENGİZ'e, her daim desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen Ali YILDIRIM'a teşekkür ederim.

Son olarak, çalışmam esnasında psikolojik açıdan yıpranmaların en yoğun yaşandığı dönemde beni yalnız bırakmayan, bana olan güvenlerini bir an olsun yitirmeyen ve her daim desteklerini vermekten çekinmeyen ailem Halil Necmi DEMİREL'e ve Ummuhan DEMİREL'e teşekkürü bir borç bilirim.

Tacettin DEMİREL

ÖZET

XVIII. YÜZYIL BAŞLARINDA İLMİYE DÜZENLEMELERİ VE MÜLÂZEMET SİSTEMİ

DEMİREL Tacettin

Yüksek Lisans Tezi

Tarih ABD

Yeniçağ Tarih Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT

Bu çalışmanın amacı, XVIII. yüzyıl başlarında mülâzemet sisteminin işleyişini ortaya koymak ve 1715 tarihinde ilmiyeye dair çıkan hatt-ı hümayûnları içerik ve etki bakımından tahlil etmektir. Bunun için XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde tutulan mülâzım ruznâmçeleri ana kaynak olarak seçilmiştir.

Tez, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun takdimi yapılmış, literatür eleştirisi ve değerlendirmeden sonra tezde kullanılacak kaynaklar tanıtılmıştır. Birinci bölümde, XVIII. yüzyıla değin mülâzemet sistemi hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde mülâzemet sisteminin işleyişi açıklanmış, mülâzemet yollarının mesleğe girişteki oranları üzerinde durulmuş ve ilmiye mesleğine giren mülâzım sayısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde, öncelikle 1715 yılında çıkarılan hatt-ı hümayûnlar incelenmiş ve düzenlemenin sistem üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde ise XVIII. yüzyıl başlarında mülâzımların sosyal tabanları incelenerek bu bilgiler, XVI. ve XVII. yüzyıla ait verilerle karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mülâzemet, mülâzemet sistemi, 1715 tarihli hatt-ı hümayûnlar, sosyal taban

ABSTRACT**THE İLMİYYE REGULATIONS IN THE EARLY EIGHTEENTH CENTURY
AND THE MÛLÂZEMET SYSTEM**

DEMİREL Tacettin

M.A Thesis

History

Early Modern History Programme

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT

The aim of this study is to present the functioning of the mülâzemet system in the beginning of the 18th century and analyzed the hatt-ı hümayûns issued, on ilmiyye in 1715, in terms of its content and effect. Therefore, the day registers (Ruznâmçe) of kadiasker, kept in the first quarter of the 18th century, were selected as the main source of this study.

The thesis consist of introduction and four chapters. In the introduction, the subject was presented, the sources which will be used in the thesis were introduced after a literature critique and review. In the first chapter, information regarding the mülâzemet system up to 18th century is given. In the second chapter, the functioning of mülâzemet system in the first quarter of the 18th century was explained, an emphasis on the rate of the pats of mülâzemet entry into the ilmiyye profession was laid and the number of mülâzıms entering into the ilmiyye profession was tried to be ascertained. In the third chapter, initially exemines hatt-ı hümayûns issued in 1715 and seeks to determine the effect of the regulation on the system. The fourth chapter examines the social basies of mülâzıms in the early 18th century and through these obtained information, makes a comparision with the data belonging to the 16th and 17th century.

Keywords: Mülâzemet, mülâzemet system, hatt-ı hümayûns in 1715, social base

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar DİZİNİ	vi
GRAFİKLER DİZİNİ	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

XVIII. YÜZYILA KADAR MÜLÂZEMET SİSTEMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Mülâzemetin Tanımı	17
1.2. Mülâzemet Sisteminin Ortaya Çıkışı	18
1.3. XVI. Yüzyılda Mülâzemet Sistemi	20
1.4. XVII. Yüzyılda Mülâzemet Sistemi	21

İKİNCİ BÖLÜM

XVIII. YÜZYIL BAŞLARINDA MÜLÂZEMET SİSTEMİ VE YOLLARI

2.1. XVIII. Yüzyıl Başlarında Mülâzemet Sistemi	24
2.1.1 XVIII. yüzyıl Başlarında İlmıyeye Giren Mülâzım Sayıları	24
2.2. Mülâzemet Yollarının İlmıyeye Girişteki Oranları	30
2.3. Mülâzemet Yolları.....	38
2.3.1. Teşrif Yoluyla Mülâzemet.....	38
2.3.2. Muıdlik Yolu ile Mülâzemet.....	50
2.3.3. Müstakil Arz ile Mülâzemet	76
2.3.4. Tezkirecilik Yolu İle Mülâzemet.....	78
2.3.5. Fetva Eminliğinden Mülâzemet.....	87
2.3.6. Nevbet Yoluyla Mülâzemet.....	92
2.3.7. Vefat Yolu ile Mülâzemet.....	93
2.3.8. Diğere Hizmet Alanlarından İlmıyeye Girme	94
2.3.9. Şefaaf Yoluyla İlmıyeye Girme	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLMİYE KANÛNNÂMELERİ İÇERİSİNDE 1715 TARİHLİ DÜZENLEMELER VE MÛLÂZEMET SİSTEMİ

3.1. XVIII. Yüzyıl'a Kadar Çıkarılan İlmiye Kanûnnâmeleri	96
3.1.1. Kanûnnâme-i Talebe-i ilm	97
3.1.2. Mevâli-i İzâm ve Müderrisîn-i Kirâmın Tedrise Muvazebetleri İçün Nişân-ı Hümâyun.....	97
3.1.3. 1576 Tarihli Hüküm.....	98
3.1.4. 1577 Tarihli Hatt-ı Humâyûn	98
3.1.5. 1598 Tarihli Kanûnnâme	99
3.1.6. 1636 Tarihli Kanûnnâme	99
3.1.7. 1643 Tarihli Kanunname	100
3.1.8. 1658 Tarihli Kanûnnâme	101
3.2. XVIII. Yüzyıl Başlarında Çıkarılan İlmiye Kanunnameleri	102
3.2.1. 1715 Tarihli Hatt-ı Hümâyûnlar	103
3.2.2 1715 Tarihli Hatt-ı Hümâyûn Öncesi ve Sonrası Silke Giren Mülâzım Sayısı	108

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÛLÂZIMLARIN SOSYAL TABANI

4.1. XVI. ve XVII. Yüzyılda Mülâzımların Sosyal Tabanı	113
4.2. XVIII. Yüzyılda Mülâzımların Sosyal Tabanı	114
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA	128
ÖZGEÇMİŞ.....	131

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1:	Veri kaynağı Olan Mülâzemet Defterleri.....	11
Tablo 2:	Ârif Efendi (I. Dönem) Defterine göre Teşriften Mülâzım Veren Ulema ve Hareketleri.....	39
Tablo 3:	Mahmud Efendi Defterine Göre Teşriften Mülâzım Veren Ulema ve Hareketleri.....	39
Tablo 4:	Ârif Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Teşriften Mülâzım Veren Ulema ve Hareketleri.....	40
Tablo 5:	Abdurrahim Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Teşriften Mülâzım Veren Ulema ve Hareketleri.....	42
Tablo 6:	Abdurrahim Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Teşriften Mülâzım Veren Ulema Ve Hareketleri.....	43
Tablo 7:	Şeyh-zâde Mehmed Efendi Defterine Göre Teşriften Mülâzım Veren Ulema ve Hareketleri.....	44
Tablo 8:	Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi Defterine Göre Teşriften Mülâzım Veren Ulema ve Hareketleri.....	46
Tablo 9:	Ârif Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri.....	51
Tablo 10:	Mahmud Efendi Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri.....	53
Tablo 11:	Ârif Efendi (II. DÖNEM) Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri.....	57
Tablo 12:	Abdurrahim Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri.....	61
Tablo 13:	Abdurrahim Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri.....	64
Tablo 14:	Şeyh-zâde Mehmed Efendi Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri.....	67
Tablo 15:	Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri.....	71
Tablo 16:	Abdurrahim Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Müstakil Arz ile Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri.....	76

Tablo 17:	Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi Defterine Göre Müstakil Arz ile Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri.....	77
Tablo 18:	Arif Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri.....	79
Tablo 19:	H. 1119-1120 Tarihli Mahmud Efendi Kayıtlarını İçeren Defterde Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri, ...	79
Tablo 20:	Ârif Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri.....	80
Tablo 21:	Abdurrahim Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri.....	81
Tablo 22:	Abdurrahim Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri, Sayfa.....	82
Tablo 23:	Şeyh-zâde Mehmed Efendi Defterine Göre Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri, Sayfa.....	83
Tablo 24:	Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi Defterine Göre Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri.....	84
Tablo 25:	Mahmud Efendi Defterine Göre Fetva Eminliğinden Mülâzım Veren Ulema, Sayfa.....	88
Tablo 26:	Ârif Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Fetva Eminliğinden Mülâzım Veren Ulema.....	89
Tablo 27:	Şeyh-zâde Mehmed Efendi Defterine Göre Fetva Eminliğinden Mülâzım Veren Ulema.....	90
Tablo 28:	XVI. XVII. XVIII. Yüzyıllarda Ulemanın Mülâzemet Yollarına İlişkin Verdiği Mülâzım Sayısı.....	105
Tablo 29:	1715 Tarihli Hatt-ı Hümâyûn Gereği Ulemanın Mülâzemet Yollarına İlişkin Verdiği Mülâzım Sayısı.....	106

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1:	XVIII. Yüzyıl Başlarında İlimiyeye Giren Kişi Sayısı.....	25
Grafik 2:	Ârif Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%).....	31
Grafik 3:	Mahmud Efendi Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%).....	32
Grafik 4:	Ârif Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%).....	33
Grafik 5:	Abdurrahim Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%).....	34
Grafik 6:	Abdurrahim Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%).....	35
Grafik 7:	Şeyh-zâde Mehmed Efendi Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%).....	36
Grafik 8:	Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%).....	37
Grafik 9:	Toplam Yedi Adet Defterin Yıllık Bazlı Teşrif Yoluyla Silke Giren Mülâzım Sayıları.....	49
Grafik 10:	Toplam Yedi Adet Defterin Yıllık Bazlı Muidlik Yoluyla Silke Giren Mülâzım Sayıları.....	75
Grafik 11:	XVIII. Yüzyıl Başlarında Müstakil Arz İle Silke Girenlerin Kaydının Bulunduğu Defterler Ve Silke Giren Mülâzım Sayıları.....	78
Grafik 12:	Toplam Yedi Adet Defterin Yıllık Bazlı Tezkirecilikten Silke Giren Mülâzım Sayıları.....	86
Grafik 13:	XVIII. Yüzyıl Başlarında Fetva Eminliğinden Silke Girenlerin Kaydının Bulunduğu Defterler Ve Silke Giren Mülâzım Sayıları.....	91

Grafik 14:	1715 Tarihli Hatt-ı Hümâyûn Öncesindeki Ve Sonrasındaki Birinci Deftere Ait Veriler (%).....	109
Grafik 15:	1715 Tarihli Hatt-ı Hümâyûn Öncesindeki Ve Sonrasındaki İkinci Deftere Ait Veriler (%).....	110
Grafik 16:	Ârif Efendi (I. Dönem) Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı.....	115
Grafik 17:	Mahmud Efendi Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı.....	116
Grafik 18:	Ârif Efendi (II. Dönem) Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı.....	118
Grafik 19:	Abdurrahim Efendi (I. Dönem) Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı.....	119
Grafik 20:	Abdurrahim Efendi (II. Dönem) Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı.....	120
Grafik 21:	Şeyh-zâde Mehmed Efendi Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı.....	122
Grafik 22:	Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı.....	123

KISALTMALAR DİZİNİ

A.	Anadolu
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	Editör
Grf.	Grafik
Haz.	Hazırlayan
H.	Hicri
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
M.	Miladi
MA	Bab-1 Meşihat Arşivi
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
R.	Rumeli
RKR	Rumeli Kazaskerliği Ruznâmçesi
S.	Sayı
s.	Sayfa
TSMA	Topkapı Sarayı Arşivi
TTK.	Türk Tarih Kurumu
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi
yay.	Yayımları
yy	Yüzyıl

GİRİŞ

A. Konunun Takdimi

Osmanlı toplumsal yapısı yöneten ve yönetilen olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır. Reaya yönetilen ve bu yönüyle vergi veren kesimi ifade ederken, seyfiye, kalemiye ve ilmiye ise vergiden muaf yönetici sınıfı ifade etmektedir.¹ Seyfiye; devlet hizmetlerini ve askeri işleri yürüten saraydan yetişmiş kişilerden, kalemiye; bürokratik işleri yürüten kişilerden², ilmiye; kaza, tedarik ve ifta işlerini yürüten kişilerden oluşmaktaydı.³

İlmiye sınıfına mensup ulema, toplumda sahip olduğu sosyal statü gereği önemli bir ayrıcalığa sahipti. Vergiden muaf olmalarının dışında ulema, zengin vakıf gelirlerini kontrol altında tutabiliyor; mal, mülk ve mesleki kariyerlerini çocuklarına bırakabiliyordu. Bu durum onları vergi muafiyetine sahip olan askeri sınıftan da üstün kılmaktaydı. Ayrıca ilmiye sınıfı, reayanın devlet kadrolarında görev alabilmesi konusunda en ulaşılabilir yolu teşkil etmekteydi. Reaya medrese eğitimini alma koşuluyla ilmiye teşkilatına girebilmekteydi⁴.

İlmiye teşkilatının önemli bir unsuru, teşkilatın kontrol ve denetim mekanizması olan *mülâzemet sistemi* idi. Bir yere ya da bir kişiye sıkı sıkıya bağlanma, bir işle devamlı meşgul olma anlamlarına gelen *mülâzemet lüzum* masterından gelmektedir.⁵ Kavram olarak *mülâzemet*, ilmiye tarikinde iki ayrı süreci ifade etmektedir. Birincisi mansıbdan bulunan ulemanın müddet-i örfiyesinin sona ermesinden sonra geçirdiği *infisal* süreci için kullanılmıştır. İkincisi ise ilmiye silmine giriş için kat edilmesi gereken bir süreç olarak ortaya çıkmıştır⁶. *Mülâzemet* terimi Osmanlı devlet teşkilatında sadece

¹ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi yay., Isparta, 2010, s. 36.

² Cornell Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın Ve Bürokrati*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013, s. 5.

³ Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam XVI. Yüzyıl*, TTK yay., Ankara 2014, s. 27.

⁴ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 27-28.

⁵ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar)", *Belleten*, LXI/232, Aralık 1997, s. 642.

⁶ Yasemin Beyazıt, "Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)", *Belleten*, C. LXXIII, S. 267, Ankara, 2009, s. 425.

ilmiye teşkilatına mahsus bir terim olarak değil, aynı zamanda *staj* devresi manasında idari ve askeri teşkilatta da kullanılmıştır.⁷

XV. yüzyılda ortaya çıktığı düşünülen ve klasik şeklini XVI. yüzyılın ortalarında alan mülâzemet sistemi yaşanan nüfus artışıyla birlikte, ilmiye zümresine girmek isteyen kişi sayısındaki artış için eleyici ve seçici bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

Sistemin ortaya çıkışında Fatih dönemiyle başlayan merkezileşme politikasının önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Aynı zamanda bu dönemde yapılan fetihlerle sınırların genişlemesiyle birlikte medrese sayısının artması ve bu eğitim kurumlarının müderris ihtiyacı duyması da mülâzemet sisteminin oluşumunda etken bir rol üstlenmiştir.⁸ Bunların yanı sıra sistemin ne zaman ortaya çıktığına dair tartışmalara somut kanıt teşkil edecek bir bilgi de bulunmaktadır. Fatih Kanunnamesinde ilmiye zümresinin meratibi ve hareketi anlatılırken "yeni mülâzımlardan" bahsedilmesi sistemin XV. yüzyılın son çeyreğinde varlığını kanıtlamaktadır.⁹

Mülâzemet sisteminin klasik karakterini kazanması ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde olmuştur. Atai'nin ifadelerine göre Ebussuud Efendi'nin Rumeli kazaskerliğine kadar mülâzemet kayıtlarına itina gösterilmemiş ve yolunu bulan herkes tarike girebilmiştir. Meydana gelen haksızlıklar ve karışıklıklar konusunda ortaya çıkan şikâyetler üzerine, mülâzemet sistemine bir düzenleme getirilme ihtiyacı doğmuş, Kanuni Sultan Süleyman bu önemli konunun düzenlenmesi için Rumeli Kazaskeri Ebussuud Efendi'yi görevlendirmiştir. Bu süreçte silke girişi denetlemek amacıyla mülâzımlar için müstakil bir *ruzmançe* tutulmaya başlanmıştır. Bunlara ilaveten ulemanın payesine (rütbe) göre verebilecek mülâzım sayıları belirlenmiş ve ilme yeteneği olanlar için umumi nöbet usulü olan *nevbet* uygulaması yürürlüğe girmiştir.¹⁰ Bu düzenlemelerle birlikte mevalinin istediği oranda ve biçimde mülâzım vermesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı devletinde ulemanın ayrıcalıklı bir statüye sahip ve vergiden muaf olması sebebiyle XVI. yüzyılın ikinci yarısında nüfus artışıyla birlikte ilmiyeye giren kişi sayısında yığılmalar meydana gelmiş ve bu sebeple mülâzım sayısında önemli bir

⁷ Mehmet İpşirli, " Mülâzemet ", *DİA*, C. 31, İstanbul, 2001, s. 537.

⁸ İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik...", s. 642.

⁹ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 34.

¹⁰ Nev'i-zade Atayı, *Hadâ'iku'l-hakâ'ik Fî tekmilati's şakâ'ik* , C.I, Haz. Suat Donuk, Ed. Derya Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı yay., İstanbul, 2017, s. 641-642.

artış baş göstermiştir.¹¹ Ortaya çıkan bu yığılma, ilmiye teşkilatında bulunan üst mercileri tedbirler almaya itmiştir. Bu sebeple 1598 yılında İlmiye teşkilatına dair kanunname çıkartılarak sisteme giren kişi sayısını kontrol altında tutmak için sınırlamalar getirilmiştir.¹²

XVII. yüzyılda ise mülâzemet sistemi ana hatlarıyla klasik karakterini korumuştur. XVII. yüzyılda da ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sisteminde yaşanan aksaklıkları gidermek ve sistemi sayıca kontrol altında tutmak adına 1636, 1643 ve 1658 tarihli üç kanûnnâme çıkarılmıştır.¹³ XVII. yüzyılda mülâzemet yollarında önemli bir değişim meydana gelmiştir. XVI. yüzyılda şefaathane, vefat, nevbet ve diğer hizmet yollarından mesleğe girenler, XVII. yüzyılda bu yollarla alınmamaya başlamıştır. Müstakillen yolu ile silke girenlerin sayısı XVI. yüzyıla oranla belirli oranda azalmış ve bu yolla silke gime neredeyse bitme noktasına gelmiştir.¹⁴

Bu tez XVIII. yüzyıl başlarında mülâzemet sisteminin nasıl işlediğini anlamak, 1715 yılında mülâzemet sistemini düzene koymak için çıkarılan hatt-ı hümayûnların sistem üzerinde ne derece etkili olduğunu gösterme ve XVI. ve XVII. yüzyıla göre mülâzımların sosyal tabanının ne gibi değişimler geçirdiğini tespit etme amacı gütmektedir. Bunun için XVIII. yüzyıl ilk çeyreğinde tutulan mülâzım ruznâmçeleri ana kaynak olarak seçilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde XVIII. yüzyıla değin mülâzemet sistemi hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde mülâzemet sisteminin işleyişi ile ilmiye mesleğine giren mülâzım sayısı tespit edilmeye çalışılacak ve mülâzemet yollarının silke girişteki oransal dağılımları üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde öncelikle 1715 yılında çıkarılan hatt-ı hümayûnlar hakkında bilgi verilecektir. Düzenlemenin sistem üzerindeki etkisini belirlemek için düzenleme öncesi ve sonrası ikişer defter seçilerek hatt-ı hümayûnunun XVIII. yüzyıl başlarında mülâzemet sistemine etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise XVI. ve XVII. yüzyılda mülâzımların sosyal tabanına ilişkin bilgiler verildikten sonra XVIII.

¹¹ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 37-42.

¹² Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnameleri ve Medrese Eğitimi", *Belleten*, LXXVIII, S. 283, Aralık 2014. s. 965-966.

¹³ Cihan Cengiz, *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiye Kanunnameleri Ve Mülâzemet Sistemi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, 2019, s. 62-77.

¹⁴ Cihan Cengiz, *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiye Kanunnameleri*, s. 30-38.

yüzyıl başlarında mülâzımların sosyal tabanları hakkında bilgiler verilecek ve bu bilgiler XVI. ve XVII. yüzyıla ait verilerle karşılaştırılacaktır.

B.Literatür Eleştirisi ve Değerlendirme

Osmanlı ilmiye teşkilatının bürokratik yapılarından biri olan mülâzemet sistemi üzerine önemli çalışmalar mevcuttur. Yine de yapılan bu çalışmalar mülâzemet sistemi konusunda yeterlilik arz etmemektedir. Osmanlı ilmiye teşkilatına dair yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmaların kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislamlık kurumlarında yoğunlaştığı görülmektedir.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın ilk baskısını 1965 yılında kaleme aldığı *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* adlı eseri, zümrenin tümüyle ilgili teşkilat yapısını ortaya koymasının dışında mülâzemet sisteminin yapısı, ulemanın rütbelerine göre verdiği mülâzım sayıları ve mülâzemet sisteminin bozulması konularına ilişkin bilgiler sunmaktadır.¹⁵ Halil İnalçık, "*Kazasker Ruznamçelerine Göre Kadılık*" adlı makalesinde, çalıştığı defterden yola çıkarak ruznamçeler ve mülâzemet sistemi hakkında bilgiler vermektedir.¹⁶

Osmanlı ilmiye teşkilatının önemli bir yapı taşı olan mülâzemet sistemi üzerine büyük öneme sahip çalışmaların öncüleri arasında Mehmet İpşirli gelmektedir. İpşirli, "*Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kazaskeri Mehmed Efendi zamanına Ait Mülâzemet Kayıtları*" adlı makalesinde klasik dönem mülâzemet sistemi hakkında bilgi verir ve Rumeli kazaskeri Mehmed Efendi zamanına ait kayıtları ortaya koyar.¹⁷ Yanı sıra İpşirli, "*Osmanlı Devletinde Kazaskerlik*" adlı makalesinde kazaskerlik kurumunu incelemiş ve mülâzemet sisteminden de bahsetmiştir.¹⁸ Son olarak İpşirli, Diyanet İslam Ansiklopedisinde "*Mülâzemet*"

¹⁵ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, TTK yay, Ankara, 2014.

¹⁶ Halil İnalçık, "Kazasker Ruznamçelerine Göre Kadılık", *Adalet Kitabı*, Yedi Tepe Yay., Ed. Bülent Arı, Selim Aslantaş, Ankara, 2015, s. 133-153.

¹⁷ Mehmet İpşirli, "Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sisteminin Önemi Ve Rumeli Kazaskeri Mehmed Efendi Zamanına Ait Mülâzemet Kayıtları", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11 İÜEF Basımevi, 1983, s.221-231.

¹⁸ Mehmet İpşirli, "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar)", *Belleten*, C.LXI, S.232, Aralık 1997, s. 597-699.

maddesi ile İlmiye teşkilatının önemli müessesesi olan mülâzemet sistemini ana hatlarıyla aktarmıştır.¹⁹

İpşirli'nin ardından Osmanlı ilmiye teşkilatını anlamamız açısından Yasemin Beyazıt'ın *Osmanlı ilmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. yüzyıl)* adlı eseri önemli bir yer teşkil etmektedir. Beyazıt, bu çalışmasında mülâzemet sisteminin klasik dönemi konusunda çok önemli bilgiler vermekle birlikte zümre mensuplarının istihdamını ve hareketini klasik dönemdeki biçimiyle ortaya koymaktadır.²⁰ "*Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)*" adlı çalışmasında XVI. yüzyıl ile XVIII. yüzyıllar arasında mülâzemet sisteminin geçirdiği değişimi göstermeyi amaçlamıştır.²¹ Beyazıt, "*Efforts to Reform Entry Into The Ottoman İlmiye Career Towards The End Of The 16Th Century: The 1598 Ottoman İlmiye Kanûnnâme*" adlı makalesinde 1598 yılına ait ilmiye kanûnnâmesini incelemiş ve kanûnnâmenin 16. yüzyıl mülâzemet sistemi üzerindeki etkisini tespit etmeye çalışmıştır.²² Yine Beyazıt, "*XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnameleri ve Medrese Eğitimi*" adlı makalesinde 16. yüzyıl içerisinde Osmanlı ilmiye teşkilatı üzerine çıkarılmış olan kanûnnâmeler hakkında incelemelerde bulunmuş ve kanûnnâmeler arasında karşılaştırmalar yaparak yüzyıl içerisinde ortaya çıkan medrese eğitime dair problemleri gözler önüne sermiştir.²³ Bunların dışında Beyazıt, "*Kazasker Ruznâmçelerinde Tipoloji Ve Yeterlik*" adlı makalesinde kazasker ruznâmçelerinin çeşitlerini inceleyerek, bu defterleri yeterlik ve sınırlılıkları bakımından değerlendirmiştir.²⁴

Beyazıt'ın doktora tezi ile çağdaşlık arz eden Esra Evsen'in *Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sistemi (18. Yüzyıl Örneği)* adlı yüksek lisans tezi mülâzemet çalışmaları açısından önemlidir. Evsen bu çalışmasında XVIII. yüzyıla ait seçtiği defterlerden yola çıkarak yüzyıl içerisinde mülâzemet sistemine dair bilgiler

¹⁹ M. İpşirli, "Mülâzemet", s. 537-538.

²⁰ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, 2014, Bu kitap 2009 yılında Yasemin Beyazıt'ın *Osmanlı İlmiye Tarikinde İstihdam ve Hareket: Rumeli Kazaskerliği Rûznâmçeleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi (XVI. Yüzyıl)* adlı Doktora Çalışmasının yayınlanmış halidir.

²¹ Beyazıt, "Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ...", 2009.

²² Yasemin Beyazıt, "Efforts To Reform Entry Into The Ottoman İlmiye Career Towards The End Of The 16Th Century: The 1598 Ottoman İlmiye Kanûnnâme", *Turcica*, Volume 44, 2013.

²³ Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnameleri ve Medrese Eğitimi", *Belleten*, LXXVIII, S. 283, Aralık 2014.

²⁴ Yasemin Beyazıt "Kazasker Ruznâmçelerinde Tipoloji Ve Yeterlik", *Prof. Dr. Özer Ergenç'e Armağan*, Bilge Kültür Sanat yay, Ed. Ümit Tekin, 2013, s. 97-112.

sunmaktadır.²⁵ Yine aynı yıl içerisinde yapılan bir başka çalışmada Hacer Yetim'e aittir. Yetim, *1217-1224 Tarihli Mülâzemet Defterleri ve Mülâzemet Sistemi* adlı yüksek lisans tezinde son iki mülâzemet defterinden hareketle 19. yüzyıl mülâzemet sisteminin yapısını gözler önüne sermektedir.²⁶

Ali Arslan *18. Yüzyıl İlim Hayatından bir Kesit: Sıdki Mustafa Efendinin Günlüğü ve Mülâzemet Yılları* adlı yüksek lisans çalışmasında Sıdki Mustafa Efendi'nin günlüğünden hareketle XVIII. yüzyıl mülâzemet sisteminin işleyişini aktarmıştır.²⁷

Ercan Alan *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi* adlı doktora çalışmasında XVII. Yüzyıl kadılık kurumu dışında bu yüzyıla kadar ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sisteminin düzenlenmesi konusunda çıkarılan düzenlemeleri aktarmaktadır.²⁸ Alan, "*Yeni Bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Mülâzemet Sistemi*" adlı makalesinde Topkapı Sarayı Arşivinde yaptığı çalışma sırasında keşfettiği 906-911 (1501-1506) tarihli en eski mülâzım defterini tanıtmıştır.²⁹ Ercan Alan ve Abdurrahman Atçıl'ın birlikte hazırladıkları *Erken Dönem Osmanlı İlmiye Teşkilatı Kaynakları XVI. Yüzyılda Ulema Defterleri* adlı çalışma da önemlidir. Bu çalışmada Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan mülâzım kayıtlarının erken örneklerini tanıtmışlardır.³⁰

Mülâzemet sistemi üzerine yapılan son çalışma ise Cihan Cengiz'in *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiye Kanunnameleri Ve Mülâzemet Sistemi* adlı yüksek lisans tezidir. Cengiz, bu çalışmasında XVII. yüzyılda ortaya çıkmış 1636-1643 ve 1658 tarihli kanunnamelerden hareketle sistemin klasik dönemden XVII. yüzyıl'a değin nasıl bir değişim geçirdiğini ortaya koymaktadır.³¹

²⁵ Esra Evsen, *Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sistemi (18.Yüzyıl)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

²⁶ Hacer Yetim, *1217-1224 Tarihli Mülâzemet Defterleri ve Mülâzemet Sistemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

²⁷ Ali Arslan, *18. Yüzyıl İlim Hayatından bir Kesit: Sıdki Mustafa Efendinin Günlüğü ve Mülâzemet Yılları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

²⁸ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2015.

²⁹ Ercan Alan, "Yeni Bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Mülâzemet Sistemi", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 49., 2017, s. 89-124.

³⁰ Ercan Alan, Abdurrahman Atçıl, *Erken Dönem Osmanlı İlmiye Teşkilatı Kaynakları XVI. Yüzyılda Ulema Defterleri*, TÜBA, Ankara, 2018.

³¹ Cihan Cengiz, *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiye Kanunnameleri Ve Mülâzemet Sistemi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli, 2019.

C. Kazasker Ruznâmçelerinin Oluşumu ve Çeşitleri

Ruzname kelimesi Farsça Kökenli gün anlamına gelen "ruz" ve mektup anlamında olan "nâme" kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Ruznâme kelimesine küçültme eki eklenerek oluşturulan ve günlük tutulan küçük defter anlamındaki *Ruznamçe* terimi, aynı zamanda Osmanlıda günlük olarak tutulan defterlerin adıdır.³² Bu defter türlerinden birisi de kazaskerlerin tutmuş olduğu defterlerdir.

Kazasker ruznâmçeleri için genellikle literatürde ve meşihat arşiv kataloğunda "ruznâmçe" terimi kullanılmıştır.³³ XVI. Yüzyıl kayıtlarında *Ruznâme-i Hümayun* şeklinde kullanılan terim XVI. yüzyıldan sonra *ruznâmçe* olarak kullanılmaya başlanmıştır.³⁴ Bu durumu kanıt nitelikte, meşihat arşivinde XVIII. yüzyıla ait Rumeli kazasker ruznâmçe defterinin birinde, kazasker defterin ilk sayfasında Kudüs kadılığına ait teşrif kadrosundan bahsederken "ruznâmçe" terimini kullanmıştır. Bu durum, Osmanlıların XVIII. yüzyılda da kazaskerlere ait olan defterleri bu adla isimlendirmeye devam ettiklerini göstermektedir.³⁵

Ruznâmçe defterleri, kazaskerler tarafından ulemanın ilmiye teşkilatına giriş ve ilmiye teşkilatı içerisindeki hareketlerini düzenleme faaliyetlerinin bir sonucu olarak şekillenmiştir.³⁶ Osmanlının ilmiye teşkilatında kadılık, müftülük ve müderrislik görevlerine ilişkin faaliyetler XVI. yüzyılın ikinci yarısı ortalarına değin Rumeli ve Anadolu kazaskerliğinin yönetimindeydi.³⁷ Ege ve Akdeniz adaları Rumeli kazaskerliğinin, Anadolu, Suriye, Irak, Arap yarımadası ve Mısır Anadolu kazaskerliğinin idaresindeydi.³⁸ Kazaskerlik kurumunun XVI. yüzyılda ilmiye teşkilatı içerisindeki bu üstün konumları yerini XVII. yüzyılda şeyhülislamlık kurumuna bırakmış ve böylece mevalinin ve yüksek dereceli müderrislerin atama yetkileri şeyhülislamların görev alanına girmiştir.³⁹

Kazasker ruznâmçelerinin bir kısmı Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık arşivinde bir kısmı da Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu defterleri ilk defa bilim

³²Yasemin Beyazıt, "Kazasker Ruznamçelerinde Tipoloji ve Yeterlilik", *Prof. Dr. Özer Ergenç'e Armağan*, Bilge Kültür Sanat yay., Ed. Ümit Tekin, İstanbul, 2013, s. 99.

³³Bilgin Aydın, İlhami Yurda Kul, İsmail Kurt, *Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi Defter Kataloğu*, İSAM, İstanbul, 2006, s. 47-58.

³⁴ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 11.

³⁵ Meşihat Arşivi (MA), Rumeli Kazasker Ruznamçesi (RKR), Özel no. 17.

³⁶Yasemin Beyazıt, "Kazasker Ruznamçelerinde Tipoloji...", s. 100.

³⁷Mehmet İpşirli, "Kazasker", *DİA*, C.25, İstanbul, 2001, s. 142.

³⁸ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 10.

³⁹ Beyazıt, "Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ...", s. 430-433.

dünyasına Cahit Baltacı 1979 yılında İstanbul Müftülüğü Şeriye sicili arşivinde yaptığı araştırmalar sonucunda tanıtmıştır. Cahit Baltacı araştırmalarının sonucunda iki yüz elli yedi Rumeli kazaskeri ruznâmçesi ve yüz yirmi adet Anadolu kazaskeri ruznâmçesini keşfetmiştir.⁴⁰ Rumeli kazaskerliği kayıtları H. 951 (M. 1544) tarihli, yani Ebussuud'un Rumeli kazaskeri olduğu dönemden itibaren başlamakta ve H. 1312 (M. 1894-1895) tarihine kadar gelmektedir.⁴¹ Bilinen en erken tarihli Anadolu kazaskerliğine ait ruznâmçe kayıtları ise 1076/1665-1666 tarihinden itibaren başlamakta ve 1310/1892-1893 tarihine kadar gelmektedir.⁴²

Bu keşfin ardından İsmail Erünsal, Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki defterleri tespit etmiştir. Burada bulunan elli iki adet defterin büyük bir kısmı Anadolu kazaskerliğine, bir kısmı da Rumeli kazaskerliğine aittir. Sonuç olarak Anadolu kazaskerliğine ait defter sayısı toplamda yüz yetmiş adete yükselmiştir.⁴³ Fakat Rumeli kazaskerliğine ait defter sayısının iki yüz elli olduğu düşünüldüğünde bir kısım defterlerin günümüze intikal etmediği sonucuna ulaşırız.

Osmanlı devletinde kazaskerlik kurumuna ait üç çeşit defter bulunmaktadır. Bu defterlerden ilki, kazaskerlerin birincil görevi olan kadı, müderris ve müftülerin atamalarının gerçekleştirildiği defterlerdir. Kadı, müderris ve müftü atamalarının bulunduğu ruznâmçe defterleri sultan tarafından ataması onaylanmış kişilerin atama kayıtlarının bulunduğu defterlerdir. Divan-ı Hümâyûnun toplandığı belirli günlerde kazaskerler, adayların isimlerini padişahın huzurunda okuyarak sultanın onayını alırlardı. Ataması yapılan kadılar ve müderrisler kendi adlarına berat alırdan sonra göreve başlardı.⁴⁴ Bu defterlerin içeriğinde, kadı ya da müderrisin akçe temelli rütbesi, görev yeri ve görevden ayrılma nedeni bulunmakla birlikte devamında, yerine atanacak kişinin bir önceki görevden hangi payeyle ayrıldığı, ne kadar süre görevsiz kaldığı, ismi ve yeni atama derecesi bulunmaktadır.⁴⁵

⁴⁰ Cahit Baltacı, "Kazasker Ruznamçelerinin Tarihi ve Kültürel Ehemmiyeti", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, İstanbul, 1991, s. 58.

⁴¹ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 13.

⁴² Baltacı, "Kazasker Ruznamçelerinin...", s. 61.

⁴³ İsmail Erünsal, "Rumeli Kazasker Ruznaçeleri Ve Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Ruznamçeler", *Osmanlı Kültür Tarihi'nin Bilinmeyenleri*, TİMAŞ yay., İstanbul, 2014, s. 401-448.

⁴⁴ İsmail Gündoğdu, "Osmanlı Tarihi Kaynaklarından Kazaskerlik Ruznamçe Defterleri ve Önemi", *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 6, Sayı: 2, 2009, s. 707-708.

⁴⁵ Beyazıt, "Kazasker Ruznamçelerinde Tipoloji...", s. 102.

Kazaskerlere ait defterlerden bir diğeri de *cihet ruznamçeleridir*. Bu defterler imam, müezzin, hatip, vaiz, cüzhan⁴⁶, müteveli ve cabi⁴⁷ gibi vakıflarda görev alan kişilerin atamalarının yapıldığı defterlerdir.⁴⁸ Cihet ruznamçeleri XVII. yüzyıldan itibaren atama kayıtlarını kolay elde etme ve daha düzenli bir biçimde kaydetme fikri ile alfabetik şekilde düzenlenmeye başlanmış ve bu kayıt biçimiyle de *hurufat* olarak adlandırılmıştır.⁴⁹

Ruzname-i hümâyûn ve defter-i mülâzımın olarak adlandırılan⁵⁰ defterlerden üçüncüsü de *mülâzım ruznamçeleridir*. Bu defterlerde ilmiye mesleğine yeni girecek olan kişilerin isimleri yer almaktadır. Medrese mezunu bir danışmend, intisap ettiği hocasının isteği üzerine ilmiye mesleğine girmeye hak kazanarak *mülâzım* sıfatını alırdı. Rumeli Kazaskeri, mülâzım olmasını isteyen adayları padişaha arz eder, arzın onayının ardından mülâzımların isimleri ve mülâzemet yolları atama ruznamçelerinden ayrı olarak başka bir deftere kaydedilirdi.⁵¹

Tespit edilebilen en erken tarihli mülâzım ruznamçelerine ait kayıtlar II. Bayezid devrine rast gelmektedir. H. 890 (M. 1485) tarihine ait kayıtlar sadece II. Bayezid devrini değil, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerini içeren kayıtları da içermektedir. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman devri, kayıtların büyük çoğunluğunu içerir ve dönem içerisinde ortaya çıkmış üç nevbet sırasındaki kayıtlar hakkında önemli bilgiler sunar.⁵² Bu defter bize mülâzemet sisteminin klasik karakterini kazanmadan önceki yapısını ve işleyişini anlamamız açısından büyük önem arz etmektedir.

Mülâzım ruznamçelerinin klasik karakterini kazanması ise Kanuni Sultan Süleyman devrinin ortalarında gerçekleşmiştir. Atayı'nin ifadesine göre Ebussuud Efendi'nin Rumeli kazaskerliğine kadarki zamanda herkes bir şekilde ilmiye teşkilatına girebilmekteydi. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman ilmiye teşkilatındaki aksaklıkları gidermek adına sistemin düzene konulmasını istemiş ve bunu yapması için Ebussuud Efendi'yi görevlendirmiştir. Bu tarihten sonra mülâzımlar için ayrı bir

⁴⁶ Kuran'ı Kerim okumakla görevli kişi. Bkz. İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı yay., Ankara, 2011, s. 268.

⁴⁷ Vakıf gelirlerini toplayan kişi. Bkz. Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 227.

⁴⁸ Beyazıt, "Kazasker Ruznamçelerinde Tipoloji...", s. 107.

⁴⁹ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 15.

⁵⁰ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 14.

⁵¹ Beyazıt, "Kazasker Ruznamçelerinde Tipoloji...", s. 103-104.

⁵² Alan, Atçıl, *Erken Dönem Osmanlı İlmiye Teşkilatı Kaynakları*, s. 20-23.

ruzname tutmaya başlanmış ve buna ek olarak ulemeden her birinin rütbesine göre vereceği mülâzım sayısını tespit ederek, yetenekli adaylar için yedi senede bir nöbet usulü getirilmiştir.⁵³ Bu bilgilerden yola çıkarak Ebussuud Efendi'nin Rumeli kazaskerliği döneminde sistemin yeniden düzenlendiği ve bürokratik uzmanlaşmaya gidildiği tespit edilmektedir. Bundan sonra artık ulema istediği sayı ve biçimde ve kadroda mülâzım veremeyecek, devletin kendisine izin verdiği ölçüde danışmendlerine meslek kapısını açabilecekti⁵⁴.

Mülâzemet ruznâme defterleri kayıt şekli ile diğerlerinden ayrılmaktaydı. Diğer ruznamçe defterleri Anadolu ve Rumeli kazaskerleri tarafından ayrı ayrı tutulurken, mülâzımın arz edilmesi ve kaydedilmesi sadece Rumeli kazaskerinin görevi idi.⁵⁵ Hazerfen Hüseyin Efendi *Telhisü'l-Beyan*'ında kazaskerin vazifesini açıklarken mülâzım yazmanın Rumeli kazaskerinin görevi olduğunu belirtir.⁵⁶

Yukarda bahsedildiği üzere mülâzım defterlerinde ilmiyeye girecek kişinin kayıtları bulunmaktadır. Kayıtların ya üstünde ya da altında mülâzımın ismine yer verilmiştir. Bazen mülâzımın memleketi de zikredilmiştir. İsminin altında detaylı olarak hocasının kimliği, görev yeri ve mülâzımın hangi vesileyle ilmiyeye girdiği zikredilir.⁵⁷

D. Tezde Kullanılan Mülâzemet Defterlerinin Tanıtımı

Bu çalışmada XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait, kazasker mülâzım ruznamçelerinden beş tanesi kullanılmıştır. Defterlerin seçilme nedeni; mülâzemet sisteminin XVIII. yüzyıl başlarında nasıl işlediğini anlamak ve 1715 yılında mülâzemet sistemini düzene koymak için çıkarılan hatt-ı hümâyûnların sisteme etki edip etmediğini tartışmaktır. 1715 tarihli düzenleme bir hatt-ı hümâyûn şeklinde çıkarılmıştır. Bu belgenin aslına ulaşılamamış olduğu için Mehmed Raşid Efendi'nin *Tarih-i Raşid*⁵⁸ adlı eserindeki bölüm kullanılmıştır.

⁵³ Atayi, *Hadâ'iku'l-hakâ'ik Fî tekmilati'sışakâ'ik*, s. 641-642.

⁵⁴ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 36.

⁵⁵ Beyazıt, "Kazasker Ruznamçelerinde Tipoloji...", s. 104.

⁵⁶ Hazerfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyan Fi Kavanin-i Âl-i Osman*, Haz. Sevim İlgürel, TTK yay, Ankara 1998, s. 202.

⁵⁷ Beyazıt, "Kazasker Ruznamçelerinde Tipoloji...", s. 105.

⁵⁸ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, C. II, Haz. Abdülkadir Özcan, Klasik yay., İstanbul, 2013, s. 901.

Tablo 1:Veri Kaynağı Olan Mülâzemet Defterleri

Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Rumeli Kazaskeri
H. Cemazielahir 1118 (M. Eylül/Ekim 1706)	H. Şaban 1118 (M. Kasım/Aralık 1706)	Ârif Efendi (I. Dönem)
H. Şaban 1119 (M. Ekim/Kasım 1707)	H. Zilkade 1120 (M. Ocak/Şubat 1709)	Mahmud Efendi
H. Muharrem 1122 (M. Mart 1710)	H. Rebiülevvel 1123 (M. Nisan/Mayıs 1711)	Ârif Efendi (II. Dönem)
H. Rebiülevvel 1123 (M. Nisan/Mayıs 1711)	H. Zilhicce 1123 (M. Ocak/Şubat 1712)	Abdurrahim Efendi (I. Dönem)
H. Safer 1125 (M. Şubat/Mart 1713)	H. Safer 1126 (M. Şubat/Mart 1714)	Abdurrahim Efendi (II. Dönem)
H. Rebiülahir 1128 (M. Mart/Nisan 1716)	H. Rebiülahir 1129 (M. Mart/Nisan 1717)	Şeyh-zâde Mehmed Efendi
H. Rebiülevvel 1134 (M. Aralık/Ocak 1721- 1722)	H. Cemazielevvel 1135 (M. Şubat/Mart 1723)	Kevâkibi-zâde Veliyüddin Efendi

Defterlerin tümü Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi'nden seçilmiştir. Seçilen defterler 1118/1706 yılı Rumeli Kazaskeri Arif Efendi'nin tuttuğu kayıtlardan başlar, 1134/1721-1722 yılı Rumeli Kazaskeri Kevakibi-zade Veliyüddin Efendi dönemi kayıtlarında sona erer. Seçilen her bir defter genellikle görev süresindeki Rumeli kazaskerine aittir. İncelenen defterlerin ikisinde görev süresi biten ya da azledilen Rumeli kazaskerlerin tekrar aynı göreve gelmeleri ile birlikte yeni bir mülâzım kaydı tutmadıkları ve ilk tuttıkları defterlere kaldıkları yerden devam ettikleri için kazaskerlerin ikinci dönemde tuttıkları kayıtlar ayrı birer defter olarak değerlendirilmiştir ve bu nedenle tablodaki defter sayısı yediye çıkmıştır. Defterler H. 1118 (M. 1706) yılı Arif Efendi Ruznamçesinden başlayıp H. 1123 (M. 1712) yılı Abdurrahim Efendi kayıtlarına kadar ardarda devam etmiş, Abdurrahim Efendi'nin ikinci dönemki kayıtlarına değin geçen iki yıllık dönemde göreve gelen Rumeli kazaskerlerin defterleri günümüze intikal edemediği için var olan mülâzım kayıtları elde

edilememiştir. Bunun dışında H. 1128-1129 (M. 1716-1717) yılı Şeyh-zade Mehmed Efendi dönemin kayıtlarından Kevâkibi-zâde Veliyüddin dönemi mülâzemet kayıtlarına H.1134-1135 (M.1721-1722/1723) değin arada geçen altı yıl içinde de göreve gelen Rumeli kazaskerlerin defterleri günümüze intikal edemediği için var olan mülâzım kayıtlarına ulaşılammıştır.

1. Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Rumeli Kazaskerliği Ruznâmçesi, 242/65

Arif Efendi'nin mülâzım ruznâmçesidir. Ârif Efendi'nin asıl adı Abdülbaki Ârif dir. XVIII. yüzyılın önemli âlimlerindedir. Ârif Efendi hayatı boyunca birçok görevde bulunmuştur. Bunlar arasından en dikkati çekenleri; Süleymaniye medreseleri müderrisliği, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevleridir. İlk Rumeli kazaskerliği görevine H. Cemazielevvel 1118 (M. Ağustos/Eylül1706) yılında gelmiştir.⁵⁹ Bunların dışında şairlik yönü de bulunan Ârif Efendi'nin bir divanı da bulunmaktadır. Hayatını H. 8-Şevval-1125'te (M. 28/Ekim/1713) tamamlamıştır.⁶⁰

Arif Efendi'nin ilk Rumeli kazaskeri olduğu dönemde tutlan bu defter Ârif Efendi'nin ikinci dönem mülâzım kayıtlarını da içermektedir. Defter on dört sayfadan meydana gelmektedir. Bunun dışında defterde, numara verilmemiş bir sayfasında Ârif Efendi'nin ikinci dönem kayıtlarına rast gelen H. 1122 (M. 1710) yılına ait bir mülâzım kaydı da bulunmaktadır. Defterin içerisinde, "Arif Efendi defteridir" ibaresi yer almaktadır. Defterin ilk iki sayfası birinci dönem kayıtlarını içerirken, ikinci sayfanın sonundan başlamak üzere ikinci defa göreve geldiği tarihe ait mülâzemet kayıtlarını içermektedir.⁶¹

⁵⁹Arif Efendinin ilk Rumeli kazaskerlik görevine geldiği tarih Şeyhi Mehmed Efendi'nin *Vekayii'l-Fudalâ* adlı eserinde Cemazielevvel olarak zikredilir. Fakat Meşihat Arşivi Rumeli Kazasker Ruznamçesinde ise Cemazielahir olarak belirtilmektedir. Ruznamçe kaydındaki tarihi kaydın daha sahih olabileceğini düşündüğümüz için tabloda Cemazielahir 1118 tarihini kullandık. Bkz. Meşihat Arşivi, Rumeli Kazasker Ruznamçesi, 242/65.

⁶⁰Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayii'l-Fudalâ II-III*, Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri, C. 4, Çağrı yay., Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989, s. 358-360.

⁶¹Meşihat Arşivi, Rumeli Kazasker Ruznamçesi, 242/65.

2. Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Rumeli Kazaskeri Ruznâmçesi, 244/67

Şeyhülislam Mahmud Efendi'nin ruznâmçesidir. Şeyhülislam Mahmud Efendi Tophaneli Ahmed Ağa adında birinin oğludur. Padişah II. Mustafa'nın imamlığını yaptığı için "imam" lakabını da taşımaktadır.⁶² Mahmud Efendi Osmanlı devleti bünyesinde müneccimbaşı, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği ve şeyhülislamlık görevlerinde bulunmuştur. İlk Rumeli kazaskerliği görevine H. Rebiülahir 1115 (M. Ağustos/Eylül 1703) yılında atanmıştır. H. 2-Cemazielahir-1130 (M. 3/Mayıs/1718) senesinde vefat etmiştir.⁶³

On altı sayfadan meydana gelen defter, Şeyhülislam Mahmud Efendi'nin Rumeli kazaskeri olduğu yıllardaki mülâzemet kayıtlarını içerir. Defterin ilk sayfasında Mahmud Efendi'nin 18 Şaban 1119 yılında Rumeli kazaskeri olduğundan bahsedildikten sonra deftere teşriften verdiği talebe isimleri ile devam edilir.⁶⁴

3. Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Rumeli Kazaskerliği Ruznâmçesi, 249/72

Menteş-zâde Abdurrahim Efendi'nin ruznâmçesidir. Abdurrahim Efendi İslam hukunun önemli âlimlerinden Bursa mahkeme baş kâtibi olan Kürt Mehmed Efendi'nin oğludur.⁶⁵ Abdurrahim Efendi devlet bünyesinde Süleymaniye Darulhadisi müderrisliği, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği ve şeyhülislamlık gibi önemli görevleri yürütmüştür. H. Rebiülevvel 1123 (M. Nisan/Mayıs 1711) yılında ilk kez Rumeli kazaskeri olmuştur.⁶⁶ Bunların dışında âlim kimliği ile yazmış olduğu *Mecmûa-i Fetva* adında bir eseri bulunmaktadır.⁶⁷ H. 19- Zilhicce-1128 (M. 4/Aralık/1716) yılında vefat etmiştir.⁶⁸

Defter, toplamda on sekiz sayfadan oluşmaktadır. Defterin ilk sayfasında "Şeyhülislam olan Abdurrahim Efendi'nindir " ibaresi yer almaktadır. Defterin ikinci sayfasından sekizinci sayfasının ortasına kadarki kısımda Abdürrahim Efendi'nin

⁶² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 5, Türkiye yay, İstanbul 1971, s. 136.

⁶³ Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-Fudalâ*, s. 409-410.

⁶⁴ MA, RKR, 244/67.

⁶⁵ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, C. 5, s. 137.

⁶⁶ Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-Fudalâ*, s. 393-395.

⁶⁷ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, C. 5, s. 137.

⁶⁸ Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-Fudalâ*, s. 393-395.

birinci dönemki kayıtları yer almaktadır. Defterin sekizinci sayfanın ortasından itibaren on altıncı sayfaya kadarki kısımlar ise Abdurrahim Efendi'nin ikinci defa Rumeli kazaskeri olduğu dönemin kayıtlarını içermektedir.⁶⁹

4. Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Rumeli Kazaskerliği Ruznâmçeleri, 255/78

Sahhaf Şeyh-zâde Seyyid Mehmed Efendi'nin ruznâmçesidir. Şeyh-zâde Mehmed Efendi Sahhaf Şeyh-zâde Abdülbaki Efendi'nin oğludur. Şeyh-zâde Mehmed Efendi devlet içerisinde Süleymaniye Darulhadis müderrisliği, nakibüleşraflık ve Anadolu ve Rumeli kazaskerliği gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Rumeli kazaskerliği görevini Rebiülahir 1128 (M. Mart/Nisan 1716) yılında üstlenmiştir. H. 2.-Rebiülahir/-129 (M. 16/Mart/1717) yılında vefat etmiştir.⁷⁰

Defter, toplam on sekiz sayfadan oluşmaktadır. Defterin ilk sayfasında "Nakübül-Eşraf olup Rumeli Kazaskeri olan Şeyh-zade Mehmed Efendi zamanlarında kaydolunan mülâzemet defteridir." ibaresi yer almaktadır. Defterin dördüncü sayfasında Şeyh-zade Mehmed Efendi'nin H. 2-Rebiülahir-1128 (M. 26/Mart/1716) yılında Rumeli kazaskeri olduğu ifade edildikten sonra, Şeyhülislamın teşriften verdiği talebe isimleri ile devam edilir.⁷¹

5. Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi, Rumeli Kazaskerliği Ruznâmçeleri, 260/83

Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi'nin ruznâmçesidir. Veliyüddin Efendi İstanbul kadısı Kevakibi-zâde Şeyh Mehmed Efendinin oğludur. Devlet bünyesinde Süleymaniye medreseleri müderrisliği, Mekke ve İstanbul kadılığı, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği gibi önemli görevleri yürütmüştür. Rumeli kazaskerliği görevine ise H.

⁶⁹ MA, RKR, 249/72.

⁷⁰ Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-Fudalâ*, s. 397-399.

⁷¹ Meşihat Arşivi, Rumeli Kazaskerliği Ruznâmçesi, 255/78.

Rebiülevvel 1134 (M. Aralık/Ocak 1721-1722) yılında getirilmiştir. Veliyüddin Efendi H. 29/Zilhicce/1139 (M. 17/Ağustos/1727) yılında vefat etmiştir.

Rumeli Kazaskeri Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi'nin mülâzemet kayıtlarını içeren defter toplam on iki sayfadan ibarettir. Defterin içerisinde "Kevakibi-zâde ruznamçesidir" ifadesi yer almaktadır. Defterin ikinci sayfası boştur. Birinci sayfada Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi'nin H. 1134 (M. 1722) yılı Rebiülevvel ayının ilk gününde Rumeli kazaskeri olduğunu belirtilmiş ve daha sonra teşriften verdiği dört mülâzımın kayıtlarına yer verilmiştir.⁷²

Defter içerisinde mülâzemet kayıtlarına dair dikkati çeken bir nokta bulunmaktadır. Defterde kadılık atamalarında özellikle de Mekke ve Medine kadılıklarına hareket edecek ulemanın, hareket yılının bir sonraki yıl olacağı önceden belirlenmiş ve kendisine mülâzım hakkı tanınmıştır. Yani kadı henüz fiili olarak göreve başlamadan bu kadılığa atanmasından dolayı mülâzım da vermiştir. Bu uygulamanın temeli XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar giden "*tevkit ile atama*" uygulamasıdır. Konuyla ilgili Beyazıt doktora tezinde tevkit ile atamanın XVI. yüzyılın ikinci yarısında olduğunu göstermektedir.⁷³ Ayrıca Beyazıt, bu uygulamanın XVII. yüzyıldan itibaren yaygınlaştığını ve XVIII. yüzyılda çokça görüldüğünden bahsederek uygulama ile ilgili Naima Tarihine de atıfta bulunur. Haziran 1653 (1063)'de bir hatt-ı humâyûnla kadıların müddetinin bitmesine dört ay kalınca yerine geçecek kadıların tayin edilmesinin kadıaskerlerden istendiğini ve bu uygulamanın *muvaqqit atama* uygulamasının temelini oluşturduğunu belirtir.⁷⁴ Bu hatt-ı hümayûnla devlet tevkit ile atamaya düzen vermeye çalışmıştır. Ercan Alan Beyazıt'ın sadece makalesine atıfta bulunarak bu uygulamanın XVI. yüzyılda varlığının gözden kaçırıldığını belirtse de Beyazıt'ın doktora tezindeki ilgili bölümün yeterince irdelenmediği görülmektedir.⁷⁵ Aslında muvaqqit ataması ile Osmanlı Devleti, atama döneminde olabilecek karışıklıkları gidermek ve mansıb bekleyen adayları sıraya koymak için kazâlara atanmayı bekleyen adayları bir sıralamaya tabi tutmaktadır. Zikrettiğimiz mülâzım kaydı muvaqqit atama ile kadılara mülâzemet hakkı verdiğini göstermektedir.

⁷² Meşihat Arşivi, Rumeli Kazaskeri Ruznamçesi, 260/83.

⁷³ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 112-114.

⁷⁴ Yasemin Beyazıt, "Tanzimat Devri Şeyhülislâmlarından Meşrebzâde Arif Efendi ve Kadılık Kurumundaki İstihdam Sorunu", *Bilgi*, S. 54, Ankara, 2010, s. 52.

⁷⁵ Ercan Alan, *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2015, s. 83-88.

E. Yöntem

Rumeli kazaskerlerinin tuttuğu mülâzım ruznamçeleri mülâzemet sisteminin işleyişini anlamak açısından önemlidir. Bu çalışmada öncelikli olarak veri kaynağı olan beş defterin transkripsiyonları yapılmış ve daha sonra elde edilen veriler excele girilmiştir. Excel programında "Tarih, mülâzımın adı, memleketi, lakabı, mesleğe girdiği mülâzemet yolu hocasının kimliği, hocasının görevi, hareket ettiği yer ve verdiği mülâzım sayısı" gibi sütunlar oluşturulmuştur. Veri girişlerinden elde edilen veriler doğrultusunda da grafikler yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

XVIII. YÜZYILA KADAR MÜLÂZEMET SİSTEMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Osmanlı devletinin ilmiye teşkilatının bürokratik yapılarından biri olan mülâzemet sisteminin ortaya çıkışı ve klasik karakterini kazanması bir süreç içinde gerçekleşmiştir. Sistemin ortaya çıkışını anlayabilmemiz için Osmanlıların daha kuruluşundan itibaren ilme ve ilim adamlarına verdikleri önemi değerlendirmek gerekir. 1326 Bursa'nın fethinden kısa bir süre sonra Orhan Gazi zamanında 1331'de İznik'te Osmanlı devletinin ilk medresesi inşa edilmiş ve dönemin Türk alim ve mütefekkirlerinden Şerefüddin Davud-ı Kayseri müderris olarak tayin edilmiştir.⁷⁶ Devletin kuruluşundan Fatih Sultan Mehmed zamanına değin yüz yılı aşkın bir süre içerisinde seksen dört medresenin yapıldığı tespit edilmiştir. Bunların on biri Orhan Bey, sekizi I. Murad, yirmisi I. Bayezid, yedisi I. Mehmed, otuz yedisi II. Murad zamanlarına aittir.⁷⁷

II. Mehmed dönemi ise ilmiye teşkilatı açısından bir sıçrama noktası olarak göze çarpmaktadır. II. Mehmed diğer hükümdarlardan farklı olarak kendisine has bir tavırla medreselere ayrı bir hüviyet kazandırmış ve ilmiye teşkilatı açısından önemli bir yere sahip olan mülâzemet sisteminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁷⁸

1.1. Mülâzemetin Tanımı

Mülâzemet *lüzum* mastarından gelmektedir. Anlam olarak mülâzemet, bir yere veya bir kimseye bağlanmak, bir işle uğraşmaktır.⁷⁹ İlmiye teşkilatı içerisinde mülâzemet iki ayrı süreci ifade etmektedir. Birincisi, mansıbdaki bulunan ulemanın görev süresinin sona ermesinden sonra geçirdiği infisal⁸⁰ sürecini kapsamaktadır. Osmanlı devletinin merkezî yönetimi politikasının bir ürünü olarak bir vazifeye atanan görevliler belirli bir süre zarfında görevde kalabilirlerdi. Süresini tamamlayan kişi ma'zul sayılır ve yeni

⁷⁶ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 3.

⁷⁷ İpşirli, "Medrese", *DİA*, C.38, İstanbul, 2001, s. 327.

⁷⁸ Mehmet İpşirli, "Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler (XVI. XVII. Asırlar)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. VII-VIII, İstanbul, 1988, s. 274-275.

⁷⁹ İpşirli, "Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sistemi...", s. 222.

⁸⁰ Beyazıt, "Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ...", s. 425.

bir göreve atanıncaya değin İstanbul'a gelir ve burada beklerdi.⁸¹ Osmanlı devletinde ilmiye teşkilatı içerisinde görevde bulunan bir kişi çeşitli sebeplerle görevden alınır. Azlolan kişi tekrardan göreve başlayana değin beklerdi. H. 1123 (M. 1712) yılında Rumeli kazaskeri olan Abdurrahim Efendi görev süresi dolmadan aynı yıl içinde görevden azledilmiş ve H. 1125'te (M. 1714) yaklaşık iki yıl içerisinde tekrardan Rumeli kazaskeri olmuştur.⁸² Anlaşılacağı üzere Osmanlı ilmiye teşkilatı içerisinde görev alan bir kişi mesleki kariyeri boyunca birkaç defa mülâzemet dönemi geçirmektedir.

İkincisi ise ilmiye teşkilatına girebilmek için her danişmendin kat etmesi gereken süreci ifade etmektedir. Sahn-ı seman ve Süleymaniye Medreselerinde bulunan bir danişmend eğitim süresi boyunca gerekli dersleri tamamladıktan sonra müderrislik yapabileceğine dair icazet alırdı. Bu aşamadan sonra danişmend Anadolu'da görev almak istiyorsa Anadolu kazaskerinin, Rumeli'de görev almak istiyorsa Rumeli kazaskerinin muayyen günlerdeki meclisine devam edip *matlap* adı verilen deftere adını yazdırır ve ilk görevine atanıncaya değin beklerdi.⁸³ Kavram olarak mülâzemet sadece ilmiyeye has bir terim olmayıp *staj* anlamında Osmanlı idari ve askeri teşkilatında da kullanılmıştır.⁸⁴

1.2. Mülâzemet Sisteminin Ortaya Çıkışı

Osmanlı devletinin askerî ve idarî alanda ortaya çıkmış tüm kurum ve kuruluşlarında olduğu gibi ilmiye teşkilatı ve onun bürokratik yapılarından biri olan mülâzemet sisteminin oluşumunda da Fatih devrinin merkezîyetçi politikası yer almaktadır.

Fatih Sultan Mehmed'in 1451'de İstanbul'u fethetmesinin ardından yüzyılın sonlarına değin 1470-1471 yılında sekiz medreseden oluşan Sahn-ı seman ve Tetimme medreseleri kurulmuştur.⁸⁵ İçerisinde "sahna öğrenci yetiştiren Tetimmelerden" bahsedilmesi sebebiyle Sahn-ı seman medreselerinin kurulmasından kısa bir süre sonra

⁸¹ Evsen, *Mülâzemet Sistemi*, s. 21.

⁸² Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayii'l-Fudalâ*, s. 440.

⁸³ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 55.

⁸⁴ İpşirli, "Mülâzemet", s. 537.

⁸⁵ İpşirli, "Medrese", s. 328.

çıkarıldığı düşünölen *Kanûnnâme-i Talebe-i İlim* adını taşıyan bir kanûnnâme yayınlanmıştır.⁸⁶ Kanûnnâme, "talebe" üzerinde özenle durur, medreselerin kurulmasından sonra ortaya çıkmış bir takım aksaklıklardan bahseder. Yanı sıra kanûnnâme içerisinde mülâzemet sisteminin varlığını gösteren delillerin mevcut olduğu da tespit edilmiştir.⁸⁷ Yukarıda bahsettiğimiz kanunnameye ek olarak mülâzemet sisteminin ne zaman ortaya çıktığına dair kanıt niteliği teşkil eden bir diğör ifade de Fatih kanûnnâmesinde ilmiye teşkilatının meratibi ve hareketi anlatılırken *yeni mülâzım*dan bahsedilmesidir. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere sistemin XV. yüzyılın sonlarında var olduğu tespit edilmektedir.⁸⁸

Osmanlı devletinin siyasi politikası açısından baktığımızda fetihlerle sürekli genişleyen bir yapısı göze çarpmaktadır. Rumeli ve Anadolu'ya doğru yapılan fetihlerin sonucunda sınırlar genişlemiş ve dolayısıyla her alanda olduğu gibi devlet kadrolarına adam yetiştiren ilmiye teşkilatında da elemana ihtiyaç duyulmuştur. Fakat zaman içerisinde medrese mezun sayısındaki artış birikmelere yol açmıştır.⁸⁹ Bu sebeple mülâzemet sistemi ile Osmanlılar, ilmiye teşkilatını zihniyet ve sayı bakımından kontrol altında tutmak istemiştir. Osmanlı devlet ricali, eğitim sürecini tamamlayan talebenin mesleğe hemen girmesine arzu etmemiş, kendisine yetki tanıdığı ulemanın hizmetinde ve öğreniminde bulunarak tecrübe kazanmaları hedefini gütmüştür.⁹⁰ Böylece medrese mezunları kendilerine meslek yolu açabilecek ulemanın talebesi olmak için çaba sarf etmek zorunda kalmışlardır.⁹¹ Sistemin oluşumu danışmendlerin hocası olan Mevali üzerinde büyük etki yaratmıştır. Mülâzemet sistemiyle artık ulema istediği sayıda değil devletin kendisine izin verdiği kadro sayısınca danışmendlerini sistem içerisine dahil edebilmektedir.⁹² Anlaşılacağı üzere XV. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıktığı düşünölen ve XVI. yüzyılda klasik şeklini alan mülâzemet sistemi, nüfus artışının yarattığı sorunlar çerçevesinde ilmiye teşkilatı açısından eleyici ve seçici bir unsur olmuştur.

⁸⁶ Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmeye Kanunnameleri...", s. 958-960.

⁸⁷ Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmeye Kanunnameleri...", s. 958-960.

⁸⁸ Beyazıt, *İlmeye Mesleğinde İstihdam*, s. 34.

⁸⁹ İpşirli, "Osmanlı Devletinde Kazaskerlik...", s. 642.

⁹⁰ Beyazıt, *İlmeye Mesleğinde İstihdam*, s. 35.

⁹¹ Beyazıt, *İlmeye Mesleğinde İstihdam*, s. 32-33.

⁹² Beyazıt, *İlmeye Mesleğinde İstihdam*, s. 36.

1.3. XVI. Yüzyılda Mülâzemet Sistemi

XV.yüzyılın sonlarında ortaya çıktığı düşünölen mülâzemet sistemi klasik karakterini XVI. yüzyılın ortalarında almıştır. Oluşumundan sonra sistem içerisinde bir takım problemlerin varlığı dikkati çekmektedir. Atayi, eserinde Ebussuud'un Rumeli kazaskerliğine kadarki zamanda herkesin bir şekilde ilmiye teşkilatına girebilmenin mümkün olduğunu belirttikten sonra Anadolu Kazaskeri Çivi-zade Muhyiddin Efendi'nin ecnebi olanları men ettiğini ve bu kişilerin bir araya gelerek padişaha arzuhal sunduklarını, daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın bu şikayetleri Ebussuud Efendi'ye ilettiğini ve ilmiyeye girişin bir düzene konulmasını istediğini, bunun üzerine Ebussuud Efendi'nin mülâzımlar için ayrı bir ruznâme tutmasını istediğini ve buna ek olarak ulamadan her birinin rütbesine göre vereceği mülâzım sayısını tespit ederek, yetenekli adaylar için yedi senede bir nöbet usulünün getirildiği açıkça belirtilir.⁹³

Bu bilgilerden yola çıkarak Ebussuud Efendi'nin Rumeli kazaskerliği döneminde sistemin yeniden düzenlendiği ve bir işleyiş karakteri kazandırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Bundan sonra artık Mevali istediği sayı ve biçimde mülâzım veremeyecek, devletin kendisine tahsis ettiği oranında danışmendlerini ilmiye silkine katabilecekti⁹⁴.

Sistemin klasik karakterini kazanmasının ardından mülâzım olacak kişilerin silke girebilmeleri için farklı kadrolar ihdas edilmiştir. Bu kadrolar müderris yardımcısı olan muidler için *iadeden* ya da *muidlikten*, Rumeli ve Anadolu kazaskerinin tezkirecilik hizmetinde bulunanlar için *tezkirecilikten*, Şeyhülislamın fetva eminliği hizmetinde bulunanlar için *fetva eminliğinden*, Mevalinin bir üst göreve atanmasından *teşriften*, mevâlizadeler, meşâyihzadeler ve önemli hizmetlerde bulunanlar için *müstakillen*; hocasının ölü sonucu silke girenler *mevtâdan* ve belirli aralıklarla ilan edilen nevbet dolayısıyla silke girenler *nevbeten* olmak üzere adlandırılmıştır.⁹⁵

XVI. yüzyılda klasik karakterini kazanan mülâzemet sisteminin en büyük problemi yüzyılın ikinci yarısında yaşanan nüfus artışı ve medreselere olan taleplerin artışı ile birlikte ilmiyeye giren kişi sayısını sınırlamak olmuştur. Mülâzemet yolları incelendiğinde bu anlamda vefat yolu ile nevbetin büyük bir problem oluşturduğu dikkati çeker. Aynı zamanda diğer hizmet alanlarından geçişler de ilmiyedeki sayıyı

⁹³ Atayi, *Hadâ'iku'l-hakâ'ik Fî tekmilati'şîşakâ'ik*, s. 641-642.

⁹⁴ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 36.

⁹⁵ Beyazıt, "Şeyhülislamlığın değişen Rolü...", s. 426-427.

arttırmaktadır. Bu sebeplerle ilmiye bürokrasisi 1598 tarihinde yayımladığı kanûnnâme ile ilmiyeye girişe ciddi bir kısıtlama hedefini gütmüştür. Kanunname kısa vadede etkili olmuşsa da uzun vadede etkisini kaybetmiş, zikredilen problemler XVII. yüzyılda çözümlenmeye çalışılmıştır.⁹⁶

1.4. XVII. Yüzyılda Mülâzemet Sistemi

XVI. yüzyılın ortaları ve XVII. yüzyılın başlarında dünya genelinde ciddi anlamda siyasî, sosyal ve ekonomik değişimler dikkatleri çekmektedir. Yaşanan bu değişimler yüzyıl içerisinde Osmanlı devletini de derinden etkilemiştir. Öncelikle yeni ticaret yolların keşfedilmesi Akdeniz ticaretini etkilemeye başlatmıştır.⁹⁷ Ayrıca yeni yolların keşfi sadece ticari anlamda değil, para piyasasını da derinden etkilemiştir. Amerikan'ın keşfiyle bol miktarda gümüş Avrupa pazarlarına girmiş ve bu durum gümüşün değer kaybetmesine, ürünlerin fiyatlarının artmasına, dolayısıyla enflasyonun yükselmesine neden olmuştur.⁹⁸ Yeni ticaret yolların keşfi en çok eski çağlardan bu yana devletlerin genel ekonomik kaynağı olan tarımı etkilemiştir. Artık dünyada büyük nüfuslara sahip vergi alan devletler değil, ticaret yapıp koloni kuran devletler öne çıkmaktaydı. Bu durum ilerleyen yıllarda ulus devletlerin oluşmasına da zemin hazırlamaktaydı.⁹⁹ Bu dönemde nüfus bir önceki yüzyıla göre neredeyse iki kat artış göstermekteydi. Buda istihdam sıkıntısına, tarım topraklarının parçalanmasına ve tarımsal gelirin düşmesine neden olmaktadır. Toprakların parçalanmasıyla birlikte halk, büyük şehirlere göç etmekte, büyük şehirlerin nüfusunu arttırmakta ve sonucunda şehir yaşamında büyük iase sorunlarını doğurmaktaydı.¹⁰⁰

XVI. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan ve XVII. yüzyıla da sirayet eden bu değişim ve dönüşümler, Osmanlının her kurum ve kuruluşunda olduğu gibi ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sistemini de etkisi altına almıştır. Öncelikle yüzyıl içerisindeki en büyük dönüşüm ulema kökenli kişilerin ilmiye teşkilatından bağımsız yeni bir sınıfı meydana getirmiş olmalarıdır. Ulema kökenli kişiler XVI. yüzyılın ortalarından itibaren

⁹⁶ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 37-42.

⁹⁷ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmalı'da "Çözülme" Ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergah Yay., İstanbul, 2010, s. 39-44.

⁹⁸ Halil İnalçık, *Osmanlı Ve Modern Türkiye*, Timaş yay., İstanbul, 2013, s. 128-136.

⁹⁹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi(1300-1600)*, C. I, Eren yay., İstanbul, 2009, s. 86-90.

¹⁰⁰ Öz, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde...*, s. 47-48.

yeni bir sınıf olan *kalemiye*'yi meydana getirmişlerdir. Ortaya çıkan bu kurum Osmanlı bürokrasisinin temelini oluşturmuştur.¹⁰¹

XVII. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden biri olan Koçi Bey yazmış olduğu risalede yüzyıl içerisinde ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sisteminde ortaya çıkan aksaklık ve usulsüzlükleri ortaya koymaktadır. Koçi Bey, 1594' e kadar ilmiye teşkilatının işleyişinin nizami olduğunu, bir öğrencinin danışmend olmak istediğinde müderristen ders okuduktan sonra kabiliyeti ve yeteneği görülmesiyle birlikte Hariç ve Dahil medreselere ilerleyerek sırası geldiğinde mülâzım olabildiğini, yine vakti geldiğinde müderrislerin her birine tetimme medresesi tayin olunup, o medresede sakin olan *suhte* denilen medrese öğrencilerine ilim öğrettiklerinden, danışmend olup ders öğretmeyen mülâzım yazılmadığından, kimse kimsenin danışmendini izinsiz olarak almadığından bahseder. Ancak Koçi Bey, 1594'ten itibaren düzenin bozulduğunu, daha önce şeyhülislam olan Sunullah Efendi'nin bir kaç defa görevden alındığını, kazaskerlerin de sık sık görevden alınarak yer değiştirdiklerini, bazı kazaskerlerin görevde buldukları süre içerisinde makamların çoğunu rüşvet ile layık olmayan kimselere verdiğini, stajyer memuriyetlerin usulüyle verilmeyip para karşılığı satıldığını, voyvoda, subaşı kâtipleri ve halk tabakasından nicelerinin beş-on bin akçe ile stajyer memur daha sonra ise müderris ve kadı olduklarını ve böylece ilmiyenin üst makamları cahil kimseler ile dolduğunu belirtir.¹⁰² Görüldüğü üzere XVII. yüzyıl içerisinde ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sisteminin işleyişinde bir takım aksaklıkların olduğu göze çarpmaktadır. Devlet, bu aksaklıkları gidermek ve sistemi sayıca ve işleyiş açısından bir düzene koymak adına "1636, 1643 ve 1658 " yıllarına ait ilmiye kanûnnâmelerini yayınlamıştır.¹⁰³

XVII. yüzyıl içerisinde ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sisteminde göze çarpan bir başka husus ise mülâzemet yollarındadır. İlmiye'ye girişte önemli bir rol üstlenen mülâzemet sisteminin *teşrif, fetva eminliği, tezkirecilik, muidlik, nevbet, müstakillen, şefaaf, vefat* ve *diğer hizmetler* olmak üzere dokuz farklı yol olduğunu belirtmiştik. İşte bu yollar içerisinde on yedinci yüzyılda en büyük değişim *nevbet, şefaaf, müstakillen, vefat* ve *diğer hizmetlerden* silke giren kişi sayılarında olduğu gözlemlenmiştir. XVI. yüzyıldan farklı olarak XVII. yüzyılda şefaaf, vefat ve nevbet yolu ile silke giren her

¹⁰¹ Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli*, s. 222-232.

¹⁰² Koçi Bey Risalesi, Haz. Yılmaz Kurt, Akçağ yay., Ankara, 2018,s. 61-62.

¹⁰³ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 64-82.

hangi bir kişi bulunmamaktadır. Diğer hizmet ve müstakillen yollarından mülâzım olanların sayısı XVII. yüzyılın ortalarına doğru azalmış, XVII. yüzyılın sonuna doğru ise bu yolla silke giren kişi kalmamıştır.¹⁰⁴ Zaten 1658 tarihli ilmiye kanûnnâmesinde ordu, çayır hizmetlerinden, mevtâdan, şefaât ve müstakillen yolları ile mülâzımların alınmamasına yönelik bir madde bulunmaktadır.¹⁰⁵

Sonuç olarak XVII. yüzyıl mülâzemet yollarını değerlendirdiğimizde muidlik ve teşrif yolları ile mesleğe giren kişi sayısının fazla olduğu görölmektedir. Diğerleri ise pek kullanılmamıştır. Zaten XVII. yüzyılda çıkarılan 1636, 1643 ve 1658 tarihli ilmiye kanunnameleri de bunları bitirmeye çalışmıştır.

---

¹⁰⁴ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 30-38.

¹⁰⁵ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 74-75.

İKİNCİ BÖLÜM

XVIII. YÜZYIL BAŞLARINDA MÜLÂZEMET SİSTEMİ VE YOLLARI

2.1. XVIII. Yüzyıl Başlarında Mülâzemet Sistemi

Mülâzemet sistemi XVI. yüzyılda klasik karakterini kazanmış ve XVII. yüzyılda ise değişimler geçirmiştir. Sistemin XVIII. yüzyılda nasıl işlediğini anlamamız açısından XVIII. yüzyılın başlarına ait mülâzım ruznâmçelerindeki bilgiler oldukça kıymetlidir. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde günümüze ulaşmış dokuz adet mülâzemet defteri bulunmaktadır. Bu defterlerin ilki 1113 (1702) tarihli Dede Efendi defteridir. Son defterler ise 1135 (1723) yılı Hekimbaşı Ömer Efendi'ye aittir.¹⁰⁶ Bu tezde dokuz defterden beşi ele alınacaktır. Ancak Ârif Efendi ve Abdurrahim Efendi'nin iki defa Rumeli kazaskeri olmaları ve defterlerine kaldıkları yerden devam etmeleri nedeniyle ikinci dönem kayıtları ayrı birer defter olarak değerlendirilmiştir. Böylece defter sayısı yediye çıkmaktadır.

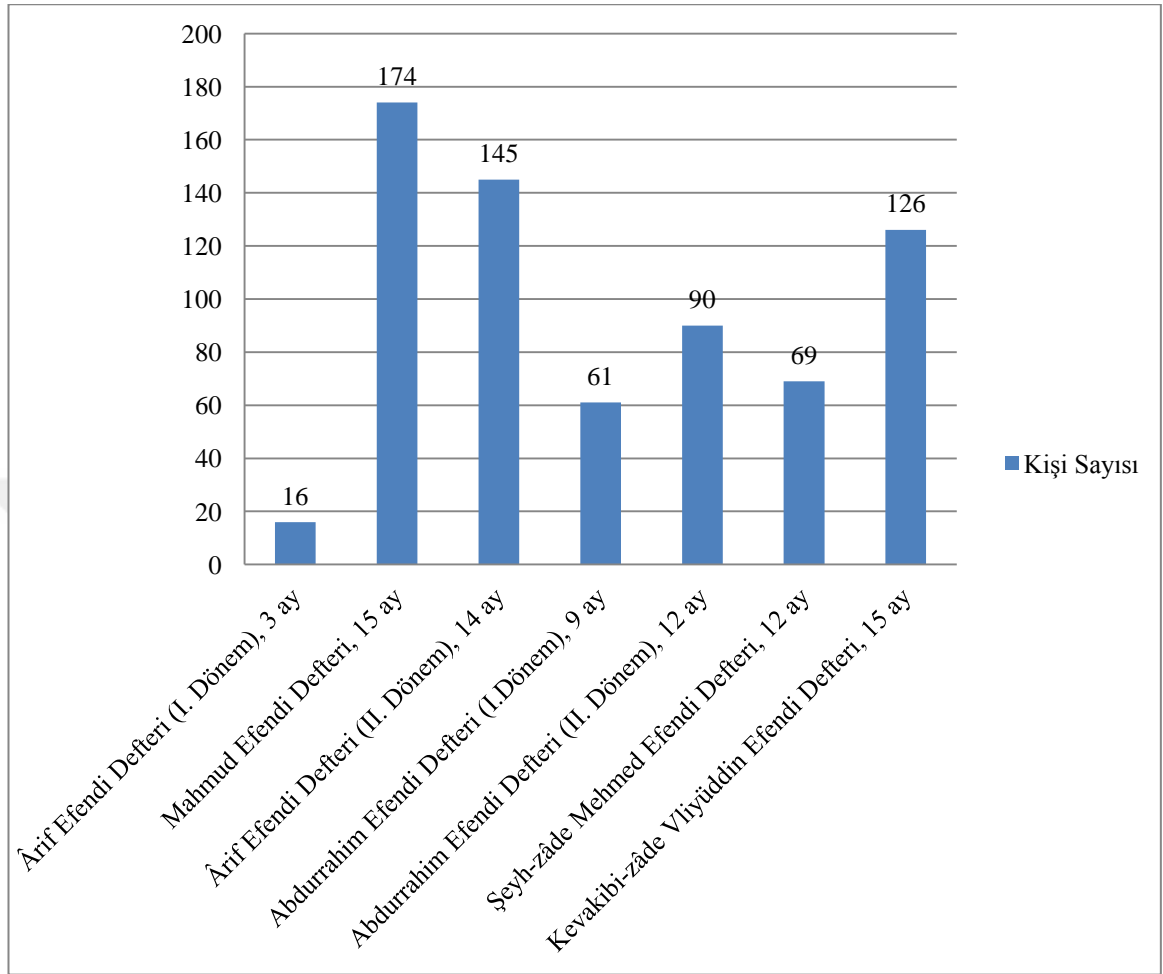
Zikredilen bu yedi defter XVIII. yüzyıl başlarında mülâzemet sisteminin işleyişini anlamak, yüzyıl içerisinde ilmiyeye giren kişi sayısını tespit etmek, müâlezemet yollarının sistem içerisindeki rolünü belirlemek ve ilmiye mesleğini seçenlerin sosyal tabanını anlamak bakımından oldukça önemlidir. Defterlerden elde edilen veriler doğrultusunda XVI. ve XVII. yüzyıldaki mülâzemet sisteminin işleyişini, ilmiyeye giren kişi sayısını, mülâzemet yollarını ve sosyal tabanını karşılaştırarak bazı tespitlere ulaşabiliriz.

2.1.1 XVIII. yüzyıl Başlarında İlmiyeye Giren Mülâzım Sayıları

Mülâzım ruznâmçelerindeki veriler doğrultusunda yıldan yıla kaç kişinin silke girdiği, yüzyılın başlarında mülâzım sayısında bir değişimin olup olmadığı ilmiye teşkilatı açısından cevaplanması gereken önemli sorulardır. Defterlerden yola çıkarak

¹⁰⁶ Baltacı, "Kazasker Ruznamçeleri'nin...", s. 72-75.

XVIII. yüzyıl başlarında silke giren kişi sayısı aşağıdaki grafikte ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Grafik 1: XVIII. Yüzyıl Başlarında İlimiyeye Giren Kişi Sayısı

XVIII. yüzyıl başlarında silke giren kişi sayısını tespit etmemize yardımcı olacak elimizde *yedi* adet defter bulunmaktadır. Bu defterlerden ilki H. Cemazielahir 1118/Şaban 1118 (M. Eylül-Ekim/ Kasım-Aralık 1706) tarihlerini kapsayan Ârif Efendi'nin yaklaşık olarak üç aylık mülâzım kayıtlarını içeren defterdir. Defterde toplam 16 mülâzımın kaydı bulunmaktadır. H. Cemazielahir ayından Şaban ayına kadarki sürede %43,75'lik oranla 7 kişi mülâzım olurken, Şaban ayı içerisinde ise %56,25'lik oranla 9 kişi mülâzım olmuştur.

İkincisi, bir önceki defterden bir yıl sonra tutulan H. Şaban 1119-Zilkade 1120 (M. Ekim/Kasım1707-Ocak/Şubat1709) tarihleri arasını kapsayan ve on beş aylık süreye tekabül eden Mahmud Efendi defteridir. Defterde toplamda 174 kişinin kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlarda H. Şaban 1119 (M. Ekim/Kasım 1707) tarihinden H.

Rebiülahir 1120 (M. Mayıs/Haziran 1708) tarihine kadarki yaklaşık sekiz aylık süre içerisinde¹⁰⁷ %60,34'lük oranla 105 kişi mülâzım olmuştur. H. Rebiülahir 1120'den Zilkade 1120'ye kadar yaklaşık yedi aylık sürede¹⁰⁸ ise %39,65'lik oranla 69 kişi silke girebilmiştir. Mülâzımların H. Şaban 1119 (M. Ekim/Kasım 1707) dan Rebiülahir 1119 (M. Mayıs/Haziran 1708) yılına kadarki dört aylık sürede sayıca fazla olmasının sebebi yıl içerisinde padişah çocuklarının doğumundan kaynaklı üst dereceli ulemaya tanınan ek mülâzım kadrosudur.¹⁰⁹

Üçüncüsü, Ârif Efendi'nin ikinci defa H. Muharrem 1122-Rebiülevvel 1223 (M. Mart 1710-Nisan/Mayıs 1711) tarihleri arasında kazasker olmasının ardından tuttuğu kayıtlardır. Bu kayıtlarda yaklaşık on dört aylık sürede¹¹⁰ toplamda 145 kişi silke girebilmiştir. Bu kayıtlarda H. Muharrem 1122 (Mart 1710)'den Zilhicce 1122 (Ocak/Şubat 1711)'ye kadarki on bir aylık dönemde %88,27'lik oranla 128 kişi silke dahil olmuştur. Defterde H. Muharrem 1123'ten (M.Şubat/Mart 1711) H. Rebiülevvel 1123'e (M. Nisan/Mayıs 1711) kadarki sürede %11,72'lik oranla 17 kişinin kaydı bulunmaktadır. H. Muharrem 1122 (Mart 1710)'den Zilhicce 1122 (Ocak/Şubat 1711)'ye kadarki on bir aylık dönem aralığında mülâzım sayısının fazla olmasının sebebi; bahsi geçen süre zarfında şehzade Süleyman'ın doğumundan kaynaklı üst dereceli ulemaya tanınan ek mülâzım kadrosudur.¹¹¹

Dördüncüsü, Abdurrahim Efendi'nin birinci dönem kayıtlarını içeren H. Rebiülevvel/Zilhicce 1123 (M. Nisan-Mayıs 1711/ Ocak-Şubat 1712) tarihli defterdir. Defterde yaklaşık dokuz aylık sürede toplamda 61 kişinin mülâzım kaydı bulunmaktadır. Yıl içerisinde nevbetin ilan edilmemesi ve şehzade doğumundan kaynaklı üst dereceli ulemaya tanınan ek mülâzım kadrosunun bulunmaması silke giren mülâzım sayısının bir önceki yıllara oranla az olmasına sebep olmuştur.

Beşincisi, Abdurrahim Efendi'nin Safer 1125 (Şubat-Mart 1713) ile Safer 1126 (Şubat-Mart 1714) yılı arası ikinci dönem kayıtlarını içeren defterdir. On iki aylık kayıtları içeren defterde toplam 90 kişinin mülâzım kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlarda H. Safer 1125 (Şubat-Mart 1713) ile H. Şaban 1125(Ağustos-Eylül 1713) arası silke

¹⁰⁷ MA, RKR, 244/67.

¹⁰⁸ Defter içerisinde şevval 1120 yılına ait kayıtlar bulunmaktadır. Ancak 1120 yılına ait son kaydın tarihi bilinmediği için Kazaskerin görev süresinin sonu dikkate alınmıştır. Bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, C. II-III, s. 440.

¹⁰⁹ MA, RKR, 244, s. 3-6.

¹¹⁰ Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 440.

¹¹¹ MA, RKR, 242, s. 7-10.

giren mülâzımların sayısı bulunmaktadır.¹¹² Bahsi geçen tarihler arasında yaklaşık altı aylık sürede %64,44'lük oranla 58 kişi silke girmiştir. 1126 (M. 1714) yılına ait ikinci altı aylık dönemde ise %31,11'lik oranla 28 kişinin kaydı yer almaktadır.¹¹³ Defterde H. Muharrem 1127 (Ocak-Şubat 1715) yılına ait %4,44'lük oranla toplamda 4 kişinin kaydı bulunmaktadır. Defterin sahibi olan Rumeli kazaskeri Abdurrahim Efendi'nin görev süresi bir yıl olmasına rağmen defter içerisinde bir sonraki yıla ait H. Muharrem 1127 (Ocak-Şubat 1715) tarihli kayıtlar yer almaktadır. Defter içerisinde sözü geçen kayda dair ulemanın gelecek yılki hareketine dair önceden belirlenmiş bir bilgi bulunmamaktadır¹¹⁴, ancak kazaskerin görev süresinden bir yıl sonrasına ait kaydın bulunması *muvakkıt atamanın*¹¹⁵ olduğuna dair bir şüphe uyandırmaktadır.

Altıncısı, Rumeli kazaskeri Şeyh-zade Mehmed Efendi'nin H. Rebiülahir 1128 (M. Mart-Nisan 1716)- H. Rebiülahir 1129 (M. Mart-Nisan 1717) tarihleri arası on iki aylık kayıtlarının bulunduğu defterdir. Defterde toplamda 69 kişinin mülâzım kaydının olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁶ Bu kayıtlarda H. Rebiülahir 1128 (Mart-Nisan 1716) tarihinden H. Şevval 1128 (M. Eylül-Ekim 1716) tarihine kadarki yaklaşık altı aylık sürede¹¹⁷ %63,7'lik oranla 44 kişi silke dahil olmuştur. H. Rebiülahir 1129 (M. Mart-Nisan 1717) yılında ise %36,2'lik oranla 25 kişi mülâzım olarak kaydolmuştur.

Araştırmamıza kaynaklık eden yedinci ve son defter ise H. Rebiülevvel 1134-H. Cemazielahir 1135 (M. Aralık-Ocak 1721-1722/Mart-Nisan 1723) tarihli Kevakibi-zade Veliyüddin Efendi kayıtlarını içeren defterdir. H. Rebiülevvel 1134-Cemazielahir 1135 (Aralık-Ocak 1721/Mart-Nisan 1723) yılı kayıtlarını içeren defterde yaklaşık bir yıl üç aylık sürede toplamda 126 kişi mülâzım olarak kaydedilmiştir.¹¹⁸ Bu kayıtlarda H. 1134 (M. 1721-1722) yılında %34,9'lük oranla 44 kişi silke girebilmiştir. H. 1135 (M. 1722-1723) tarihinde ise %65,07'lik oranla 82 kişinin mülâzım kaydı bulunmaktadır. H. 1135 (M. 1722-1723) yılına ait kayıtların bir önceki yıla ait kayıtlardan fazla olmasının sebebi yıl içerisinde şehzade Numan'ın doğumundan kaynaklı üst dereceli ulemaya

¹¹² Belgede ay belirtilerek 1125 yılına ait son kayıt Anadolu kazaskeri şeyh Mehmed Efendi'nin tezkirecisine aittir. Bkz. MA, RKR, 249, s. 11.

¹¹³ Defterde son mülâzım kaydı kazaskerin Safer 1126 yılına ait tezkirecisi olmasına rağmen Rebiülevvel 1126 yılına ait kayıtlarda bulunmaktadır. Bkz. RKR, 249, s. 15-16.

¹¹⁴ MA, RKR, 249, s. 15.

¹¹⁵ Beyazıt, "Tanzimat Devri Şeyhülislâmlarından...", s. 52.

¹¹⁶ MA, RKR, 255, s. 4-19.

¹¹⁷ Belgede 1128 yılına ait son kayıt şevval ayına aittir. Bkz. MA, RKR, 255, s. 18.

¹¹⁸ MA, RKR, 260. Rumeli kazaskerin görev süresi Şeyhi Mehmed Efendi'nin eserinden tespit edilmiştir. bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 440.

tanınan ek mülâzım kadrosu¹¹⁹ ve XVIII. yüzyıl içerisinde üst rütbeli ulemaya, çalışkanlığı, kabiliyeti ve herhangi bir işte üstün başarılarından dolayı müstakillen yolu ile mülâzım verebilme imkanının bulunmasıdır.¹²⁰

Bu bilgilerin dışında Kevakibi-zade Veliyüddin Efendi'nin mülâzım kayıtlarını içeren defterde Mekke ve Medine kadılıklarına hareket edecek ulemanın, hareket yılının bir sonraki yıl olacağı önceden belirlenmiş¹²¹ ve danışmendinin mülâzım kaydı gelecek yıl olması gerekirken, mülâzımın kaydı yaklaşık bir yıl kadar önceden yapılmıştır. Haziran 1653 (1063) tarihinde çıkarılan bir hatt-ı humâyunla kadıların müddetinin bitmesine dört ay kalınca yerine geçecek kadıların tayin edilmesi kadıaskerlerden istenmiştir. *Muvakkıt atama* adı verilen bu uygulama ile bir sonraki yıl hareket etmesi istenilen ulemanın ataması önceden yapılmaktadır.¹²² Yukarıda 1134 (1721-17122)-1135 (1722-1723) yılı kayıtlarını içeren defterde ulemanın bir kaçının hareket edeceği yerin önceden belirlenmiş olması, 1653 yılında çıkarılan yasanın XVIII. yüzyıl içerisinde de geçerliliğini koruduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki grafikte tümüne ait veriler birbiri ile karşılaştırıldığında ve defterlerin kayıt süreleri dikkate alındığında yıldan yıla silke giren mülâzım sayılarında önemli derecede değişikliklerin olduğu saptanmıştır. H. 1119-1134 (M. 1707-1721/17122) tarihleri arasında silke giren mülâzım sayısında giderek azalan bir durum görülmektedir. Özellikle H. 1128-1129 (M. 1716-1717) tarihli on iki aylık dönemi kapsayan kayıta şehzade doğumundan kaynaklı mülâzım alımına rağmen bu sayının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. H. 1134-1135 (M. 1721/1722-1723) tarihli kayıtla birlikte silke giriş sayısında tekrardan bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bunun dışında şehzade doğumu sebebiyle üst dereceli ulemaya tanınan ek mülâzım kadrosu da silke giren mülâzım sayısına etki ettiği tespit edilmiştir. Şehzade doğumlarından kaynaklı mülâzım alımlarının olduğu defterlerin diğerlerine oranla daha fazla kişi kaydına sahip olduğu görülmektedir. Şehzade doğumlarından kaynaklı mülâzım girişine sahip defterlerde toplamda 514 kişi mülâzım olurken, bu olayın yaşanmadığı defterlerde ise toplamda 167 kişi mülâzım olmuştur.

¹¹⁹ MA, RKR, 260/83.

¹²⁰ MA, RKR, 260/83.

¹²¹ MA, RKR, 260, bkz, s. 3,7.

¹²² Beyazıt, " Tanzimat Devri Şeyhülislâmlarından...", s. 52; Alan, muvakkaten atamaya dair ilk örneklerinin H. 989 (M. 1581) yılında başladığına ifade etmektedir. Bkz. Alan, *XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, s. 83-88.

Söz konusu olan rakamlar klasik dönem mülâzemet sistemi ile kıyaslandığında bu sayının hala yüksek seviyede seyrettiğini göstermektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Ebussuud Efendinin Rumeli kazaskerliği zamanında tutulmaya başlanan H. 952-958 (M. 1545-1546/1551-1552) tarihli defterde altı yıl içerisinde 494 kişi mülâzım olurken, H. 995-997 (M. 1587-1589) tarihli ikinci defterde ise yaklaşık iki yıl içerisinde 389 kişi mülâzım olmuştur. Böylece XVI. yüzyılda H. 952-997 (M. 1545-1589) tarihleri arasında mülâzımların silke girme oranında %177'lik bir artış söz konusudur.¹²³ İlmiye bürokrasisi bu ciddi artışa 1598 tarihli kanunname ile cevap vermiş ilmiye girişi bir nebze de olsa kontrol altına alınmıştır.¹²⁴

Mesleğe giren mülâzım sayısı XVII. yüzyılda da yüksektir. H. 1042-1045 (M. 1633-1635) tarihli mülâzım defterinde yaklaşık iki yılda 718 kişi mülâzım olmuştur.¹²⁵ Bu oldukça ciddi bir rakamdır. XVII. yüzyıl içerisinde mesleğe girenlerin sayısı artarak devam ettiği anlaşılmaktadır. İlmiyeye giren sayısındaki ciddi fazlalık Osmanlı bürokrasisini yeniden düzenleme yapmaya itmiş ve yüzyıl ortalarında üç kanunnâme yayınlanmıştır.¹²⁶

XVIII. yüzyıl başlarındaki mülâzım sayısının XVI. ve XVII. yüzyıla oranla çok yüksek seyretmediği dikkati çeker. H. 1119-1120 (M. 1707-1709) yılına ait Mahmud Efendi defterinde 15 aylık sürede 174 kişi, H. 1122-1123 (M. 1710-1711) tarihli Ârif Efendi'nin ikinci dönem kayıtlarında 14 aylık sürede 145 kişi, H. 1123 (M.1711-1712) tarihli Abdurrahim Efendi'nin birinci dönem kayıtlarında 9 aylık sürede 61 kişi, H. 1125-1126 (M. 1713-1714) tarihli Abdurrahim Efendi'nin ikinci dönem kayıtlarında 12 aylık sürede 90 kişi, H. 1128-1129 (M. 1716-1717) tarihli Şeyh-zâde Mehmed Efendi defterinde 12 aylık sürede 69 kişi, H. 1134-1134 (M. 1721/1722-1723) tarihli Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi defterinde 15 aylık sürede 126 kişinin mülâzım olduğu tespit edilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi kayıtlarına değin silke giren mülâzım sayılarında giderek azalan bir durum söz konusudur. Mesleğe en az mülâzım girişi 61 kişi ile Abdurrahim Efendi'nin birinci dönem kayıtlarında olduğu görülmektedir. Ancak bu kişinin görev süresinin diğerlerine göre daha az olduğu görülmektedir. Buda defterdeki mülâzım kaydının bu denli az olmasına etki etmiştir. Böylece XVIII. yüzyıl başlarında mesleğe en az mülâzım girişi 69 kişi ile Şeyh-zâde

¹²³ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 38-40.

¹²⁴ Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnameleri..." s. 965-966.

¹²⁵ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 23-24.

¹²⁶ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 62-77.

Mehmet Efendi dönemi mülâzım kayıtları olduğu görülmektedir. Sayının bu denli az olmasında 1715 yılında sistemi sayı ve zihniyet açıdan kontrol altına almak adına çıkartılan hatt-ı hümâyûnların¹²⁷ etkisi olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak klasik dönemki hesaplamalar temel alındığında yıllık bazda ortalama seksen bir kişi ile silke giren kişi sayısının¹²⁸ XVIII. yüzyıl başlarında da benzer oranda olduğu anlaşılmış ve XVIII. yüzyıl başlarında silke giren kişi sayısının XVII. yüzyıla oranla oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Ancak 1715 yılında hatt-ı hümâyûnların çıkarılması XVIII. yüzyılda ilmiyeye girişin halen istenilen sayıda olmadığı ve ilmiye bürokrasisinin buna çözüm aradığı gözlenmektedir.

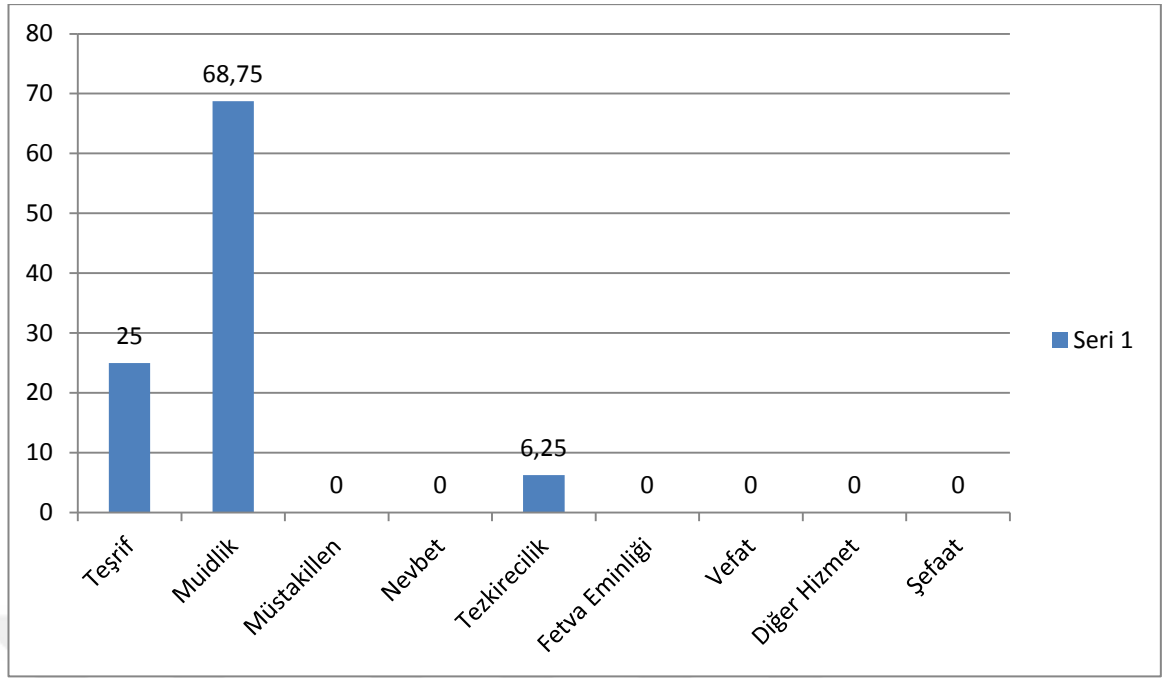
2.2. Mülâzemet Yollarının İlimiyeye Girişteki Oranları

Osmanlı ilmiye teşkilatının iç dinamiklerinden biri olan mülâzemet sisteminin kendi içerisinde *teşrif*, *tezkirecilik*, *muidlik*, *fetva eminliği*, *müstakil arz*, *nevbet*, *şefaat*, *vefat* ve *diğer hizmet* olmak üzere farklı yollar yer almaktadır. Aşağıda XVIII. yüzyıl başlarında Osmanlı ilmiye mesleğine giriş kapısı olan mülâzemet yollarının oransal dağılımı grafiklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

Birinci defter olarak H. Cemazielahir/Şaban 1118 (M. Eylül-Ekim/ Kasım-Aralık 1706) tarihleri arasındaki Ârif Efendi'nin ilk dönem kayıtlarına göre silke giren mülâzımların, mülâzemet yollarına göre oransal dağılımı şöyledir.

¹²⁷ Mehmed Raşid Efendi, *Tarih-i Raşid*, C.II, s. 901-903.

¹²⁸ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 38

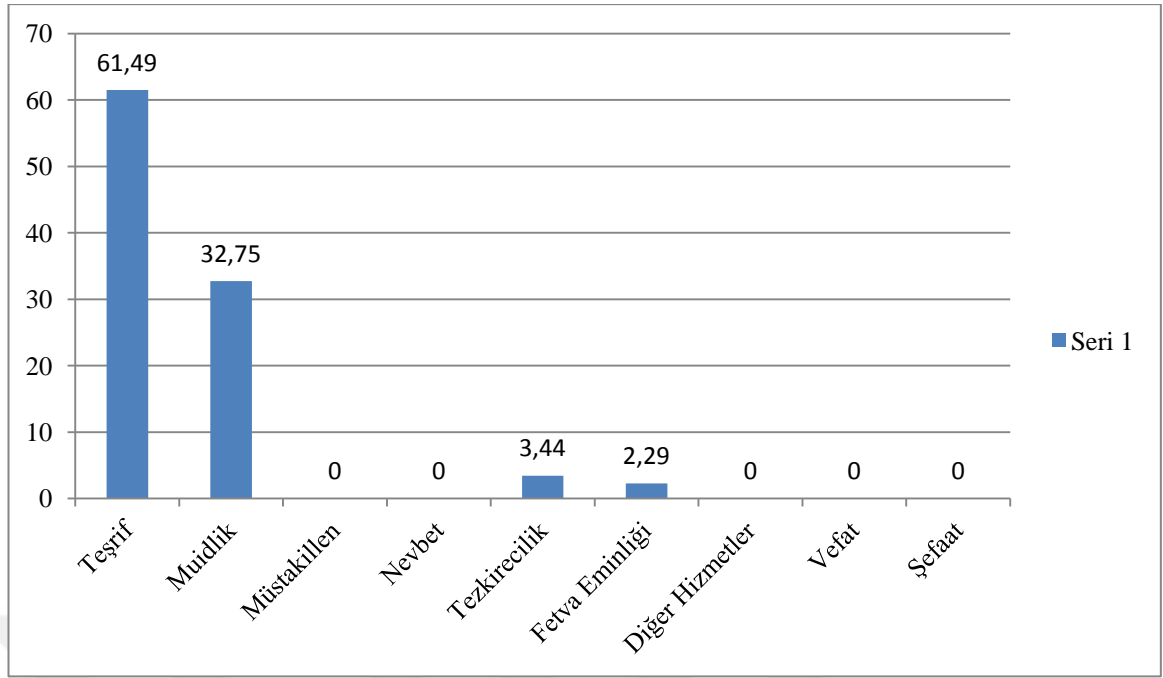

Grafik 2: Ârif Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%)

İlmiye silkine girişte dokuz farklı mülâzemet yolu bulunmaktadır. Mülâzımların zikredilen mülâzemet yollarına göre oransal dağılımı şöyledir: %68,75'lik oranı ile muırdlık birinci, %25'lik oranı ile teşrif ikinci, %6,25'lik oran ile tezkirecilik üçüncü sırada yer almaktadır. Defterin kayıt alındığı süre zarfında nevbet, vefat, şefaaf, müstakil ve diğer hizmet yollarından silke giren her hangi bir kayıt yer almamaktadır.¹²⁹

İkinci defter olarak H. Şaban 1119-Zilkede 1120 (M. Ekim-Kasım1707-Ocak-Şubat1709) tarihleri arasındaki Mahmud Efendi'nin kayıtlarına göre silke giren mülâzımların, mülâzemet yollarına göre oransal dağılımı şöyledir:

¹²⁹ MA, RKR, 242/65.

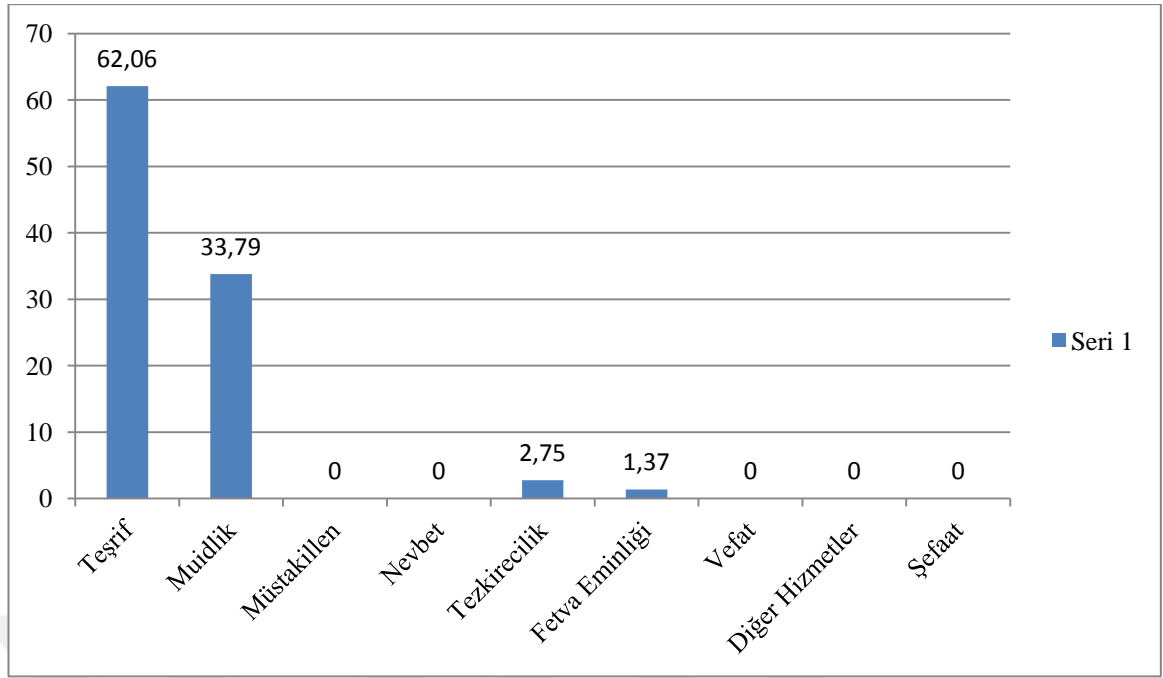

Grafik 3: Mahmud Efendi Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%)

Grafikteki verilere göre: %61,49 ile teşrif birinci, %32,75 ile muiddik ikinci, %3,44 ile tezkirecilik üçüncü, %2,29 ile fetva eminliği dördüncü sıradadır. Defterin kayıt alındığı süre içerisinde nevbet, şefaaf, müstakil, vefat ve diğer hizmet yollarına ait her hangi bir mülâzım kaydı yer almamaktadır. Bu defter kaydına göre teşrif yolu ile silke giren kişi sayısı bir hayli fazla olarak dikkat çekmektedir. Bunun sebebi ise defterin kayıt alındığı sürede şehzade Murat'ın doğumu nedeniyle üst dereceli ulemaya tanınan ek mülâzım kadrosudur.¹³⁰

Üçüncü defter olarak H. Muharrem 1122-Rebiülevvel 1223 (M. Mart 1710-Nisan-Mayıs 1711) tarihleri arasındaki Ârif Efendi'nin ikinci dönem kayıtlarına göre silke giren mülâzımların, mülâzemet yollarına göre oransal dağılımı şöyledir:

¹³⁰ MA, RKR, 244/67.

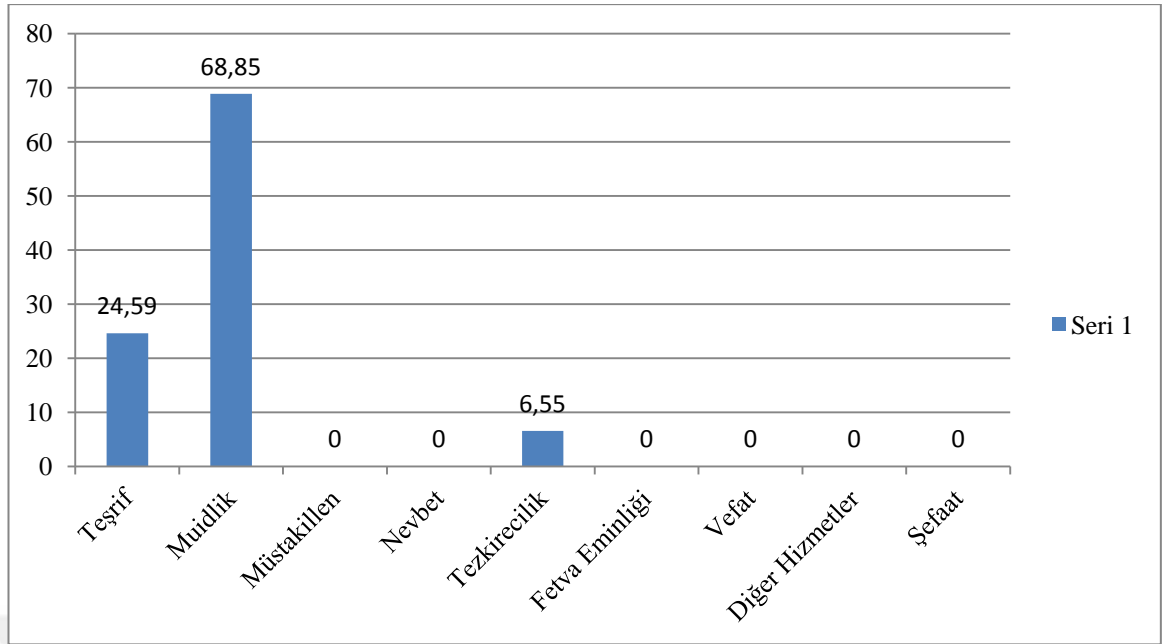

Grafik 4: Ârif Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%)

Grafikteki verilere göre: %62,06 ile teşrif birinci, %33,79 ile muiddik ikinci, %2,75 ile tezkirecilik üçüncü, %1,37 ile fetva eminliği dördüncü sıradadır. Defterin kaydedildiği sürede müstakil, nevbet, şefaaf, vefat, diğer hizmet yolları ile silke giren her hangi bir kişinin kaydı bulunmamaktadır. Defterin kayıt alındığı dönem aralığında teşrif yolu ile silke giren kişi sayısı bir hayli fazladır. Bunun sebebi ise Şehzade Süleyman'ın doğumundan kaynaklı üst rütbeli ulemaya tanınan ek mülâzım kadrosudur.¹³¹

Dördüncü defter olarak H. Rebiülevvel/Zilhicce 1123 (M. Nisan-Mayıs 1711/ Ocak-Şubat 1712) tarihleri arasındaki Abdurrahim Efendi'nin birinci dönem kayıtlarına göre ilmiye silkine giren mülâzımların, mülâzemet yollarına göre oransal dağılımları şöyledir:

¹³¹ MA, RKR, 242/65.

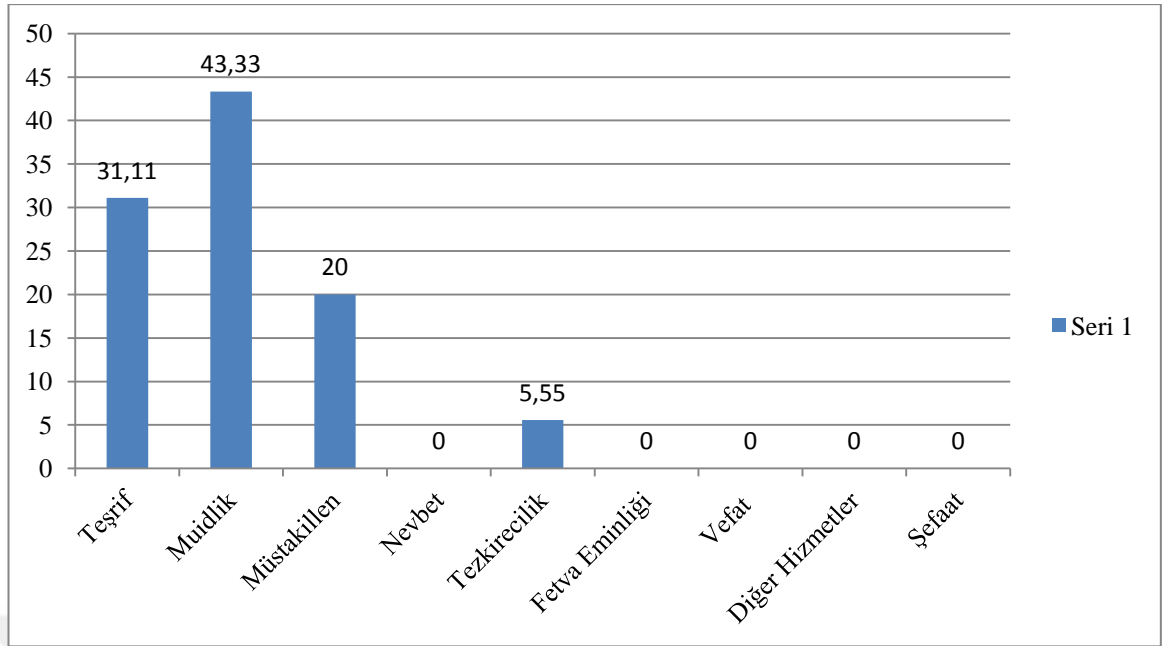

Grafik 5: Abdurrahim Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%)

Grafiğe göre: %68,85 ile muiddik birinci, %24, 59 ile teşrif ikinci, %6,55 ile tezkirecilik üçüncü sıradadır. Defterin kayıt alındığı süre içerisinde müstakil, nevbet, fetva eminliği, vefat, şefaaf ve diğer hizmet yollarına ait silke girmiş herhangi bir mülâzımın kaydı yer almamaktadır. Bu defter kaydına göre muiddik yolu ile silke giren kişi sayısı oldukça fazladır.¹³²

Beşinci defter olarak H. Safer 1125/1126 (M. Şubat-Mart 1713/Şubat-Mart 1714) tarihleri arasındaki Abdurrahim Efendi'nin ikinci dönem kayıtlarına göre ilmiyeye giren mülâzımların, mülâzemet yollarına göre oransal dağılımları şöyledir:

¹³² MA. RKR, 249/72.

Grafik 6: Abdurrahim Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%)

Grafikteki verilere göre: %43,33 ile muiddik birinci, %31,11 ile teşrif ikinci, %20 ile müstakil arz üçüncü, %5,55 ile tezkirecilik dördüncü sırada yer almaktadır. Defterin kaydedildiği sürede nevbet, fetva eminliği, şefaaf, vefat ve diğer hizmet yollarına ilişkin silke giren her hangi bir kişinin kaydı bulunmamaktadır. Görüldüğü gibi defterin kayıt alındığı süre aralığında silke en fazla kişi muiddik yolu ile girmiştir.¹³³

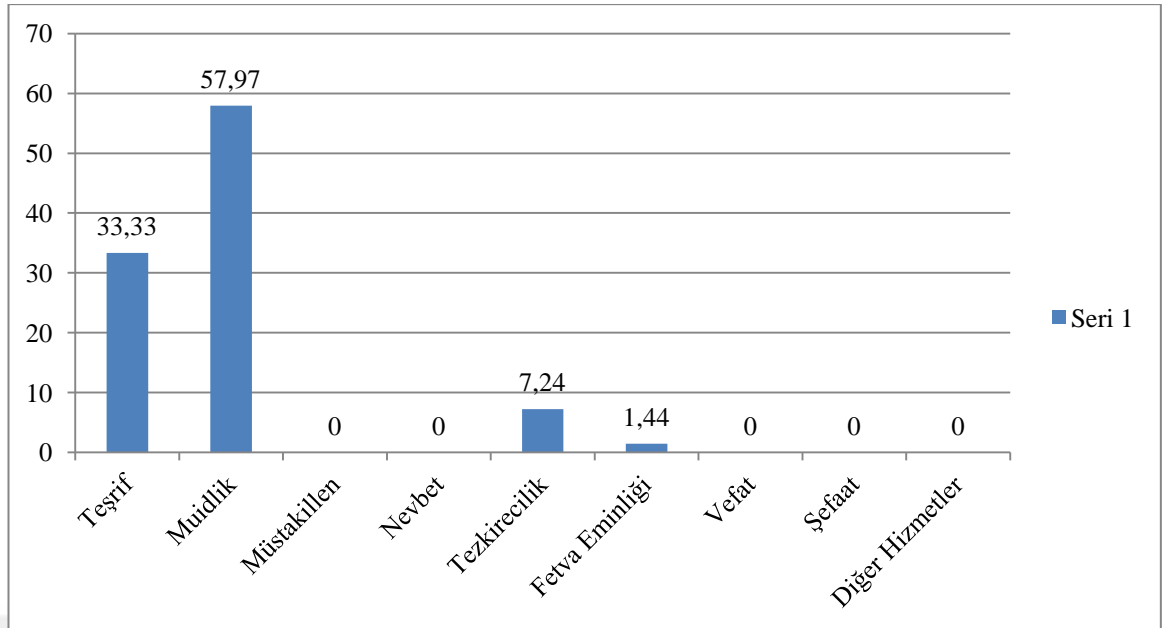
Müstakil arzla silke giren mülâzımlar tek bir kişiye aittir. Dönemin şeyhülislamı Abdullah Efendi, Sultan Bayezid Medresesinde bulunan on sekiz danışmendini padişahın izn-i hümayûnu ile müstakillen olmak üzere silke sokmuştur.¹³⁴

Altıncı defter olarak H. Rebiülahir 1128/1129 (M. Mart-Nisan 1716/Mart-Nisan 1717) tarihleri arasındaki Şeyh-zade Mehmed Efendi'nin kayıtlarına göre silke giren mülâzımların, mülâzemet yollarına ilişkin oransal dağılımları şöyledir:

¹³³ MA, RKR, 249/72.

¹³⁴ MA, RKR, 249, s. 10.

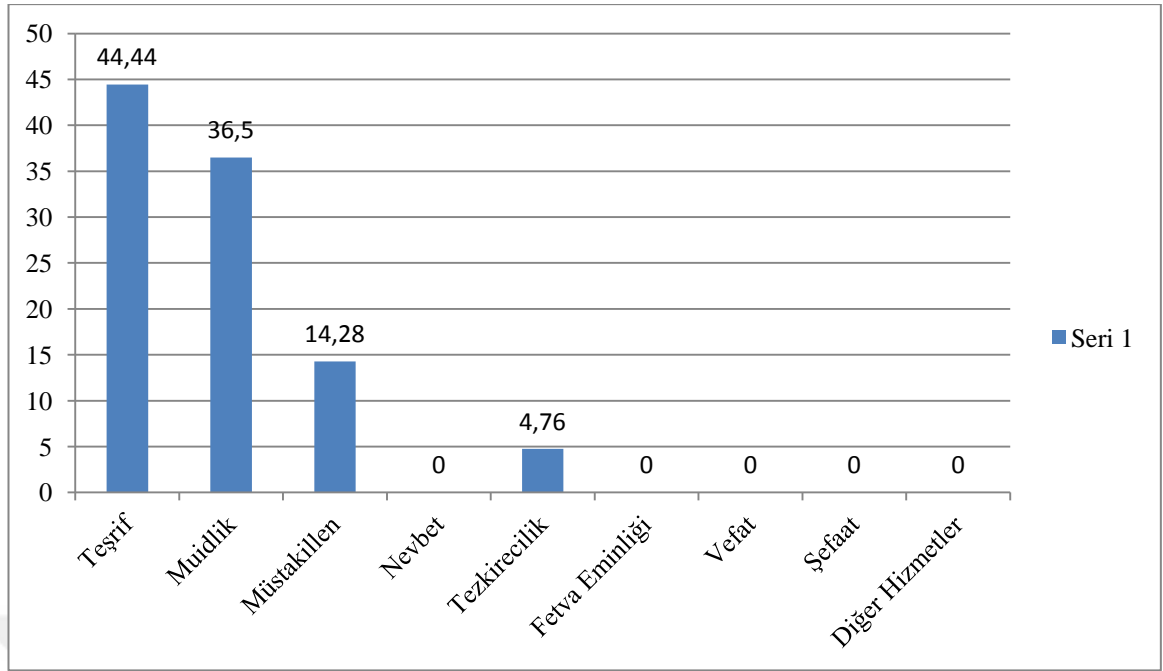

Grafik 7: Şeyh-zâde Mehmed Efendi Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%)

Grafiğe göre: %57,97 ile muıdlık birinci, %33,33 ile teşrif ikinci, %7,24 ile tezkirecilik üçüncü, %1,44 ile fetva eminliği dördüncü sırada yer almaktadır. Defterin içerdiği süre içerisinde nevbet, şefaat, vefat, müstakillen ve diğer hizmet yollarına ilişkin silke giren herhangi bir kişinin kaydı bulunmamaktadır. Görüldüğü üzere bu defterde muıdlıktan silke giren kişi sayısı oldukça fazladır.¹³⁵

Yedinci defter olarak Rebiülevvel 1134-Cemazielahir 1135 (Aralık-Ocak 1721-1722/Mart-Nisan 1723) tarihleri arasındaki Kevakibi-zade Veliyüddin Efendi'nin kayıtlarına göre silke giren mülâzımların, mülâzemet yollarına ilişkin oransal dağılımları şöyledir:

¹³⁵ MA, RKR, 255/78.

Grafik 8: Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi Defterine Göre Mülâzemet Yollarının Silke Girişteki Oranları (%)

Grafikteki verilere göre: %44,44 ile teşrif birinci, %36,5 ile muiddlik ikinci, %14,28 ile müstakillen üçüncü, %4,76 ile tezkirecilik dördüncü sırada yer almaktadır. Defterin içerdiği süre zarfında nevbet, şefaât, vefat, fetva eminliği ve diğer hizmet yollarına ilişkin silke giren her hangi bir kişinin kaydı bulunmamaktadır. Bu defterde teşrif yolu ile silke giren kişi sayısı diğerlerine oranla yüksek seyretmiştir. Bunun sebebi ise mülâzım kayıtlarının gerçekleştiği süre aralığında şehzade Numan'ın doğumundan kaynaklı üst rütbeli ulemaya ek mülâzım kadro imkanı tanınmış olmasıdır.¹³⁶

Mülâzemet yollarının silke girişteki oranlarını gösteren grafikteki veriler bütünüyle birlikte değerlendirildiğinde %47,43 ile teşrif birinci, %41,70 ile muiddlik ikinci, %5,28 ile müstakillen üçüncü, %4,55 ile tezkirecilik dördüncü, %1,02 ile fetva eminliği beşinci sıradadır. XVIII. yüzyıl başlarında şefaât, vefat, nevbet ve diğer hizmetlerden silke giren herhangi bir kişi bulunmamaktadır. Anlaşılacağı üzere defterlerin tümü birlikte değerlendirildiğinde muiddlik ve teşrif yollarından silke girenlerin oranı diğer yollara oranla oldukça fazla olduğu tespit edilmektedir.

Sonuç olarak XVII. yüzyıl ortalarında mülâzemet yollarına ilişkin başlayan değişim XVIII. yüzyıl başlarında da devam etmiştir. XVIII. yüzyıl başlarında şefaât,

¹³⁶ MA, RKR, 260/83.

vefat, nevbet ve diğer hizmetlerden her hangi bir kişinin mülâzım kaydı bulunmamaktadır. Bunun dışında XVIII. yüzyıl başlarında müstakil yolu ile mülâzım olanların sayısı oldukça azdır. XVII. yüzyıl ortalarında olduğu gibi XVIII. yüzyıl başlarında da şefaath, vefat, diğer hizmetler ve nevbet yolu ile mülâzım alımlarının tamamen bittiği, müstakillen yolunun ise bitme noktasında olduğu ortaya çıkmaktadır. XVIII. yüzyıl başlarında teşrif ve muidlik yollarının diğer yollarla kıyaslandığında en fazla mülâzım alımının olduğu yollar haline geldikleri tespit edilmiştir.

2.3. Mülazemet Yolları

2.3.1. Teşrif Yoluyla Mülâzemet

Kadılık, müftülük ve müderrislik gibi görevleri yürüten yüksek dereceli ulemanın, ilmiye teşkilatı içerisinde bir üst düzey göreve hareket ettiklerinde, terakki aldıklarında, sefere katıldıklarında "teşriften" mülâzım vermeleri usulüdür.¹³⁷ Bunun dışında padişahların çocuklarının doğumu sebebiyle de üst rütbeli ulemadan teşrif namıyla mülâzım alınırdı¹³⁸. Örneğin 1134-1135 (1721-1723) yılı kayıtlarını içeren ruznâmçede şeyhülislam Abdullah Efendi on dokuz, Rumeli Kazaskeri Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi dört, Anadolu kazaskeri Es-seyyid Zeynelabidin Efendi dört, Sultan İmamı Abdurrahman Efendi dört, tabibbaşı Ömer Efendi dört, nakibüleşraf Es-seyyid Zeynelabidin Efendi dört, İstanbul ve Galata kadısı Mehmed Salim Efendi üç, İkinci sultan imamı Abdullah Efendi iki, Eyüb kadısı Hafız-zâde İbrahim Efendi bir ve münecimbaşı Mustafa Zeki Efendi bir danışmendini şehzade Sultan Numan'ın doğumu sebebiyle teşriften mülâzım kaydettirmiştir.¹³⁹

¹³⁷ İpşirli, "Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülazemet Sisteminin Önemi...", s. 224.

¹³⁸ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 63.

¹³⁹ MA. RKR, 260/83.

Tablo 2: Ârif Efendi (I. Dönem) Defterine göre Teşriflen Mülâzım Veren Ulema ve Hareketleri (H. 1118-M. 1706)

Teşriflen Mülâzım Veren Ulema	Görev Yeri	Hareketleri	Verilen Mülâzım Sayısı
Arif Efendi	Anadolu Kazaskeri	Rumeli Kazaskeri	4

Tablodaki veriler dikkate alındığında H. 1118 (M. 1706) yılı içerisinde teşriflen mülâzım veren tek kişi defterin kaydını tutan Rumeli kazaskeri Ârif Efendi olduğu görülmektedir. Ârif Efendi Anadolu kazaskerliği görevinden Rumeli kazaskerliğine hareketi sırasında dört talebesini teşriflen mülâzım olarak deftere kaydetmiştir.¹⁴⁰

Tablo 3: Mahmud Efendi Defterine Göre Teşriflen Mülâzım Veren Ulema ve Hareketleri (H. 1119/1120-M. 1707-1709)

Teşriflen Mülâzım Veren Ulema	Görev Yeri	Hareketleri	Verilen Mülâzım Sayısı
Abdullah Efendi	Rumeli Kazaskeri	Şeyhülislam	45
Mahmud Efendi	Anadolu Kazaskeri	Rumeli Kazaskeri	18
Halil Efendi	Anadolu Kazaskeri	?	8
Abdurrahim Efendi	İstanbul Kadısı	Anadolu Kazaskeri	4
Muhammed Efendi	İstanbul Kadısı/Nakıbü'l-eşraf	?	6
El-hacc Muhammed Efendi	Sultan İmamı	?	4
Muhammed Efendi	Hekimbaşı	?	4

¹⁴⁰ MA, RKR, 242, s. 1.

Hamid-zâde Abdullah Efendi	Selanik Kadısı	Mekke Kadısı	4
Nur Mehmed Efendi	Darulhadis Süleymaniye Müderrişi	Kudüs Kadısı	4
Muhammed Halis Efendi	Sultan Ahmed Han Müderrişi	Medine Kadısı	4
Muhammed Efendi	?	Medine Kadısı	4
Muhammed Efendi	Reisü'l-müneccimîn	?	2

Tablodaki veriler dikkate alındığında teşrif yoluyla mülâzım verebilenlerin yüksek dereceli ulema oldukları dikkat çekmektedir. Görüldüğü üzere şeyhülislam yıl içerisinde kırk beş mülâzımını teşriften silke katabilmiştir. Bu mülâzımların sekizi şeyhülislam Abdullah Efendi'nin göreve hareketi sırasında, otuz yedisi şehzade sultan Murat'ın doğumu sebebiyle silke girebilmişlerdir.¹⁴¹ Sultan Murat'ın doğumu sebebiyle sadece şeyhülislam Abdullah Efendi değil, Rumeli kazaskeri Mahmud Efendi on, Anadolu kazaskeri Halil Efendi sekiz, Sultan imamı El-hacc Muhammed Efendi dört, İstanbul kadısı ve nakibüleşraf olan Muhammed Efendi altı, hekimbaşı Muhammed Efendi dört, müneccimbaşı olan Muhammed Efendi iki talebesini bu yol ile deftere mülâzım olarak kaydettirebilmiştir.¹⁴²

Tablo 4: Ârif Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Teşriften Mülâzım Veren Ulema ve Hareketleri (H. 1122/1123-M. 1710-1711)

Teşriften Mülâzım Veren Ulema	Görev Yeri	Hareketleri	Verilen Mülâzım Sayısı
Paşmakçı-zâde Ali Efendi	?	Şeyhülislam	36

¹⁴¹ MA, RKR, 244, s. 2-4.

¹⁴² MA, RKR, 244, s. 4-5.

Arif Efendi	?	Rumeli Kazaskeri	12
Damat-zâde Ahmed Efendi	İstanbul Kadısı	Anadolu Kazaskeri	12
Tefsiri-zâde AtaullahEfendi	Şam Kadısı	Mekke Kadısı	4
İsmail Efendi	Ayasofya Müderrisi	Medine Kadısı	4
Ömer Efendi	Hakaniye-i Vefa Müderrisi	Kudüs Kadısı	4
Hüseyin Efendi	Müneccimbaşı	?	1
Mehmed Efendi	Birinci Sultan İmamı	?	2
Abdurrahman Efendi	İkinci Sultan İmamı	?	2
Es-seyyid Mehmed Efendi	Nakıbü'l-eşraf	?	4
Mehmed Efendi	Tabibbaşı	?	4
Mustafa Efendi	Kalenderhane Müderrisi	Medine Kadısı	4
Mehmed Emin Efendi	Bursa Kadısı	Mekke Kadısı	1

Tablodaki verilere göre H. 1122-1123 (M. 1710-1711) yılı kayıtlarında şeyhülislamın diğer üst düzey ulemeden daha fazla danışmendini silke kattığı görülmektedir. Bu kayıtların on sekizi Paşmakçı-zâde Ali Efendi'nin şeyhülislamlık görevine teşrifi, diğer on sekizi ise şehzade Süleyman'ın doğumundan kaynaklanan ek

kadro sebebiyledir.¹⁴³ Aynı zamanda Rumeli kazaskeri Ârif Efendi sekiz, Anadolu Kazaskeri Damad-zâde Ahmed Efendi sekiz, müneccimbaşı Hüseyin Efendi bir, birinci sultan imamı Mehmed Efendi iki, ikinci sultan imamı Abdurrahman Efendi iki, nakibüleşraf Es-seyyid Mehmed Efendi dört, tabibbaşı Mehmed Efendi dört danışmendini teşrif yoluyla şehzade Süleyman'ın doğumu sebebiyle mülâzım defterine kaydettirmiştir.¹⁴⁴

Dikkatleri çeken bir diğer husus, Mekke kadısı olan Mehmed Emin Efendi'nin göreve teşrifi sebebiyle bir mülâzımını silke katmasıdır. Ancak İsmail Efendi'nin Medine kadılığına hareketi sırasında dört mülâzımını silke kattığını görmekteyiz. Defter kayıtlarında Mehmed Emin Efendi'nin Mekke kadılığına hareketi sırasında " *evvelki olmak üzere* " ifadesi yer almaktadır. Buradan yola çıkarak bu kişinin geriye kalan üç mülâzımının bir sonraki mülâzım kayıtlarında olduğunu sonucu çıkarılmaktadır. Anlaşılacağı üzere XVIII. yüzyılda bazı ulema kendilerine tahsis edilen mülâzemet haklarının tümünü bir anda kullanmamış, parça parça farklı zamanlarda kalan mülâzımlarını deftere kaydettirmişlerdir.¹⁴⁵

Tablo 5: Abdurrahim Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Teşriften Mülâzım Veren Ulema ve Hareketleri (H. 1123-M. 1711/1712)

Teşriften Mülâzım Veren Ulema	Görev Yeri	Hareketleri	Verilen Mülâzım Sayısı
Abdurrahim Efendi	Anadolu Kazaskeri	Rumeli Kazaskeri	4
İsmail Efendi	İstanbul Kadısı	Anadolu Kazaskeri	4
Mehmed Emin Efendi	Bursa Kadısı	Mekke Kadısı	3
Mehmed Tahir Efendi	Sultan Ahmed Han Müderrisi	Kudüs Kadısı	4

¹⁴³ MA, RKR, 242, s. 3,4,5.

¹⁴⁴ MA, RKR, 242, s. 5,6.

¹⁴⁵ MA, RKR, 242, s. 14. Mekke Kadısı olan Mehmed Emin Efendi Bir sonraki MA, RKR, 249 numaralı defterde kalan üç mülâzımını vermektedir. Bkz. MA, RKR, 249, s. 2-3.

Verilerden yola çıkarak çok az sayıda ulemanın teşriften mülâzım yazıldığı görülmektedir. Bunun sebebi Ârif Efendi'den sonra Rumeli kazaskeri olan Abdurrahim Efendi'nin görev süresinin dokuz ay olmasıdır. Tabloda dikkati çeken en önemli husus ise Mehmed Emin Efendi'nin bir önceki kayıta mülâzım olarak yazılmayan üç danışmendinin burada ki kayıta yazılmış olmasıdır. Sonuçta, Mehmed Emin Efendi ayrı ayrı da olsa kendisine tahsis edilen teşrif kadrosunun tamamını yıl içinde kullandığı tespit edilmektedir.¹⁴⁶

Tablo 6: Abdurrahim Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Teşriften Mülâzım Veren Ulema Ve Hareketleri (H. 1125/1126-M. 1713/1714)

Teşriften Mülâzım Veren Ulema	Görev Yeri	Hareketleri	Verilen Mülâzım Sayısı
Abdurrahim Efendi	?	Rumeli Kazaskeri	4
Şeyh-Mehmed Efendi	İstanbul Kadısı	Anadolu Kazaskeri	4
Ahmed Efendi	Edirne Kadısı	Mekke Kadısı	4
Mehmed Aziz Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Kara Mustafa Paşa Müderrisi	Medine Kadısı	4
Kethüda-zâde Mehmed Efendi	Darulhadis Süleymaniye Müderrisi	Kudüs Kadısı	4
Salih Efendi	Anadolu Kazaskerliği payesiyle Halep Kadısı	Mekke Kadısı	4

¹⁴⁶ MA, RKR, 249, s. 2-3.

Ömer Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Eyüp El-Ensari Müderrisi	Medine Kadısı	4
-------------	---	---------------	---

Verilerden yola çıkarak yıl içerisinde kazaskerlerin ve üst dereceli şehir kadılarının göreve teşrifleri sırasında dörder mülâzımını silke kattığı tespit edilmektedir.

Ulemanın hareketlerine dair dikkatimizi çeken bir husus da Salih Efendi'nin Anadolu kazaskerliği payesiyle Halep kadısı olması ve buradan da Mekke kadılığına hareket etmesidir.¹⁴⁷ XVI. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, XVII. yüzyılın ortalarında hızlanan ve XVIII. yüzyıl boyunca umumi bir uygulama haline gelen *payeli tayin* uygulaması, Osmanlı ilmiye teşkilatı içerisinde belirli bir mevkiye gelmiş hatırı sayılır kişilere verilen bir *ikram* olarak değerlendirilmektedir. XVII. ve XVIII. yüzyıl içerisinde kadılıkların sayılarının sınırlı, kadı olmak isteyenlerin sayılarının fazla olması, taliplerinin ya buldukları mevkide bir üst kadılığın rütbesini almalarına ya da daha müderrisen hiç kadı olmadan kadılık payesi edinmelerine yol açmıştır. Osmanlı devletinde ilmiye tarikinde karşılaşılan *payeli tayin* uygulaması kısaca Fahri Unan'ın da dikkat çektiği gibi *işe adam bulmak* değil, *adama iş bulmak* olarak değerlendirilmektedir.¹⁴⁸

Tablo 7: Şeyh-zâde Mehmed Efendi Defterine Göre Teşriften Mülâzım Veren Ulema ve Hareketleri (H. 1128/1129-M. 1716/1717)

Teşriften Mülâzım Veren Ulema	Görev Yeri	Hareketleri	Verilen Mülâzım Sayısı
Ebu İshak İsmail Efendi	Rumeli Kazaskeri	Şeyhülislam	7

¹⁴⁷ Bu bilgi Şeyhi Mehmed Efendi'nin eserinden elde edilmiştir. Belgede Halep kadılığında Anadolu payesiyle Mekke kadılığına hareket ettiği belirtilmemiştir. Bkz. MA, RKR, 249, s. 15; Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, C. II-III, s. 442.

¹⁴⁸ Fahri Unan, "Osmanlı Devletinde Payeli Tayinler Yahut Devlette Kazanç Kapısı", *Belleten*, C. LXII, S. 233., Nisan 1998, s. 48-50.

Şeyh-zâde Mehmed Efendi	Anadolu Kazaskeri	Rumeli Kazaskeri	6
Abdullah Efendi	?	Anadolu Kazaskeri	5
Pir Mehmed Efendi	Bağdat Kadısı	Kudüs Kadısı	1
Durmuş-zâde Ahmed Efendi	Edirne Kadısı	-	1
Mehmed Salim Efendi	Üsküdar Kadısı	-	1
Uşaki-zâde Abdullah Efendi	Nakıbül'eşraf	-	2

Görüldüğü üzere şeyhülislam H. 1128-1129 (M. 1716-1717) yılı içerisinde teşriften yedi danışmendini silke katabilmiştir. Kayıtlarda şeyhülislam Ebu İshak İsmail Efendi'nin göreve teşrifleri sırasında sekiz adet teşrif kadrosunun yalnızca beşini kullandığından bahsedilmektedir.¹⁴⁹ Bunun sebebinin 1715 yılında ulemanın verdiği mülâzım sayısını kısıtlamak amacıyla çıkarılan hatt-ı hümayûn olduğu düşünülmektedir. Hatt-ı hümayûnda ulemanın göreve atanması durumunda şeyhülislamlardan üç, kazaskerlerden iki mülâzım alınması kuralı bulunmaktadır.¹⁵⁰ Şeyhülislam göreve atanması durumunda sekiz yerine beş danışmendini silke katması, onun bu kurala kısmen riayet ettiğini göstermektedir.

Ayrıca şeyhülislamın göreve teşrifleri sırasında silke mülâzım yazdırdığı beş kişinin ulema çocuğu olduklarını belirten ifade de mevcuttur. 1715 yılında ilan edilen *hatt-ı hümayun*'da bu konuya ilişkin bir bilgi bulunmaktadır. İlan edilen hatt-ı hümayûnda mülâzım olan kişi ulemazadeden ise kaç yaşında olduğu ve ne okuduğuna gerek duyulmadan sadece kimin oğlu olduğu belirtilmek şartıyla mülâzım yazılabileceğini belirten ifade bulunmaktadır.¹⁵¹ İfadeden yola çıkarak XVIII. yüzyılda mülâzemet sistemi içerisinde ulema çocuklarına dair bir ayrıcalık söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır. Şeyhülislam İshak İsmail Efendi'nin yıl içerisinde verdiği toplam

¹⁴⁹ MA, RKR, 255, s. 12.

¹⁵⁰ Mehmed Raşid Efendi, *Tarih-i Raşid*, C.II, s. 902.

¹⁵¹ Mehmed Raşid Efendi, *Tarih-i Raşid*, C.II, s. 901.

yedi adet teşrif kadrosunun ikisi ise ikinci defa Rumeli kazaskerliği sırasında kalan iki adet danışmendine aittir.¹⁵²

Tabloda Rumeli kazaskeri Şeyh-zâde Mehmed Efendi'nin altı, Anadolu kazaskeri Abdullah Efendi'nin¹⁵³ beş danışmendinin silke kattığı görülmektedir. Kazaskerler verdikleri mülâzımların dördünü göreve atanmaları sebebiyle silke mülâzım yazdırmışlardır. Bu bilgi doğrultusunda kazaskerlerin 1715 tarihli hatt-ı hümayûna ait kurala uymadıkları görülmektedir.¹⁵⁴ Yine buradaki kayıtlarda da kazaskerlerin göreve teşrifleri esnasında verdikleri dörder danışmendinin ikisinin ulema çocuğu olduklarına dair vurgulayıcı bir ifade bulunmaktadır.¹⁵⁵

Yıl içerisinde şehzade Mehmed'in doğumu sebebiyle Rumeli Kazaskeri Şeyh-zâde Mehmed Efendi¹⁵⁶ ve nakibüleşraf Uşaki-zâde Abdullah Efendi¹⁵⁷, ikişer danışmendini mülâzım verirken Anadolu kazaskeri Abdullah Efendi, Edirne kadısı Durmuş-zâde Ahmed Efendi¹⁵⁸ ve Üsküdar kadısı Mehmed Salim Efendi ise birer danışmendini teşrif yoluyla mülâzım yazdırmıştır.

Tablo 8: Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi Defterine Göre Teşriften Mülâzım Veren Ulema ve Hareketleri (H. 1134/1135-M. 1721/1722)

Teşriften Mülâzım Veren Ulema	Görev Yeri	Hareketleri	Verilen Mülâzım Sayısı
Abdullah Efendi	Şeyhülislam	-	19
Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi	Anadolu Kazaskeri	Rumeli Kazaskeri	8
Es-seyyid Zeynelabidin Efendi	?	Anadolu Kazaskeri	9

¹⁵² MA, RKR, 255, s. 12.

¹⁵³ Şeyhi Mehmed Efendi'nin " Vekayü'l-fudala", adlı eserinde Abdullah Effendi'nin Anadolu payesiyle mutasarrıf olduğu yazmaktadır. Defter içerisinde Abdullah Efendi'nin Anadolu kazaskerliğine hareket etmeden önce bulunduğu görevden bahsedilmemektedir. Bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 441.

¹⁵⁴ Mehmed Raşid Efendi, *Tarih-i Raşid*, C.II, s. 902.

¹⁵⁵ MA, RKR, 255, s. 3.

¹⁵⁶ MA, RKR, 255, s. 13.

¹⁵⁷ MA, RKR, 255, s. 15.

¹⁵⁸ MA, RKR, 255, s. 13.

Mehmed Efendi	Bağdat Kadısı	Medine Kadısı	1
Mehmed Efendi	Kudüs Kadısı	Mekke Kadısı	1
Abdülbaki Efendi	Süleymaniye Müderrisi	Kudüs Kadısı	1
Mehmed Efendi	Edirne Kadısı	Medine Kadısı	1
Abdurrahman Efendi	Sultan İmamı	-	4
Mehmed Selim Efendi	İstanbul Kadısı	-	3
Hafız-zâde İbrahim Efendi	Eyüp Kadısı	-	1
Abdullah Efendi	İkinci Sultan İmamı	-	2
Mustafa Zeki Efendi	Müneccimbaşı	-	1
Ömer Efendi	Tabibbaşı	-	4
Esseyid Mehmed Zeynelabidin Efendi	Nakibüleşraf	-	2

H. 1134-1135 (M. 1716-1717) yılı içerisinde şehzade Numan'ın doğumu sebebiyle üst dereceli ulema, teşrif yolu ile birçok danışmendini silke katabilmiştir. Şeyhülislam on dokuz danışmendini, kazaskerler, birinci sultan imamı, tabibbaşı ve nakibüleşraf danışmendlerinin dördünü, İstanbul kadısı danışmendlerinin üçünü, Eyüp

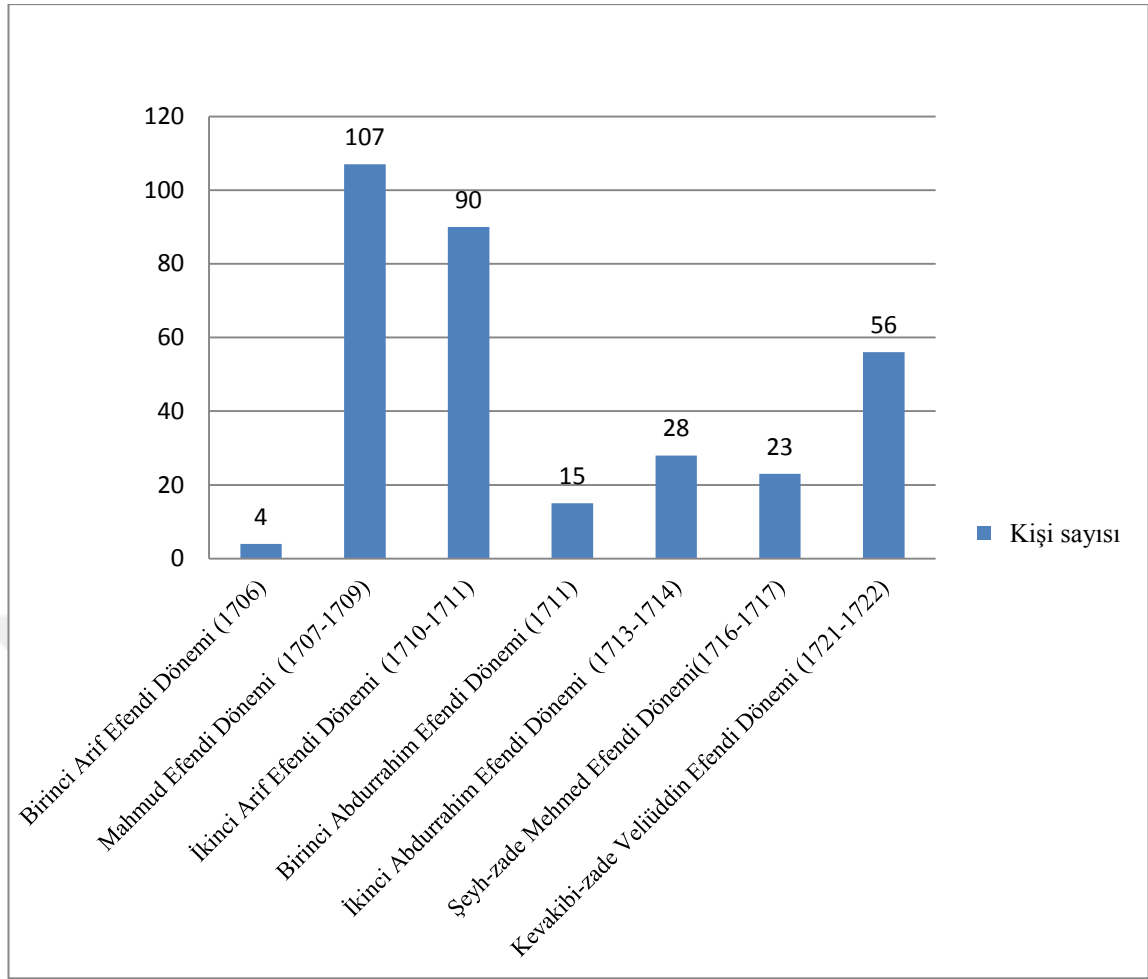
kadısı ve müneccimbaşı danışmendlerinin birini ve ikinci sultan imamı ise iki danışmendini bu şekilde teşriften mülâzım yazdırmışlardır.¹⁵⁹

Bahsedilmesi gereken bir diğer önemli husus da Es-seyyid Zeynelabidin ve Es-seyyid Mehmed Zeynelabidin isimli kişilerle ilgilidir. Zikredilen bu iki isim aslında tek bir kişiye aittir. Belge bu isimlerin tek bir kişiye ait olduğu anlaşılmamaktadır. Ancak Şeyhi Mehmed Efendi'nin eseri dikkatli bir şekilde incelendiğinde bu isimlerin tek bir kişiye ait olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁰ Anlaşılacağı üzere Mehmed Zeynelabidin Efendi Anadolu kazaskerliği görevi içerisinde dokuz, nakibüleşraf görevi içerisinde de iki danışmendini teşriften mülâzım kaydettirmiştir. Yanı sıra Es-seyyid Zeynel Abidin Efendi Anadolu kazaskeri iken bir sonraki yıl olan H. 1136 (H. 1723-1724) yılını zabt eyleyerek Mekke kadılığına hareket edeceği önceden belirlenmiş¹⁶¹ ve dokuz danışmendinden birini bu sayede mülâzım yazdırmıştır.

¹⁵⁹ MA, RKR, 260, s. 7-9.

¹⁶⁰ Bkz. MA, RKR, 260. s. 10; MA, RKR, 260. s. 5.; Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 720.

¹⁶¹ MA, RKR, 260, s. 7.

Grafik 9: Toplam Yedi Adet Defterin Yıllık Bazlı Teşrif Yoluyla Silke Giren Mülâzım Sayıları

Yukarıdaki yedi adet mülâzemet defterlerinin kayıt alındıkları süre içerisinde teşriften mülâzım olanların sayıları bulunmaktadır. Ârif Efendi'nin birinci dönem kayıtlarını içerdiği H. 1118 (M. 1706) yılının üç aylık süresinde toplam on altı mülâzım sayısından dördünün teşriften deftere kaydolduğu görülmektedir. Mahmut Efendi'nin H. 1119-1121 (M. 1707-1709) yılı kayıtlarını içerdiği defterde toplam yüz yetmiş dört kişiden yüz yedisinin teşriften mülâzım olduğu tespit edilmektedir. Ârif Efendi'nin ikinci dönem Rumeli kazaskerliği döneminde H. 1122-1123 (M. 1710-1711) tarihi içerisinde toplam yüz kırk beş kişilik mülâzım kaydından doksanı teşrif yoluyla mesleğe girebilmiştir. Abdurrahim Efendi'nin birinci dönem kayıtlarını içerdiği defterde H. 1123 (M.1711-1712) yılının dokuz aylık süresinde toplamda altmış bir mülâzım kaydından on beşi teşrif yolu ile mesleğe girmiştir. Abdurrahim Efendi'nin ikinci dönem Rumeli kazaskerliği sırasında ise H. 1125-1126 (M. 1713-1714) tarihleri arasında toplam doksan kişiden yirmi sekizi teşriften mülâzım olmuştur. H. 1128-1129 (M. 1716-1717)

yılı kayıtlarını içeren Şeyh-zâde Mehmed Efendi döneminde toplamda altmış dokuz kişiden yirmi üçü teşrif yoluyla mesleğe girmiştir. Şeyh-zâde Mehmed Efendi dönemi kayıtlarından sonra günümüze ulaşmış bir sonraki kayıt ise Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi'ye ait H. 1134-1135 (M. 1721-1722) tarihli mülâzım kayıtlarıdır. Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi'nin kayıtlarını içerdiği defterde toplam yüz yirmi altı kişiden elli altısı teşrif yoluyla mülâzım olmuştur.

Yedi adet mülâzım kayıtlarının bulunduğu defterlerde teşrif yoluyla silke giren kişi sayısında sayısal anlamda dalgalanmaların olduğu görülmektedir. Defterlerin kayıt alındıkları dönemde nevbetin ilan olmadığını belirtmiştik. Bu sebeple sayısal anlamda ortaya çıkan bu dalgalanmanın sebebinin nevbet olduğunu söyleyemeyiz. Bunun sebebi defterlerin kayıt alındıkları dönemde sultan çocuklarının doğumundan kaynaklı üst dereceli ulemaya tanınan ek mülâzım kadrosunun olup olmadığıdır. Örneğin H. 1119-1120 (M. 1707-1709) ve H. 1122-1123 (M. 1710-1711) yılı kayıtlarının, H. 1125-1126 (M. 1713-1714) yılı kayıtlarından sayısal anlamda yüksek seyretmesinin sebebi, defterlerin kayıt alındıkları dönemde şehzade doğumu sebebiyle üst rütbeli ulemaya ek mülâzım kadrosu imkanı tanınmış olmasıdır.

2.3.2. Muidlik Yolu ile Mülâzemet

Muidlik, medreselerde müderris yardımcılığı veya asistanlığı olarak adlandırılan bir görevdir. Muidler medreselerde derslerin tekrarlanması ve danışmendlerin korunup gözetilmesi gibi hizmetlerde bulunurlar.¹⁶² Muidlik hizmetinin bir diğer adı da avade (dönmek, götürülmek, ilgisi bulunmak) kökünden türeyen "*hidmet-i iade*"dir. Bu anlamı ile muidlerin yaptıkları vazifeler doğrultusunda kendilerine hocaları tarafından "*iade tezkiresi*" adında bir belge verilmiştir.¹⁶³

Muidlik yolu ile mülâzemet ise mülâzım verme hakkına sahip olan yüksek rütbeli medrese müderrislerinin asistanlık görevinde bulunan muidlerinden ve talebelerinden layık olanları mülâzım vermeleri usulüdür. Muidlik yolu ile mülâzemeti sadece bir medreseden diğerine geçen müderris değil, medreseden kadılığa geçenler de

¹⁶² Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 52.

¹⁶³ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 53.

ayrıldıkları medresedeki danışmendlerini bu yol ile mesleğe dahil edebilirdi.¹⁶⁴ Örneğin Ali Efendi Süleymaniye medresesi müderrisliğinden Galata kadılığına geçtikten sonra Süleymaniye medresesinde bulunan bir danışmendini muidlikten mülâzım yazdırmıştır.¹⁶⁵

Bazı medreselerden iki muid birden mülâzım olabileceği gibi, muidin dışında muidlikten derece olarak düşük olan "*muzaf*"da mülâzım olabilmıştır.¹⁶⁶ Örneğin Şeyhülislam Es-seyyid Ali Efendi Sultan Bayezid medresesinde bulunan muzafını iadeten mülâzım vermiştir.¹⁶⁷

Tablo 9: Ârif Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri (H. 11118-M. 1706)

Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler	Görev Yeri	Hareketleri
Müneccimbaşı Ahmed Efendi	Musıla-i sahn ile Efdaliye Medresesi	Vefat
Uşaki-zâde Es-seyyid İbrahim Efendi	Muradiye Medresesi-Medine	Medine Kadısı
Ataullah-zâde Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile ? Medresesi	Erzurum Kadısı
Murtaza-zâde Şeyh Mehmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Rum Mehmed Paşa Medresesi-İstanbul/Üsküdar	Vefat
Sadreddin-zâde Abdülhay Efendi	Musıla-i Süleymaniye İtibariyle Gevher Han Sultan Medresesi	Şam Payesi ile Emekli
Abdurrahman Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Mahmud Efendi Medresesi

¹⁶⁴ İpşirli, "Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sisteminin Önemi...", s. 224.

¹⁶⁵ MA, RKR, 242, s. 4.

¹⁶⁶ Muzaf: Eklenmiş, bağlanmış, izafe olmuş anlamlarına gelir. Medreselerde muid derecesindeki talebeden bir derece düşük konumdaki talebeyi ifade etmektedir. Bkz. Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s. 1150; Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 53;

¹⁶⁷ MA, RKR, 249, s. 3.

Es-seyyid Mehmed Emin Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Rüstam Paşa Medresesi
Samti-zâde Mehmed Raşid Efendi	Musıla-i Sahn ile Ula-i Zekeriya Medresesi	Sahn Medresesi
Muid Ahmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Hoca Hayreddin Medresesi	Sahn Medresesi
Tabib Ömer Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Murad Paşa-i Atik Medresesi
Ali Efendi-zâde Mehmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Saniye-i Zekeriya Medresesi	Sahn Medresesi

Veriler doğrultusunda muidlik yolu ile mülâzım veren ulemeden her biri birer adet danışmendini silke katmıştır. Müderrisler derece itibarıyla bir medreseden diğerine hareketlerinde, kadılığa geçişlerinde, emekliliklerinde ve vefatlarında en az bir danışmendini muidlik yolu ile silke dahil etmiştir.

Dikkati çeken bir diğer unsur da Sadreddin-zâde Abdülhay Efendi'nin Şam payesi ile derece olarak Musıla-i Süleymaniye ile Gevher Han Sultan Medresesinden emekli olmasıdır. Görüldüğü gibi burada yukarıda ana hatlarıyla bahsetmiş olduğumuz ulemeden hatırı sayılır kişilere verilen bir ikram¹⁶⁸ mahiyetinde olan payeli tayin uygulaması bulunmaktadır.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Unan, "Osmanlı İlmîye Tarikinde Payeli Tayinler...", s. 50.

¹⁶⁹ Yukarıda Medreselerin derecelerini gösteren ve XVIII. yüzyıl mülâzemet kayıtlarında sıkça karşılaşılan "*Musıla-i Sahn, Musıla-i Süleymaniye, Hamse-i Süleymaniye, Atmışlı ve İbtida-i atmışlı*" gibi ifadeler Bahsi geçen medresenin payesini ve müderrisinde hangi paye ile hareket ettiğini göstermektedir. Bkz. Unan, "Osmanlı İlmîye Tarikinde Payeli Tayinler...", s. 42-50.

Tablo 10: Mahmud Efendi Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri (H. 1119/1120-M. 1707/1709)

Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler	Görev Yeri	Hareketleri
Muhammed Efendi	Musıla-i Sahn ile Darulhadis Bali Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Sinan Paşa Medresesi- Fethiye
Muhammed Sadık Efendi	Sultan Bayezid Medresesi/Şeyhülislam	-
Muhammed Efendi	Süleymaniye Medresesi- Medine	Medine Kadısı
El-hacc Muhammed Efendi	Musıla-i Sahn ile Emre Hoca Medresesi	Sakız Kadısı
Şeyh Muhammed Efendi	?	Mekke Kadısı
Hamid Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Mihrimah Sultan Medresesi
Ahmed Efendi	Süleymaniye Medresesi	Vefat
El-hacc Muhammed Efendi	Musıla-i Sahn ile Es-seyyid Fezullah Efendi Medresesi	Sahn Medresesi
Abdülbaki Efendi	Süleymaniye Medresesi	Yenişehir Kadısı
Muhammed Halis Efendi	Süleymaniye ile Sultan Ahmed Han Medresesi	Medine Kadısı
Ömer Efendi	Musıla-i Sahn ile Sinan Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Mehmed Aziz Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Yahya Efendi Medresesi
Esseyyid Abdullah Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile İbrahim Paşa Medresesi

Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Atmışlı ile Piri Paşa Medresesi
Emin-zâde Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile Ula-i Hüsrev Kethüda Medresesi	Sahn Medresesi
Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Sofya Kadısı
El-hacc Hüseyin Efendi	Musıla-i Sahn ile Hatice Sultan Medresesi	Sahn Medresesi
Muhammed Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Kalenderhane Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Ahmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Sekban Ali Medresesi	Sahn Medresesi
Mehmed Salih Efendi	Musıla-i Sahn ile Saniye-i Zekeriya Medresesi	Sahn Medresesi
Nur Mehmed Efendi	Darü'l-Hadis Süleymaniye Medresesi	Kudüs Kadısı
Es-seyyid Abdullah Efendi	Musıla-i Sahn ile Haydar Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Hasan Efendi	Hamse-i Süleymaniye ile Çorlu Süleymaniye Medresesi	Bağdat Kadısı
Es-seyyid Ömer Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Mahmud Paşa Medresesi
İbrahim Efendi	Musıla-i Sahn ile Koca Mustafa Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Muhammed Refidi Efendi	Süleymaniye Medresesi	Selanik Kadısı
Muhammed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Nişancı Paşa-i Cedid Medresesi
Muhammed Emin Efendi	Musıla-i Sahn ile Darulhadis Bali Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Osman Efendi	Ula-i Sera-i İbrahim Paşa Medresesi	Süleymaniye Medresesi

El-hacc Muhammed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Nuh Efendi Medresesi
Süleyman Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Şehzade Sultan Mehmed Han Medresesi	İzmir Kadısı
Abdullah Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile KürkçüBaşı Medresesi
Ömer Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Hakaniye Medresesi	?
Ali Efendi	Şehit Muhammed Paşa Medresesi-Burgaz Kazası	Belgrat Kadısı
Tezkireci Muhammed Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Valide Sultan Medresesi	Vefat
Osman-Zâde Ahmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Koca Mustafa Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Abdullah Efendi	Sultan Bayezid Han Medresesi/Şeyhülislam	-
Muhammed Salih Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Sinan Paşa Medresesi-Edirne
Ahmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Ula-i Zekeriya Medresesi	Sahn Medresesi
Ömer Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Rüstem Paşa Medresesi
Şeyh Muhammed Efendi	?	Mekke Kadısı
Durmuş-zâde Ahmed Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Sultan Ahmed Han Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Mustafa Efendi	Sahn itibarıyla Molla Yegân Medresesi-Bursa	Altmışlı ile Hamza Bey Medresesi
Mahmud Efendi	Sahn itibarıyla İvaz Paşa Medresesi	Sahn itibarıyla Molla Yegân Medresesi
Salih Efendi	Sahn İtibarıyla Kadriye Medresesi- Bursa	Altmışlı Medresesi

Süleyman Efendi	Sahn itibarıyla Veliyüddin-zâde Ahmed Paşa Medresesi-Bursa	Altmışlı Medresesi
Hüseyin Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Muid Ahmed Efendi Medresesi
Muhammed Emin Efendi	Musıla-i Sahn ile Muid Ahmed Efendi Medresesi	Sahn Medresesi
Abdurrahman Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Muradiye Medresesi-Bursa	Vefat
İbrahim Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı Esmehan Sultan Medresesi
Osman-zâde Ahmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Mihrimah Sultan Medresesi-Edirne
Medhi Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile Rum Mehmed Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Abdullah Efendi	Musıla-i Sahn ile Esmehan Sultan Medresesi-Fethiye	Sahn Müderrisi
Mehmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Rüstam Paşa Medresesi

Verilere göre muidlik yolu ile mülâzım veren müderrislerin geneli bir yerden diğerine hareketleri sonucu birer danışmendini silke katabilmişlerdir. Bazı müderrisler yıl içerisinde iki defa yer değiştirdiklerinden her bir hareketinde birer olmak üzere ikişer danışmendini muidlik yolu ile deftere mülâzım kaydettirmişlerdir. Tabloda gösterilen El-hacc Muhammed Efendi¹⁷⁰, İbrahim Efendi¹⁷¹ ve Osman-zâde Ahmed Efendi¹⁷² yıl içerisinde iki defa hareket ettiklerinden ikişer muidini mesleğe katabilmişlerdir.

Şeyhülislamın aynı zamanda Sultan Bayezid Han Medresesi müderrisliği görevi yaptıkları görülmektedir. Sultan Bayezid Han Medresesi müderrisliğini de yürüten şeyhülislam yıl içerisinde her altı ayda bir muid ve muzafını silke mülâzım vermektedir. Örneğin şeyhülislam ve Sultan Bayezid Han müderrisi olan Muhammed

¹⁷⁰ MA, RKR, 244, s. 7, 11.

¹⁷¹ MA, RKR, 244, s. 10, 15.

¹⁷² MA, RKR, 244, s. 12, 15.

Sadık Efendi yaklaşık altı ayda bir muidini ve muzafını silke kaydettirirken¹⁷³, aynı şekilde şeyhülislam ve Sultan Bayezid müderrisi olan Abdullah Efendi ise iki muidini mesleğe katmıştır.¹⁷⁴

Görüldüğü üzere derece itibarıyla Musıla-i Süleymaniye ile Hakaniye Müderrisi olan Ömer Efendi'nin bir sonraki görev yerinin neresi olduğu bilinmemektedir. Defterde bu kişinin bir sonraki görev yerinin neresi olduğuna dair bir bilgi bulunmamasıdır.¹⁷⁵

Dikkati çeken bir başka husus da hala Erzurum kadısı olan Şeyh Muhammed Efendidir. Görüldüğü gibi Şeyh Muhammed Efendi'nin bir önceki görev yeri neresi olduğu bilinmemektedir. Belgede, Şeyh Muhammed Efendi'nin Mekke'deki iki farklı medreseden de muidini mülâzım verdiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁶ Bu sebeple Muhammed Efendi'nin bir önceki görev yerinin neresi olduğu netlik kazanmamaktadır. Ayrıca Şeyhi Mehmed Efendi'nin eserinde bu kişinin İstanbul'dan Mekke kadılığına hareket ettiği belirtilmektedir.¹⁷⁷

Tablo 11: Ârif Efendi (II. DÖnem) Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri (1710-1711)

Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler	Görev Yeri	Hareketleri
Berber-zade İbrahim Efendi	Süleymaniye ile Sultan Selim Medresesi-Edirne	Medine Payesiyle Emekli
Ataullah Efendi	Sultan Süleyman Medresesi-Mekke	Mekke Kadılığı
Abdülvehhab Efendi	?	Medine Kadılığı
İsmail Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Ayasofya Medresesi	Medine Kadılığı
Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile Emre Hoca Medresesi	Sahn Medresesi

¹⁷³ MA, RKR, 244, s. 1,2.

¹⁷⁴ MA, RKR, 244, s. 12, 14.

¹⁷⁵ MA, RKR, 244, s. 11.

¹⁷⁶ MA, RKR, 244, s. 6; MA, RKR, s. 13.

¹⁷⁷ Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 442.

Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Mihrimah Sultan Medresesi
Abdullha Efendi	Sultan Bayezid Medresesi/Şeyhülislam	-
Çivi-zâde Ataullah Efendi	?	Mekke Kadılığı
Es-seyyid Zeynelabidin	Süleymaniye Medresesi	Şam Kadılığı
Abdullah Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Haseki Sultan Medresesi	Üsküdar Kadılığı
Abdurrahman Efendi	Musıla-i Sahn ile Sinan Paşa Medresesi-İstanbul	Sahn Medresesi
Ali Efendi	Süleymaniye Medresesi	Galata Kadılığı
Mahmud Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Ebu Eyüb Ensari Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Defter-zâde Mehmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Sekban Ali Medresesi	Sahn Medresesi
Es-seyyid Mehmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Es-seyyid Feyzullah Efendi Medresesi	Sahn Medresesi
Es-seyyid Mehmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile İbrahim Paşa-i Atik Medresesi
Mehmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Mahmud Efendi Medresesi
Mehmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Nişancı Paşa-i Cedid Medresesi
Ahmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Abdüsselam Medresesi	Sahn Medresesi
Abdülbaki Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Haseki Sultan Medresesi	Vefat
İsmail Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Muid Ahmed Efendi Medresesi
Halil Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Rüstam Paşa Medresesi

Kâmi Yahya Efendi	Musıla-i Sahn ile Darulhadis Bali Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Abdülvehhab Efendi	?	Medine Kadılığı
Es-seyyid Abdullah Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Sultan Ahmed Han Medresesi	Hamse-i Süleymaniye Medresesi
Es-seyyid Ahmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Piri Paşa Medresesi
Abdüllatif Razi Efendi	Musıla-i Sahn ile Hüsrev Kethüda Medresesi	Sahn Medresesi
Tabib Ahmed Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Şehzade Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Ahmed Efendi	Sahn Medresesi	İbtida-i Atmışlı ile Hoca Hayreddin Medresesi
Paşa-zâde Abdülbaki Efendi	Musıla-i Sahn ile Saniye Saray-ı Galata Medresesi	Sahn Medresesi
Lali Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Nuh Efendi Medresesi
Feyzullah Efendi	Süleymaniye Medresesi	Halep Kadılığı
Mehmed Tahir Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Ayasofya Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Halil Efendi-zâde Mehmed Said Efendi	Musıla-i Sahn ile Hoca Hayreddin Medresesi	Sahn Medresesi
Es-seyyid Abdullah Efendi	Hamse-i Süleymaniye ile Sultan Ahmed Han Medresesi	Yenişehir Kadılığı
Paşmakçı-zâde Esseyyid Ali Efendi	Sultan Bayezid Medresesi/Şeyhülislam	-
Mehmed Efendi	Lala Şahin Medresesi	Vefat
İsmail Efendi	?	Medine Kadılığı

İsmail Efendi	?	Medine Kadılığı
Muhammed Ataullah Efendi	?	Mekke Kadılığı
Osman Efendi	Musıla-i Sahn ile Çukacı Hacı Medresesi-Edirne	Belgrat Kadılığı
Tefsiri-zâde Ataullah Efendi	?	Mekke Kadılığı
Abdurrahman Efendi	Sahn Medresesi	Vefat
Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile Cafer Ağa Medresesi	Sahn Medresesi
Mehmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Kürkçü Başı Medresesi-İstanbul
Haşim-zâde Es-seyyid Mehmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Yahya Efendi Medresesi
Ömer Efendi	Musıla-i Sahn ile Ula-i Zekeriye Medresesi	Sahn Medresesi
Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile Saniye Zekeriya Medresesi	Sahn Medresesi
Mustafa Efendi	Kalenderhane Medresesi	Medine Kadılığı

Verilerden yola çıkarak müderrislerin bir medreseden diğerine hareketlerinde birer muidini deftere mülâzım kaydettirdiği tespit edilmiştir. Müderrislikten kadılığa geçenler ise bir önceki görev yerleri olan medreselerdeki muidlerini iadeten silke katmıştır. Bunların dışında özellikle Mekke ve Medine kadılığında bulunanlar görev yerlerindeki medreselerin müderrisliğini de yürütmüş ve buralarda ki muidlerini deftere mülâzım yazdırmıştır.¹⁷⁸

¹⁷⁸ MA, RKR, 242/65.

Tablo 12: Abdurrahim Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri (H. 1123-M. 1711)

Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler	Görev Yeri	Hareketleri
Es-seyyid Ali Efendi	Sultan Bayezid Medresesi/Şeyhülislam	-
Abdürrezzak Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Sultan Murad Han Medresesi-Manisa	Süleymaniye Medresesi
Mehmed Tahir Efendi	Sultan Ahmed Han Medresesi	Kudüs Kadılığı
Feyzullah Efendi	Süleymaniye Medresesi	İzmir Kadılığı
Mustafa Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Esmehan Sultan Medresesi	Süleymaniye ile Hakaniye Medresesi
Parsa-zâde Abdülbaki Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Debbâğ-zâde Mehmed Efendi Medresesi
Kırımı Ahmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Debbap-zade Medresesi	?
Ömer Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Sultan Selim Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Abdullah Efendi	Süleymaniye Medresesi	Galata Kadılığı
Kevakibi-zâde Ahmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Mihrimah Sultan Medresesi-Edirne
Mahmud Efendi	Musıla-i Sahn ile Koca Mustafa Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Mustafa Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Mihrimah Sultan Medresesi-Üsküdar	Süleymaniye itibarıyla Sultan Ahmed Han Medresesi
Mehmed Said Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Nişancı Paşa-i Cedid Medresesi

Abdüllatif Razi Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Sinan Paşa Medresesi-Fethiye
Hamdi Ahmed Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Saray-ı İbrahim Paşa Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Kâmi Yahya Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Esmehan Sultan Medresesi
Mehmed Efendi	Darulhadis Süleymaniye Medresesi	Şam Kadılığı
Hasan Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Hakaniye Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Kâtip-zâde Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile İbrahim Paşa-i Cedid Medresesi	Sahn Medresesi
İshak Efendi	Musıla-i Sahn ile Sekban Ali Medresesi	Sahn Medresesi
Abdurrahim Efendi	Musıla-i Sahn ile Molla Fenari Medresesi-Bursa	Mustafa Paşa Medresesinden Emekli-Gebze
Salih Mehmed El-Med-uvvubi Nevizade Efendi	Musıla-i Sahn ile Rum Mehmed Paşa Medresesi-Üsküdar	Sahn Medresesi
Ömer Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Murad Paşa-i Cedid Medresesi
Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Rüstam Paşa Medresesi
Abdullah Efendi	Musıla-i Sahn ile Minkari-zâde Medresesi	Sahn Medresesi
Ahmed Efendi	Süleymaniye Medresesi	Vefat
Yusuf Efendi	Musıla-i Sahn ile Kazasker Mustafa Efendi Medresesi	Lefkoşa Kadılığı
Ali Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Valide Sultan Medresesi-Üsküdar	Süleymaniye Medresesi

Mehmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Vaiziye Medresesi-Bursa	Sahn itibarıyla İsa Bey Medresesi-Bursa
Es-seyyid Abdürrahim Efendi	Musıla-i Sahn ile Kara Mustafa Medresesi	Manisa Kadılığı
Salih Efendi	Musıla-i Sahn ile Molla Gürani Medresesi	Sahn Medresesi
Es-seyyid Ali Efendi	Sultan Bayezid Medresesi/Şeyhülislam	-
Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Haydar Paşa Medresesi
Lali-zâde Es-seyyid Abdullah Efendi	Musıla-i Sahn ile Haydar Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Mehmed Salim Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Şehzade Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Zülali Hasan Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Ayasofya Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Ahmed Efendi	Süleymaniye Medresesi	Yenişehir Kadılığı
İbrahim Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Saniye Saray-ı İbrahim Paşa Medresesi	Süleymaniye itibarıyla Ayasofya Medresesi
Mehmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Ekmekçi-zade Ahmed Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
İshak Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Mahmud Efendi Medresesi

Verilere göre müderrislerin bir medreseden diğerine hareketlerinde birer müdini deftere mülâzım kaydettirdiği tespit edilmiştir. Müderrislikten kadılığa geçenler ise bir önceki görev yerleri olan medreselerdeki müdlerini iadeten silke katmıştır.

Tabloda Es-seyyid Ali Efendi'nin isminin iki defa geçmesi dikkatleri çekmektedir. Burada Es-seyyid Ali Efendi şeyhülislamlığın yanı sıra Sultan Bayezid Medresesinin müderrisliğini de yürütmüş ve H. 1123 (M.1711) yılı içerisinde her altı

ayda bir muid ve muzaf olmak üzere toplamda dört talebesini muidlik yolu ile silke katmıştır.¹⁷⁹

Dikkatleri çeken bir diğer husus ise Kırımı Ahmed Efendi'nin bir sonraki hareketinin neresi olduğu konusudur. Belge içerisinde bu kişinin derece itibarıyla Musıla-i Sahn ile Debbağ-zâde müderrisliği olduğu belirtilirken, bir sonraki hareket yerine dair bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁸⁰ Görüldüğü üzere Musıla-i Sahn payesine sahip diğer müderrislerin hareketlerinin derece itibarıyla Sahn olduğu görülmektedir. Bu sebeple Kırımı Ahmed Efendinin Musıla-i Sahn müderrisliğinden derece itibarıyla Sahna yükselmiş olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 13: Abdurrahim Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri (H. 1125/1126-M. 1713/1714)

Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler	Görev Yeri	Hareketleri
Mehmed Emin Efendi	?	Mekke Kadılığı
Ahmed Efendi	?	Mekke Kadılığı
Veliyüddin Efendi	?	Mekke Kadılığı
Es-seyyid Ali Efendi	Sultan Bayezid Medresesi/Şeyhülislam	-
Es-seyyid Mehmed Aziz Efend	Musıla-i Süleymaniye ile Kara Mustafa Paşa Medresesi	Medine Kadılığı
Es-seyyid Mehmed Aziz Efendi	Medine Kadılığı	-
Es-seyyid Mehmed Aziz Efendi	Medine Kadılığı	-

¹⁷⁹ MA, RKR, 249, s. 3, 7.

¹⁸⁰ MA, RKR, 249, s. 4.

Abdullah ?-zâde Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Mahmud Efendi Medresesi
Ahmed Efendi	?	Mekke Kadılığı
Zemci Ahmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Minkari-zade Yahya Medresesi	Sahn Medresesi
Hamami Mehmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Çokacı Hacı Medresesi-Edirne	Sahn Medresesi
El-hacc Receb Efendi	Musıla-i Sahn ile Cafer Ağa Medresesi	Vefat
Kethüda-zâde Mehmed Efendi	Darulhadis Süleymaniye Medresesi	Kudüs Kadılığı
Es-seyyid Mehmed Emin Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Kalenderhane Medresesi-İstanbul	Hamse-i Süleymaniye ile Sultan Ahmed Han Medresesi
Yusuf Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Piri Paşa Medresesi
Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile Saniyen Saray-ı Galata Medresesi	Sahn Medresesi
Hüseyin Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Mihrimah Sultan Medresesi
Es-seyyid Ahmed Efendi	Sahn Medresesi	Vefat
Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile Ula-i Zekeriya Efendi Medresesi	Sahn Medresesi
Mehmed Salim Efendi	Darulhadis Süleymaniye Medresesi	Selanik Kadılığı
Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Sinan Paşa Medresesi-Fethiye
Lali-zâde Es-seyyid Abdullah Efendi	Musıla-i Sahn ile Hoca Hayreddin Medresesi	Sahn Medresesi
Haffaf-zâde İbrahim Efendi	Musıla-i Sahn ile Saniyen Zekeriya Efendi Medresesi	Sahn Medresesi
Es-seyyid Mehmed Sunullah Efendi	Musıla-i Sahn ile Nuh Efendi Medresesi	Sahn Medresesi

Abdullah Efendi	Musıla-i Sahn ile Firuz Ağa Medresesi	Sahn Medresesi
Kasım Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Hakaniye Medresesi	Hamse-i Süleymaniye itibarıyla Sultan Ahmed Han Medresesi
Hasan Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile İbrahim Paşa-i Atik Medresesi
Ahmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Haydar Paşa Medresesi
Sirozi Hasan Efendi	Musıla-i Sahn ile Ekmekçi Oğlu Ahmed Paşa Medresesi	Vefat
Abdürrahim Efendi	Musıla-i Sahn ile Ula-i Zekeriya Efendi Medresesi	Sahn Medresesi
Mehmed .?.. Efendi	Musıla-i Sahn ile Koca Mustafa Medresesi	Sahn Medresesi
Zemci Ahmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Muid Ahmed Efendi Medresesi
Es-seyyid Mehmed Sunullah Efendi	Sahn Medresesi	Kayseri Kadılığı
Ömer Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Eyüp Ensari Medresesi	Medine Kadılığı
Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Ula-i Zekeriye Efendi Medresesi
Es-seyyid Abdullah Efendi	Musıla-i Sahn ile Rum Mehmed Paşa Medresesi-Üsküdar	Sahn Medresesi
Yusuf Efendi	Musıla-i Sahn ile İbrahim Paşa-i Cedid Medresesi	Sahn Medresesi
Kırımı Mehmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Hatice Sultan Medresesi	Bağdat Kadılığı

Abdullah Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Hasekei Sultan Medresesi	Hamse-i Süleymaniye İtibarıyla Ebu Eyüb Ensari Medresesi
-----------------	---	--

Verilere göre müderrislerin bir medreseden diğerine hareketlerinde birer muidini deftere mülâzım kaydettirdiği tespit edilmiştir. Müderrislikten kadılığa geçenler ise bir önceki görev yerleri olan medreselerdeki muidlerini iadeten silke katmıştır.

Baş kısımlarda yer alan Mekke kadılığına hareket etmiş kişiler dikkatleri çekmektedir. Defterde Mehmed Emin Efendi, Ahmed Efendi ve Veliyüddin Efendi'nin Mekke kadılığına nereden hareket ettikleri bilinmemektedir.¹⁸¹ Ancak Şeyhi Mehmed Efendi'nin eserinden hareketle Mehmed Emin Efendi'nin Edirne Payesi ile Bursa'dan mazul iken Mekke kadısı olduğu, Veliyüddin Efendi'nin Bursa payesinde mutasarrıf iken Mekke kadısı olduğu, Ahmed Efendi'nin ise Edirnedan mazul iken Mekke kadısı olduğu yazmaktadır.¹⁸² Ayrıca bahsi geçen üç kişi yıl içerisinde aynı anda aynı yerde kadılık görevinde bulunmuş olmaları da imkansızdır. Öncesinde Mehmed Emin Efendi ve ardından Veliyüddin Efendi H. 1124 (M. 1712) tarihlerinde Mekke kadılığı görevinde bulunurken, Ahmed Efendi ise H. 1126 (M. 1714) yılı içerisinde Mekke kadılığı görevinde bulunmuştur.¹⁸³ Görüldüğü üzere zikredilen bu kişiler kadılık görevlerinin yanında buldukları bölgelerdeki medreselerin müderrisliğini de yürütmüşlerdir.

Tablo 14: Şeyh-zâde Mehmed Efendi Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri (H. 1128/1129-M. 1716/1717)

Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler	Görev Yeri	Hareketleri
Ahmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile ? Medresesi
Abdullah Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile ? Medresesi

¹⁸¹ MA, RKR, 249, s. 9.

¹⁸² Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 442.

¹⁸³ MA, RKR, 249, s. 9., Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 442.

Abdullah Efendi	Musıla-i Sahn ile Molla Gürani Medresesi	Sahn Medresesi
Es-seyyid Abdullah Efendi	Darulhadis Süleymaniye Medresesi	Selanik Kadılığı
El-hacc Mustafa Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile İbrahim Paşa Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Mehmed Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile ? Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Esad Efendi	Musıla-i Sahn ile Fatma Sultan Medresesi	Sahn Medresesi
Kasım Efendi	Süleymaniye Medresesi	Yenişehir Kadılığı
Hüseyin Efendi	Musıla-i Sahn ile Mustafa Ağa Medresesi	Sahn Medresesi
Abdurrahman Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile ? Medresesi
Hafız Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile Saniyen Galata Saray Medresesi	Sahn Medresesi
Es-seyyid Mehmed Ebu Said Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile ? Medresesi
Ahmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Saniyen Zekeriya Efendi Medresesi	Sahn Medresesi
Mehmed Raşid Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Hangâh Medresesi
Abdürrahim Efendi	Sultan Bayezid Medresesi/Şeyhülislam	-
Es-seyyid Ömer Efendi	Musıla-i Sahn ile Hekim Başı Medresesi	Sahn Medresesi
Süleyman Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile ? Medresesi
Es-seyyid Mehmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile ? Medresesi
Mehmed Salih Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Ayasofya Medresesi	Süleymaniye Medresesi

Es-seyyid Ahmed Said Efendi	Süleymaniye Darulhadis Medresesi	Kudüs Kadılığı
Ali Efendi	Musıla-i Sahn ile Ekmekçi-zade Ahmed Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Osman-zâde Ahmed Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Ayasofya Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Çadırcı-zâde Mehmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Davud Paşa-i Cedid Medresesi
Es-seyyid Mehmed Sadreddin Efendi	Musıla-i Sahn ile İbrahim Paşa-i Cedid Medresesi	Sahn Medresesi
Es-seyyid Mehmed Efendi	Darulhadis Süleymaniye Medresesi	Yenişehir Kadılığı
İshak Efendi	Hamse-i Süleymaniye itibarıyla Sultan Ahmed Han Medresesi	İzmir Kadılığı
Ahmed Efendi	Darulhadis Süleymaniye Medresesi	Galata Kadılığı
Mehmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Rum Mehmed Paşa Medresesi-Üsküdar	Sahn medresesi
Ahmed Efendi	Süleymaniye itibarıyla Şehzade Medresesi	Hamse-i Süleymaniye ile Sultan Ahmed Han Medresesi
Esad Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Mihrimah Sultan Medresesi-Edirne
Abdülfettah Efendi	Sahn itibarıyla Edirne Üç Şerifeli Medresesi-Edirne	Altmışlı ile Darü'l-Hadis Medresesi
İshak Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Esmehan Sultan Medresesi-İstanbul	Süleymaniye ile Sultan Ahmed Han Medresesi
Emin Mehmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Seraciye Medresesi-Edirne	Sahn itibarıyla Cami'i Atik Medresesi

Anberi Ahmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Halebiye Medresesi	Sahn itibarıyla Üç Şerifeli Medresesi
İshak İsmail Efendi	Sultan Bayezid Medresesi/Şeyhülislam	-
İbrahim Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Ula-i Galata Medresesi	Hamse-i Süleymaniye ile Şehzade Sultan Mehmed Han Medresesi
İbrahim Paşa-zâde Mehmed Efendi	Sahn Medresesi	Vefat
Ahmed Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Kalenderhane Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Hasan Efendi	Musıla-i Sahn ile Saniyen Üç Şerifeli Medresesi	Sahn Medresesi

Veriler doğrultusunda müderrislerin bir medreseden diğerine hareketlerinde birer muidini deftere mülâzım kaydettirdiği tespit edilmiştir. Müderrislikten kadılığa geçenler ise bir önceki görev yerleri olan medreselerdeki muidlerini iadeten silke katmıştır. Görüldüğü üzere derece itibarıyla Sahn medresesinden atmışlıya hareket eden müderrisler bulunmaktadır. Belge içerisinde " *hala altmışlıya hareket buyruldukda* " ifadesinin bulunması, bu kişilerin *altmışlı payesine* sahip medreselerden birine hareket ettiği anlaşılmaktadır. Kayıtlarda altmışlı derecesine sahip medreselerin isimlerine dair bir bilgi bulunmaması sebebiyle bahsi geçen müderrislerin derece itibarıyla hangi medreseye hareket ettikleri bilinmemektedir.¹⁸⁴

Şeyhülislam Abdürrahim Efendi yıl içerisinde Sultan Bayezid Medresesindeki birer muid ve muzafı ile toplamda iki danışmendini muidlik yolu ile silke dahil ederken¹⁸⁵, şeyhülislam olan İshak İsmail Efendi ise Sultan Bayezid Medresesinde bulunan danışmendlerinden birini muidlik yolu ile diğerini fetva eminliği yolu ile silke katmıştır.¹⁸⁶ Yıl içerisinde Şeyhülislam değişimi sebebiyle defterde Abdürrahim

¹⁸⁴ MA, RKR, 255, s. 4-10.

¹⁸⁵ MA, RKR, 255, s. 8.

¹⁸⁶ MA, RKR, 255, s. 17.

Efendi'nin son altı aylık kaydı bulunurken, İshak İsmail Efendi'nin ise ilk altı aylık kaydı yer almaktadır.¹⁸⁷

Tablo 15: Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi Defterine Göre Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler ve Hareketleri (H.11134/1135-M. 1721-1722/1723)

Muidlikten Mülâzım Veren Müderrisler	Görev Yeri	Hareketleri
Es-seyyid Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Amışlı ile Ula-i Zekeriya Efendi Medresesi
Hasan Efendi	Sahn itibarıyla Molla Yegân Medresesi	Altmışlı ile Veliyüddin-zâde Medresesi
Es-seyyid Mehmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Molla Gürani Medresesi	Sahn Medresesi
Lali-zâde Es-seyyid Abdullah Efendi	Darulhadis Süleymaniye Medresesi	Halep Kadılığı
Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Koca Mustafa Paşa Medresesi
Hayati-zâde Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile Ahmed Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Muslihiddin Efendi	Sahn itibarıyla Cami'i Atik Medresesi-Edirne	Altmışlı ile Halebiye Medresesi
Abdürrahim Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Kalenderhane Medresesi	Vefat
Gülabi Ahmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Seraciye Medresesi-Edirne	Sahn itibarıyla Taşlık Medresesi
Mehmed Emin Efendi	Musıla-i Sahn ile Efdaliye Medresesi	Sahn Medresesi
Yusuf Efendi	Musıla-i Sahn ile Nuh Efendi Medresesi	Sahn Medresesi

¹⁸⁷ MA, RKR, 255, s. 12.

Mahmud Efendi-zâde Yahya Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Mihrimah Sultan Medresesi
Abdullah Efendi	Sultan Bayezid Han Medresesi/Şeyhülislam	-
Vasıf Mehmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Rum Mehmed Paşa Medresesi
Es-seyyid Abdullah Efendi	Musıla-i Sahn ile Saniyen Zekeriya Efendi Medresesi	Sahn Medresesi
Muki-zâde Yahya Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Haydar Paşa Medresesi
Ata-zâde Ahmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Piri Paşa Medresesi
Abdülbaki Efendi	Süleymaniye Medresesi	Kudüs Kadılığı
Lütfullah Efendi	Musıla-i Sahn ile Sekban Ali Medresesi	Sahn Medresesi
Mustafa Efendi	Sultan Selim Medresesi-Edirne	Filipe Kadılığı
Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile Eminiye Medresesi-Edirne	Sahn itibarıyla Seraciye Medresesi-Edirne
İbrahim Efendi	Musıla-i Sahn ile Seraciye Medresesi-Edirne	Sahn itibarıyla Taşlık Medresesi-Edirne
El-hacc Ehmed Efendi	Sahn itibarıyla Taşlık Medresesi-Edirne	Altmışlı ile Cami'-i Atik Medresesi-Edirne
Bayezid Efendi	Sahn ile Cami-i Atik Medresesi-Edirne	Altmışlı ile Halebiye Medresesi
Abdullah Efendi	Sultan Bayezid Han Medresesi/Şeyhülislam	-
Dihki Mustafa Efendi	Musıla-i sahn ile İshak Paşa Medresesi-Bursa	Sahn Medresesi
Zekeriya Efendi	Musıla-i Sahn ile Darulhadis Bali Paşa Medresesi	Sahn Medresesi
Es-seyyid Ömer Efendi	Musıla-i Sahn ile Kapı Ağası Mustafa Ağa Medresesi	Sahn Medresesi

Mehmed Raşid Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Ayasofya Medresesi	Süleymaniye Medresesi
Hayati-zâde Mehmed Emin Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Abdüsselam Medresesi
Es-seyyid Mehmed Said Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Zekeriya Efendi Medresesi
Mehmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Sinan Paşa Medresesi-İstanbul
Es-seyyid Mehmed Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Hatice Sultan Medresesi
Hayati-zâde Mustafa Efendi	Sahn Medresesi	Altmışlı ile Koca Mustafa Paşa Medresesi
Es-seyyid Sadreddin Mehmed Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Mihrimah Sultan Medresesi	Hamse-i Süleymaniye itibarıyla Sultan Süleyman Medresesi
El-hacc Mustafa Efendi	Musıla-i Süleymaniye ile Hakaniye-i Vefa Medresesi	Hamse-i Süleymaniye itibarıyla Ayasofya Medresesi
Es-seyyid Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile Esseyyid Mustafa Efendi Medresesi	Sahn Medresesi
Mustafa Efendi	Süleymaniye Medresesi	İzmir Kadılığı
Ahmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Zekeriya Efendi Medresesi	Sahn Medresesi
Türkmen-zâde Mehmed Efendi	Musıla-i Sahn ile Vaiziye Medresesi-Bursa	Sahn ile Molla Yegân Medresesi-Bursa
Es-seyyid Mustafa Efendi	Musıla-i Sahn ile Abdüsselam Medresesi	Sahn Medresesi
Piri-zâde Mehmed Efendi	Darulhadis Süleymaniye Medresesi	Selanik Kadılığı
Mehmed Efendi	Sahn ile Kadriye Medresesi	Altmışlı ile İsa Bey Medresesi
Ahmed Efendi	Süleymaniye ile Mihrimah Sultan Medresesi-İstanbul	Vefat

Verilere göre yıl içerisinde müderrislerin bir medreseden diğerine ya da kadılığa hareketleri sırasında büyük oranda birer muidini silke aldıkları gözlenmiştir. Sadece Esseyid Mehmed Efendi yıl içerisinde derece itibarıyla Musıla-i Sahn ile Molla Gürani medresesinden Sahn'a, Sahn'dan da derece itibarıyla Hatice Sultan medresesi olmak üzere iki defa hareket ettiğinden dolayı iki danışmendini muidlik yolu ile mesleğe girmiştir.¹⁸⁸ Bunun dışında yıl içerisinde şeyhülislam Abdullah Efendi altı ayda bir olmak üzere iki muid ve iki muzafını muidlik yolu ile silke almıştır.¹⁸⁹

Yukarıda muidlik yolu ile mülâzım veren müderrisleri ve hareketlerini gösteren tablolardan edinilen verilere göre bir medreseden diğerine ya da kadılığa hareket eden müderrislerin genelde en az bir muidini silke dahil ettiği görülmektedir. Yıl içerisinde iki defa hareket eden müderrisler ve Mekke ve Medine kadılıklarında bulunanların kadılık görevlerinin dışında buralardaki medreselerde müderrislik yapmaları sebebiyle iki veya daha fazla danışmendini muidlik yolu ile mesleğe kattığı görülmektedir.

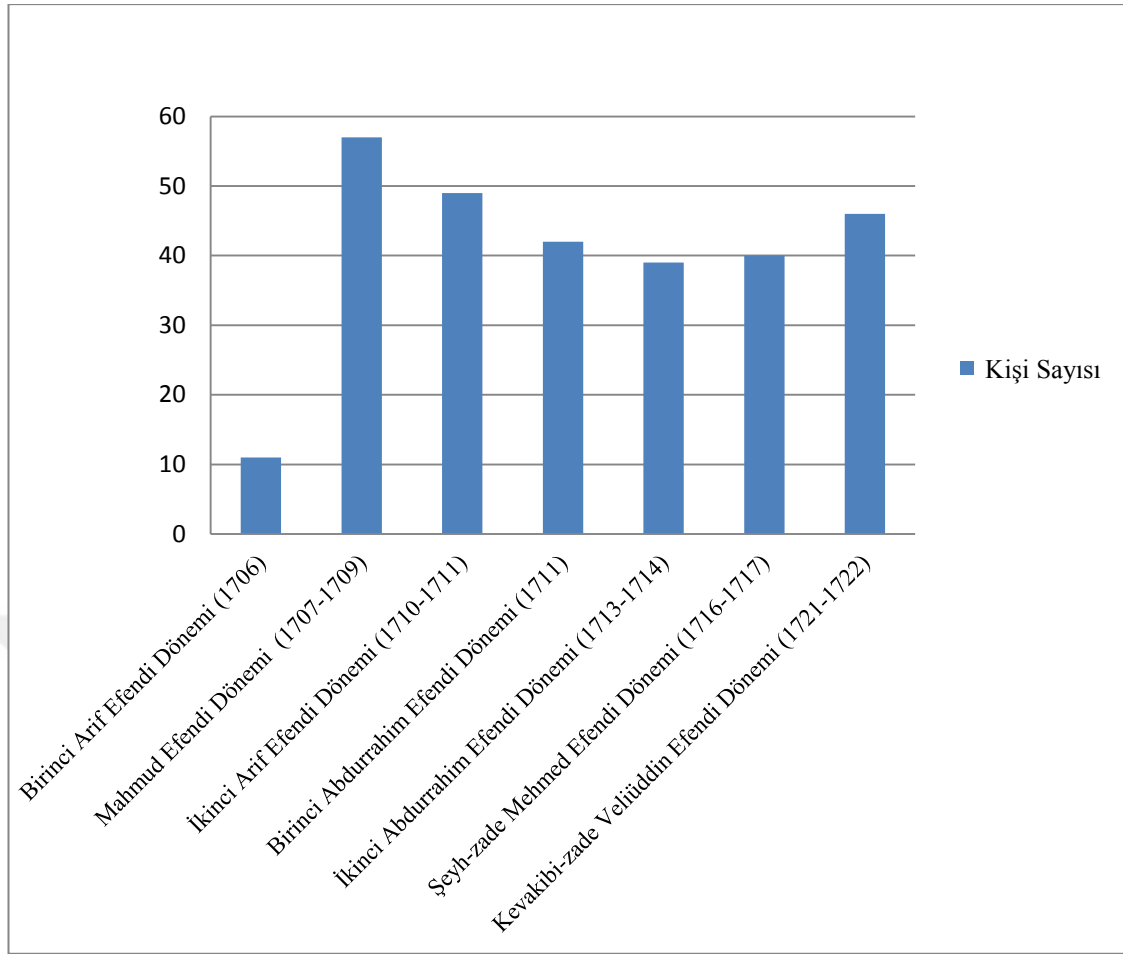
Ayrıca şeyhülislamlık dışında Sultan Bayezid Han Medresesinde müderrislik görevinde bulunan şeyhülislamlar, yıl içerisinde her altı ayda bir olmak üzere en az bir en çok dört danışmendini, muidinin yanın da onun bir derece altı olan muzafıyla birlikte silke mülâzım yazdırdığı görülmektedir.

Sonuç olarak medreselerde görev alan müderrisler, bir medreseden diğerine hareket ederken her bir hareketinde bir muidini silke mülâzım vermektedir. Müderrislikten kadılığa hareket eden Mevali ise hareket ettiği medresede bulunan muidini mesleğe vermektedir. Mekke ve Medine kadılığına hareket eden ulema ise buldukları bölgelerde kadılıklarının dışında müderrislik görevlerini de yürüttüğünden yıl içerisinde bir den fazla muidini silke dahil etmektedir. Sultan Bayezid müderrisliğini yürüten şeyhülislam ise söz konusu olan medresedeki muid ve muzafını her altı ayda bir olmak üzere silke mülâzım vermektedir.

---

¹⁸⁸ MA, RKR, 260, s. 3,6.

¹⁸⁹ MA, RKR, 260, s. 5,6,7.

Grafik 10: Toplam Yedi Adet Defterin Yıllık Bazlı Muidlik Yoluyla Silke Giren Mülâzım Sayıları

Yukarıdaki grafikte toplam yedi deftere ait muidlik yolunun verileri verilmektedir. Ârif Efendi'nin birinci dönem kayıtlarını içerdiği H. 1118 (M. 1706) yılının üç aylık süresinde toplam on altı mülâzım sayısından on birinin muidlikten mesleğe girdiği görülmektedir. Mahmut Efendi'nin H. 1119-1121 (M. 1707-1709) yılı kayıtlarını içerdiği defterde toplam yüz yetmiş dört kişiden elli yedisi muidlikten mülâzım olmuştur. Ârif Efendi'nin ikinci dönem Rumeli kazaskerliği döneminde H. 1122-1123 (M. 1710-1711) tarihi içerisinde toplam yüz kırk beş kişiden kırk dokuzu muidlik yolu ile mesleğe girmiştir. Abdurrahim Efendi'nin birinci dönem kayıtlarını içerdiği defterde H. 1123 (M. 1711-1712) yılının dokuz aylık süresinde toplamda altmış bir kişilik mülâzım kaydından kırk ikisi muidlik yoluyla ilmiyeye dahil olmuştur. Abdurrahim Efendi'nin ikinci dönem Rumeli kazaskerliği sırasında ise H. 1125-1126 (M. 1713-1714) tarihleri arasında toplam doksan kişiden otuz dokuzu muidlik yoluyla mülâzım olmuştur. H. 1128-1129 (M. 1716-1717) yılı kayıtlarını içeren Şeyh-zâde

Mehmed Efendi döneminde toplamda altmış dokuz kişiden kırkı müdlikten mesleğe girmiştir. Şeyh-zâde Mehmed Efendi dönemi kayıtlarından sonra günümüze ulaşmış bir sonraki kayıt ise Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi'ye ait H.1134-1135 (M.1721/1722-1713) tarihli mülâzım kayıtlarıdır. Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi dönemi kayıtlarını içerdiği defterde toplam yüz yirmi altı kişiden elli altısının müdlik yoluyla mülâzım oldukları görülmektedir.

2.3.3. Müstakil Arz ile Mülâzemet

Çalışkanlığı veya herhangi bir hizmette yararlılığı görülen danışmendlerin bir yetkilinin vasıtası ile müstakil arz edilip mülâzım olmaları usulüdür.¹⁹⁰ Müstakil arz ile mülâzemet genellikle Mevali-zâde ve Meşayih-zâdeler için kullanılmıştır.¹⁹¹

İncelenen yedi adet defterin beşinde müstakil arz ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.¹⁹² Sadece Abdurrahim Efendi'nin ikinci dönem kayıtları ile Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi dönemi kayıtlarında müstakil arz ile silke giren mülâzımlar yer almaktadır.

Tablo 16: Abdurrahim Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Müstakil Arz ile Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri (H. 1125-1126-M. 1713-1714)

Müstakil Arz İle Mülâzım Veren Ulema	Görevleri	Verdiği Mülâzım Sayısı
Abdullah Efendi	Şeyhülislam	18

¹⁹⁰ İpşirli, "Osmanlı Devletinde Kazaskerlik", s. 653

¹⁹¹ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 69.

¹⁹² Ârif Efendi'nin birinci ve ikinci dönem kayıtlarını içerdiği Meşihat Arşivi 242/65 numaralı defterde, Mahmud Efendi'nin kayıtlarının yer aldığı meşihat arşivi 244/67 numaralı defterde, Abdurrahim Efendi'nin birinci dönem kayıtlarının yer aldığı meşihat arşivi 249/72 numaralı defterde ve Şeyh-zade Mehmed Efendi'nin kayıtlarının yer aldığı meşihat arşivi 255/78 numaralı defterde müstakil arz ile silke girmiş hiç bir danışmenden kaydı bulunmamaktadır. Ayrıca Abdurrahim Efendi'nin birinci dönem kayıtlarının yer aldığı defterde sayfa sekize kadar olan kısımda müstakil arz ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmazken, ikinci dönem kayıtlarının yer aldığı sayfa sekizden sonra ki kısımda ise müstakil arz ile mülâzım olan kişiler bulunmaktadır. Bkz. MA, RKR, 244/65; MA, RKR, 244/67; MA, RKR, 249/72; MA, RKR, 255/78

Rumeli kazaskeri Abdurrahim Efendi'nin H. 1125-1126 (M. 1713-1714) tarihli ikinci dönem kayıtlarını içerdiği defterde müstakil arz ile mülâzım veren tek kişi dönemin şeyhülislamı Abdullah Efendi'dir. Abdullah Efendi, Sultan Bayezid Medresesinde bulunan danışmendlerin padişahın izni ile müstakil arz ile silke dahil etmiştir.¹⁹³ Bahsi geçen kayıta olduğu gibi XVIII. yüzyılda genellikle *padişahın izni* ifadesinin bulunduğu kayıtlarda mülâzımlar müstakil arz ile silke girebilmişlerdir.¹⁹⁴

Tablo 17: Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi Defterine Göre Müstakil Arz ile Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri (H. 1134-1135- M. 1721/1722-1723)

Müstakil Arz ile Mülâzım Veren Ulema	Görevleri	Verdikleri Mülâzım Sayısı
Abdullah Efendi	Şeyhülislam	17
Mehmed Efendi	Anadolu Kazaskerliği Payesi ile Mekke Kadılığı	1

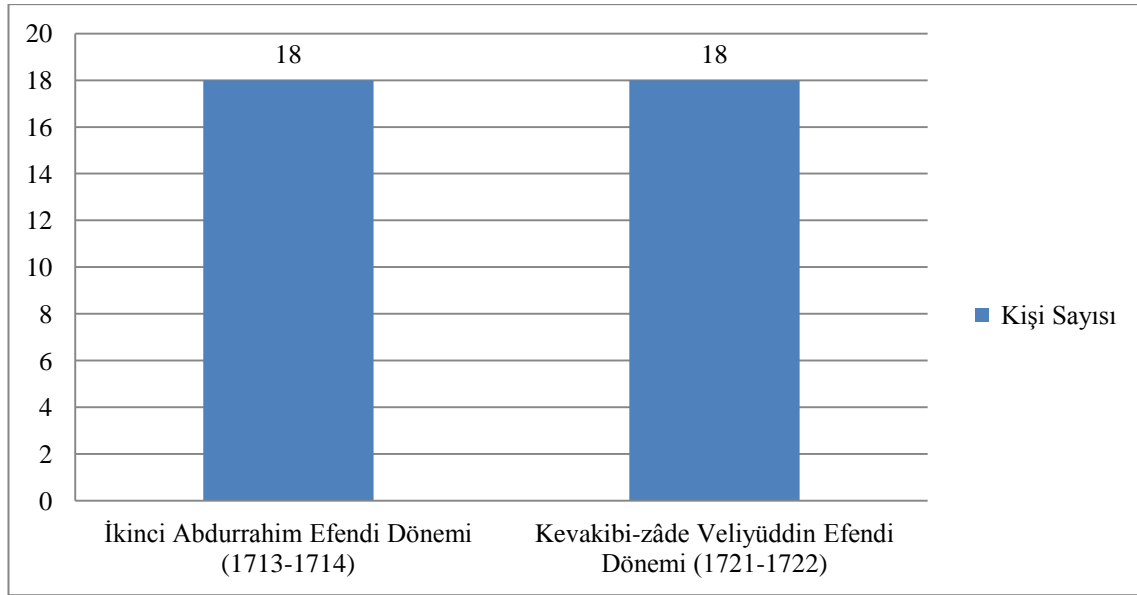
Kevakibi-zâde'nin defterinde şeyhülislam Abdullah Efendi'nin on yedi danışmendini Mevali çocuğu olmaları sebebiyle müstakil arz yolu ile silke dahil etmiştir.¹⁹⁵ Anadolu kazaskerliği payesi ile Mekke kadısı olan Mehmed Efendi göreve teşrifinden dolayı ikinci mülâzımını verdiği sırada, mülâzım olan kişi ulema çocuğu olmasına binaen çıkarılan hattı hümâyûnla kişinin kaydı teşrif kadrosundan müstakil arza yükseltilmiştir.¹⁹⁶

¹⁹³ MA, RKR, 249, s. 6.

¹⁹⁴ Evsen, *Mülâzemet Sistemi*, s. 41.

¹⁹⁵ MA, RKR, 260, s. 2-10.

¹⁹⁶ MA, RKR, 260, s. 2.

Grafik 11: XVIII. Yüzyıl Başlarında Müstakil Arz ile Silke Girenlerin Kaydının Bulunduğu Defterler ve Silke Giren Mülâzım Sayıları

Yukarıdaki grafikte iki defterde müstakil arz ile mülâzım olanların sayıları bulunmaktadır. Grafikteki veriler doğrultusunda Abdurrahim Efendi'nin ikinci dönem Rumeli kazaskerliği sırasında H. 1125-1126 (M. 1713-1714) tarihleri arasında toplam doksan kişiden on sekizi müstakil arz ile mülâzım olmuştur. Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi'nin H. 1134-1135 (M. 1721-1722) tarihli kayıtlarını içerdiği defterde ise toplam yüz yirmi altı kişiden on sekizi müstakil arz yoluyla mülâzım olarak mesleğe dahil oldukları görülmektedir.

2.3.4. Tezkirecilik Yolu İle Mülâzemet

İlmiye teşkilatı içerisinde her kazaskerin tezkireci adında bir yardımcısı bulunmaktadır. Tezkireci kazasker kaleminin amiri olup kadıların tevcih beratlarını çıkarmakla yükümlü kişiydi.¹⁹⁷ Tezkirecilik yolu ile mülâzemet ise görevde bulunan kazaskerlerin altı ayda bir tezkirecisini mülâzım olarak verme usulüdür.¹⁹⁸

XVIII. yüzyıl başlarında tezkirecilik yolu ile mülâzım veren ulemaya ilişkin tablolar şöyledir:

¹⁹⁷ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 158.

¹⁹⁸ İpşirli, "Osmanlı Devletinde Kazaskerlik", s. 653.

Tablo 18: Arif Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri (H. 1118-M. 1706)

Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema	Görevleri	Verdikleri Mülâzım Sayısı
Mahmud Efendi	Anadolu Kazaskeri	1

Ârif Efendi'nin H. 1118 (M.1706) tarihli birinci dönem kayıtlarında tezkirecilik yolu ile tek kayıt Anadolu kazaskeri Mahmud Efendi'ye aittir.¹⁹⁹ Mahmud Efendi burada ilk altı aylık görev süresine istinaden tezkirecisini vermiştir.²⁰⁰ Defter sahibi Arif Efendi ise görev Rumeli kazaskerliği süresi üç ayla sınırlı kalmış ve ilk altı aya ulaşamamış olması sebebiyle tezkirecisini silke mülâzım olarak dahil edememiştir.²⁰¹

Tablo 19: H. 1119-1120 Tarihli Mahmud Efendi Kayıtlarını İçeren Defterde Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri (H. 1119-1120-M. 1707-1709)

Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema	Görevleri	Verdikleri Mülâzım Sayısı
Mahmud Efendi	Rumeli Kazaskeri	4
Halil Efendi	Anadolu Kazaskeri	2

¹⁹⁹ MA, RKR, 242, s. 2.

²⁰⁰ Mahmud Efendi göreve Rebiülevvel 1118 tarihinde göreve gelmektedir. Bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, C. II-III, s. 440.

²⁰¹ Arif Efendinin birinci dönem Rumeli kazaskerliğinin kayıtlarını içeren MA, RKR, 242 numaralı defterin 22 Cemazielahir 1118 günü kayda alınmaya başladığı bilinmekle birlikte bu kayıtların ve ya Rumeli kazaskeri Arif Efendinin görevinin ne zaman sona erdiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Arif Efendinin birinci dönem kayıtlarına yaklaşık üç ay sürdüğüne dair bilgileri Şeyhi Mehmed Efendinin *Vekayü'l-Fudala* adlı eserinden elde edilmektedir. Fakat bu eser içerisinde Arif Efendinin 1118 Cemazielevvelinde göreve başladığı Şaban 1118 tarihine kadar görevine devam ettiği bilinmektedir. bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, C. II-III, s. 440.

Tabloya göre H. 1119-1120 (M. 1707-1709) tarihleri arasını kapsayan dönemde Rumeli kazaskeri Mahmud Efendi dört, Anadolu kazaskeri Halil Efendi ise iki tezkirecisini silke katabilmiştir.

Mahmud Efendi'nin Rumeli kazaskerliği yaptığı sırada görev süresinin bir yılın üstünde²⁰² olmasından dolayı ilkinin H. 1119 Şabanından 1120 Muharremine kadarki altı aylık sürede²⁰³, ikincisini H. 1120 Safer ayından 1120 Recebine kadarki ikinci altı aylık sürede²⁰⁴, üçüncüsünü ise H. 1120 Şabanından 1120 Zilkadesi azline kadarki sürede²⁰⁵ tezkirecilerini silke katmıştır. Ayrıca Mahmud Efendi H. 1115 (M.1703-1704) tarihli ilk Rumeli kazaskerliği zamanından kalma tezkirecisini H. 1120 (M. 1708-1709) yılı içerisinde silke kaydetmiştir. Bu bilgi doğrultusunda Mahmud Efendi, ilk Rumeli kazaskerliği dönemindeki tezkirecisini silke kaydetmemiş, bu hakkını ikinci defa Rumeli kazaskeri olduğu H. 1119-1120 (M.1707-1709) tarihleri arasında kullandığı anlaşılmaktadır.²⁰⁶

Tablo 20: Ârif Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri (H. 1122-1123-M. 1710-1711)

Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema	Görevleri	Verdikleri Mülâzım Sayısı
Arif Efendi	Rumeli Kazaskeri	2
Damad-zâde Ahmed Efendi	Anadolu Kazaskeri	2

Ârif Efendi'nin H. 1122-1223 (M. 1710-1711) tarihli ikinci dönem kayıtlarında Rumeli kazaskeri Ârif Efendi ve Anadolu kazaskeri Damad-zâde Ahmed Efendi görev aldıkları süre içerisinde altı ayda bir olmak üzere ikişer tezkirecisini mülâzım vermiştir.

²⁰²Mahmud Efendi'nin göreve başlangıcı hem defter kaydında hem de Şeyhi Mehmed Efendinin *Vekayii'l-Fudala* adlı eserinde H. Şaban ayının 1119'u olarak geçmektedir. Fakat Şeyhi Mehmed Efendinin eserinde Mahmut Efendinin görevinin bitişi Zilkade 1120 olarak belirtilmektedir. Bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayii'l-fudala*, C. II-III, s. 440., MA, RKR, 244 s. 16.

²⁰³ MA, RKR, 244, s. 1.

²⁰⁴ MA, RKR, 244, s. 12.

²⁰⁵ MA, RKR, 244, s. 16.

²⁰⁶ MA, RKR, 244, s. 8-9.

Kazaskerler H. Muharrem 1122 (M. Mart 1710)'den H. Cemazielahir 1122 (M. Temmuz-Ağustos 1710)'ye kadarki geçen altı aylık sürede ilk tezkirecilerini²⁰⁷, H. Receb 1122 (M. Ağustos-Eylül 1710)'den H. Zilhicce 1122 (M. Ocak-Şubat 1711)'ye kadarki sürede ikinci tezkirecilerini mülâzım olarak silke kaydettirmişlerdir.²⁰⁸

Tablo 21: Abdurrahim Efendi (I. Dönem) Defterine Göre Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri (H. 1123-M.1711/1712)

Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema	Görevleri	Verdikleri Mülâzım Sayısı
Ârif Efendi	Rumeli Kazaskeri	1
Damad-zâde Ahmed Efendi	Anadolu Kazaskeri	1
Abdurrahim Efendi	Rumeli Kazaskeri	1
İsmail Efendi	Anadolu Kazaskeri	1

Tabloya göre H.1123 (M. 1711/1712) tarihli Abdurrahim Efendi'nin defterinde dört kazaskerin birer tezkirecisini silke kattığı tespit edilmiştir. Bir önceki defter kaydında bulunan Rumeli kazaskeri Ârif Efendi ve Anadolu kazaskeri Damad-zâde Ahmed Efendi H. 1123 Muharreminden (M. Şubat/Mart 1711) H. 1123 Rebiülevveline (M. Nisan-Mayıs 1711) kadarki azllerine değin birer tezkirecisini mülâzım vermişlerdir.²⁰⁹ Anlaşılacağı üzere Arif Efendi ve Damad-zâde Ahmed Efendi H. 1122 Muharreminden (Mart-1710) H. 1123 Rebiülevveline (Nisan-Mayıs 1711) değin yıl içerisinde üç tezkirecisini mesleğe dahil etmiştir.

Rumeli kazaskeri Abdurrahim Efendi'nin yaklaşık dokuz aylık görev süresi içerisinde kayıt aldığı defterde Rumeli kazaskeri Abdurrahim Efendi ve Anadolu

²⁰⁷ MA, RKR, 242, s. 5-6.

²⁰⁸ MA, RKR, 242, s. 10-12.

²⁰⁹ MA, RKR, 249,s. 2; Kazaskerlerin azloldukları tarih defterde belirtilmemektedir. Bu konu ile ilgili bilgi Şeyhi Mehmed Efendi'nin eserinden öğrenilmiştir. Bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 440.

kazaskeri İsmail Efendi H. Rebiülevvel 1123'ten (M. Mart-Nisan 1711) H. Ramazan 1123'e (M. Ekim-Kasım 1711) değin görev sürelerinin ilk altı aylık dönemlerinde birer tezkirecisini mesleğe katmıştır.²¹⁰

Tablo 22: Abdurrahim Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri (H. 1125-1126-M. 1713-1713)

Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema	Görevleri	Verdikleri Mülâzım Sayısı
Abdurrahim Efendi	Rumeli Kazaskeri	2
İsmail Efendi	Anadolu Kazaskeri	1
Şeyh Mehmed Efendi	Anadolu Kazaskeri	2

H. 1125-1126 (M. 1713-1714) yılı arası Abdurrahim Efendi'nin ikinci dönem kayıtlarının bulunduğu defterde üç kazaskerin tezkirecisini silke kattığı görülmektedir. Bunlardan ilki H. Zilhicce 1123 (M. Ocak-Şubat 1712) yılında kazasker olup mülâzım kayıtları günümüze ulaşmamış olan İsmail Efendi'ye aittir. İsmail Efendi H. Zilhicce 1123 'ten (M. Ocak-Şubat 1712) H. Cemazielevvel 1124'e (M. Haziran-Temmuz 1712) değin görev süresinin ilk altı aylık kısmında bir tezkirecisini mülâzım yazdırmıştır.²¹¹

Yıl içerisinde Rumeli kazaskeri Abdurrahim Efendi ve Anadolu kazaskeri Şeyh Mehmed Efendi H. 1125 Saferinden (M Şubat-Mart 1713) H. 1125 Şabanına (M. Ağustos-Eylül 1713) kadarki altı aylık sürede ilk tezkirecilerini²¹², H. 1125 Şabanından (M. Ağustos-Eylül 1713) H. 1126 Saferine (M. Şubat-Mart 1714) değin geçen altı aylık sürede ikinci tezkirecilerini silke dahil etmişlerdir.²¹³

²¹¹ MA, RKR, 249, s. 9. Kayıtta H. 1123 Zilhicceden sene-i mezbur (adigeçen sene) H. 1123 Cemazielevvel yazmakta ki buradan kazaskerin mülâzım kaydında bir hata yaptığı anlaşılmaktadır.

²¹² MA, RKR, 249, s. 11.

²¹³ MA, RKR, 249, s. 13,16.

Tablo 23: Şeyh-zâde Mehmed Efendi Defterine Göre Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri (H. 1128-1129-M. 1716-1717)

Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema	Görevleri	Verdikleri Mülâzım Sayısı
Abdurrahim Efendi	Rumeli Kazaskeri	1
Şeyh-zade Mehmed Efendi	Rumeli Kazaskeri	2
Abdullah Efendi	Anadolu Kazaskeri	1
Uşaki-zade Abdullah Efendi	Anadolu Kazaskeri	1

Şeyh-zâde Mehmed Efendi'nin H. 1128-1129 (M. 1716-1717) tarihli mülâzım kaydında dört kazaskerin tezkirecilerinin kaydı bulunmaktadır. İlki, dönemin şeyhülislamı Abdurrahim Efendi'ye aittir. Abdurrahim Efendi üçüncü defa Rumeli kazaskerliğinden kalan tezkirecisini H. 1128-1129 (M. 1716-1717) tarihleri arasında silke dahil etmiştir.²¹⁴

İkincisi, Anadolu kazaskeri Abdullah Efendi'ye aittir. Abdullah Efendi H. 1128 Rebiülahirinden (M. Mart-Nisan 1716) H. 1128 Şevvaline (M. Eylül-Ekim 1716) kadarki geçen altı aylık sürede tezkirecisini mülâzım vermiştir. Abdullah Efendi'nin görev süresi H. 1128 Rebiülahirinden (M. Mart-Nisan 1716) H. Rebiülevvel 1129'a (M. Şubat-Mart 1717) kadar sürdüğü bilinmektedir.²¹⁵ Bu sebeple yıl içerisinde Abdullah Efendi'ye ait bir başka tezkirecilik kaydı bulunmamaktadır. Bunun sebebi 1715 yılında çıkarılan hatt-ı hümayûnda yatmaktadır. 1715 tarihli hatt-ı hümayûnda *kazaskerlerin bir yıllık görev süreleri içerisinde tezkirecilik namıyla sadece bir danışmendini mülâzım*

²¹⁴ MA, RKR, 255, s. 4. Şeyhi Mehmed Efendi'nin eserinde Abdurrahim Efendi'nin üçüncü kazaskerliği H. Cemazielahir 1127 olduğu yazmaktadır. Bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, C. II-III, s. 441.

²¹⁵ Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 441.

vermesi kuralı bulunmaktadır.²¹⁶ İşte bu sebepten dolayı Abdullah Efendi görev süresi içerisinde yalnız bir tezkirecisini mülâzım vermiştir.

Üçüncüsü, Rumeli kazaskeri Şeyh-zâde Mehmed Efendi'ye aittir. Şeyh-zâde Mehmed Efendi H. 1128 Rebiülahirinden (M. Mart-Nisan 1716) H. 1128 Şevvaline (M. Eylül-Ekim 1716) kadarki geçen altı aylık sürede ilk tezkirecisini vermiştir.²¹⁷ H. 1128 Şevvalinden (M. Eylül-Ekim 1716) H. 1129 Rebiülahirine (M. Mart-Nisan 1717) kadarki altı aylık sürede ise ikici tezkirecisini silke mülâzım yazdırmıştır. Burada Rumeli kazaskeri Şeyh-zâde Mehmed Efendi'nin, hatt-ı hümayûnda bulunan "kazaskerlerin görev süreleri içerisinde yalnız bir tezkirecisini mülâzım verme" usulüne riayet etmediği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kayıta da yukarıda teşrif kısmında bahsettiğimiz üzere mülâzımın ulema çocuğu olduğuna dair bilgi bulunmaktadır.²¹⁸

Dördüncüsü ise dönem içerisinde nakibüleşraf olan Uşaki-zâde Abdullah Efendi'nin H. Cemazielahir 1127 (M. 1715) döneminden kalan tezkirecisidir. Abdullah Efendi bir önceki görev süresinden kalan tezkirecisini H. 1128-1129 (M. 1716-1717) tarihli deftere mülâzım kaydettirmiştir. Yine burada da mülâzımın ulema çocuğu olduğuna dair ifade bulunmaktadır.²¹⁹

Tablo 24: Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi Defterine Göre Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema ve Görevleri (H. 1134-1135-M. 1721/1722-1723)

Tezkirecilikten Mülâzım Veren Ulema	Görevleri	Verdikleri Mülâzım Sayısı
Mirza-zâde Şeyh Mehmed Efendi	Rumeli Kazaskeri	1
Feyzullah Efendi	Anadolu Kazaskeri	2
Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi	Rumeli Kazaskeri	2

²¹⁶ Mehmed Raşid Efendi, *Tarih-i Raşid*, C.II, s. 902.

²¹⁷ MA, RKR, 255, s. 16.

²¹⁸ MA, RKR, 255, s. 18.

²¹⁹ MA, RKR, 255, s. 8. Belgede Kazaskerin ne zaman görev yaptığı yazmamaktadır. Bu husus ile ilgili bilgi Şeyhi Mehmed Efendinin eserinden elde edilmiştir. Bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 441.

Es-seyyid Zeynelabidin Efendi	Anadolu Kazaskeri	1
----------------------------------	-------------------	---

Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi'nin H. 113-1135 (M. 1721/1722-1723) tarihli mülâzım kaydında ise dört farklı kazaskerin tezkirecisini silke kattığı bilinmektedir. Bunlardan ilki Mirza-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin tezkirecisidir. Mirza-zâde Mehmed Efendi H. 1133 (M. 1720-1721) tarihlerinde Rumeli kazaskerliği dönemindeki tezkirecisini H. 1133 Zilkadesinden (M. Ağustos-Eylül 1721) azline kadarki geçen yaklaşık beş aylık sürede²²⁰ mülâzım vermiştir.

İkincisi, dönemin Anadolu kazaskeri olan Feyzullah Efendi'nin tezkirecisidir. Feyzullah Efendi H. 1133 Zilkadesinden (M. Ağustos-Eylül 1721) H. 1134 Rebiülahirine (M. Ocak-Şubat 1722) kadarki geçen yaklaşık altı aylık sürede ilk tezkirecisini²²¹, H. 1134 Cemazievvelinden (M. Şubat-Mart 1722) azline kadarki geçen sürede ikinci tezkirecisini silke katmıştır.²²²

Üçüncüsü, defterin sahibi olan Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi'nin tezkirecisidir. Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi H. 1134 Rebiülevvelinden (M. Aralık-Ocak 1721-1722) H. 1134 Şabanına (Mayıs-Haziran 1722) kadarki geçen yaklaşık altı aylık sürede ilk tezkirecisini²²³, H. 1134 şabandan (Mayıs- Haziran 1722) H. 1135 Saferine (Kasım-Aralık 1722) kadarki geçen altı aylık sürede ikinci tezkirecisini mülâzım vermiştir.²²⁴

Dördüncüsü ise Feyzullah Efendi'nin yerine Anadolu kazaskerliğine gelen nakibüleşraf Mehmed Zeynelabidin Efendi'nin tezkirecisidir. Mehmed Zeynelabidin Efendi göreve geliş tarihi olan H. 1134 Ramazanından²²⁵ (M. Haziran-Temmuz 1722) H. 1135 Saferine (M. Kasım-Aralık 1722) kadarki geçen yaklaşık altı aylık sürede ilk tezkirecisini silke dahil etmiştir.²²⁶

²²⁰ MA, RKR, 260, s. 1; Mirza-zade Mehmed Efendi'nin azil olduğu süre mülâzım kayıtlarında bulunmamaktadır. Söz konusu olan bilgi Şeyhi Mehmed Efendi'nin eserinden edinilmiştir. Bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 719.

²²¹ MA, RKR, 260, s. 3.

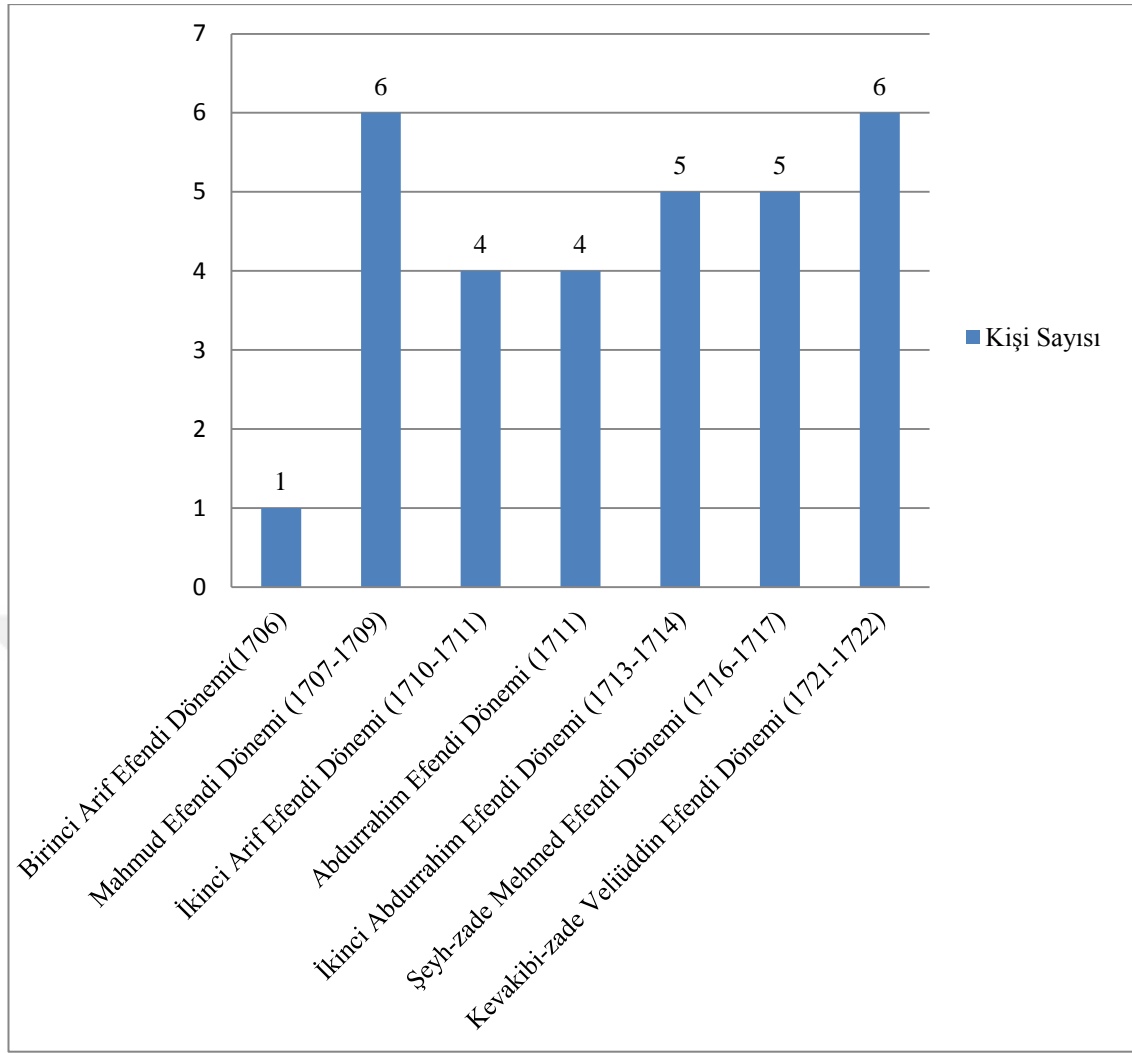
²²² MA, RKR, 260, s. 5-6. Şeyhi Mehmed Efendi'nin eserinde azil olduğu tarih H. 1134 Ramazanı olarak belirtilmektedir. Bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 719

²²³ MA, RKR, 260, s. 4.

²²⁴ MA, RKR, 260, s. 5.

²²⁵ Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 720.

²²⁶ MA, RKR, 260, s. 5.

Grafik 12: Toplam Yedi Adet Defterin Yıllık Bazlı Tezkirecilikten Silke Giren Mülâzım Sayıları

Yukarıdaki grafikte toplam yedi deftere ait tezkirecilikten mülâzım olanların verileri verilmektedir. Ârif Efendi'nin birinci dönem kayıtlarını içerdiği H. 1118 (M. 1706) yılının üç aylık süresinde toplam on altı mülâzım kaydından birinin tezkirecilikten deftere kaydolduğu görülmektedir. Mahmut Efendi'nin H. 1119-1121 (M. 1707-1709) yılı kayıtlarını içerdiği defterde toplam yüz yetmiş dört kişiden altısının tezkirecilikten mülâzım olduğu görülmektedir. Ârif Efendi'nin ikinci dönem Rumeli kazaskerliği döneminde H. 1122-1123 (M. 1710-1711) tarihi içerisinde toplam yüz kırk beş kişilik mülâzım kaydından dördü tezkirecilikten mesleğe girebilmiştir. Abdurrahim Efendi'nin birinci dönem kayıtlarını içerdiği defterde H. 1123 (M. 1711) yılının dokuz aylık süresinde toplamda altmış bir kişilik mülâzım kaydından dördü mesleğe girmiştir. Abdurrahim Efendi'nin ikinci dönem Rumeli kazaskerliği sırasında ise H. 1125-1126

(M. 1713-1714) tarihleri arasında toplam doksan kişiden beşi tezkirecilikten mülâzım olmuştur. H. 1128-1129 (M. 1716-1717) yılı kayıtlarını içeren Şeyh-zâde Mehmed Efendi döneminde toplamda altmış dokuz kişiden beşi tezkirecilikten mesleğe girmiştir. Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi'nin H. 1134-1135 (M. 1721-1722) tarihli kayıtlarını içerdiği defterde ise toplam yüz yirmi altı kişiden altısı tezkirecilik yolu ile mülâzım olmuştur.

2.3.5. Fetva Eminliğinden Mülâzemet

Kurumsal olarak ilk defa Kanuni Sultan Süleyman devrinde Zenbilli Ali Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde fetva işlerini takip etmek için fetva eminliği başkanlığı kurulduğu belirtilmektedir.²²⁷ Burada şeyhülislamın maiyetinde fetvaların hazırlanma süreci ile alakadar olan ve fetva emini adı verilen bir görevli bulunmaktaydı.²²⁸ XVI. yüzyıldan sonra şeyhülislam, fetvaları tetkik etme görevini fetva eminlerine devretmiş ve fetva eminlerinin önemi artarak bir fetva dairesi oluşturulmuştur. Tanzimattan sonra bu kurum fevahane adını almıştır.²²⁹ Mülâzemet açısından görevi başındaki her şeyhülislam altı ayda bir fetva eminlerini mülâzım olarak deftere kaydettirmişlerdir.²³⁰

XVIII. yüzyıl başlarında fetva emini mülâzım veren ulemaya ilişkin tablolar şöyledir:

Ârif Efendi'nin H. 1118 (M. 1706) yılının üç aylık Rumeli kazaskerliği süresinde kayda alınan defterde fetva eminliğinden mülâzım olan her hangi bir kişinin kaydı bulunmamaktadır.

²²⁷ Ferhat Koca, "Fevahane", *DİA*, C. 12, İstanbul, 1995, s. 496-500.

²²⁸ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 49.

²²⁹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 202.

²³⁰ Evsen, *Mülâzemet Sistemi*, s.31.

Tablo 25: Mahmud Efendi Defterine Göre Fetva Eminliğinden Mülâzım Veren Ulema H. 1119-1120 (M. 1707-1709)

Fetva Eminliğinden Mülâzım Veren Ulema	Verdikleri Mülâzım Sayısı
Mehmed Sadık Efendi	2
Abdullah Efendi	2

Mahmud Efendi'nin H. 1119-1120 (M. 1707-1708) tarihli mülâzım kaydında ise iki şeyhülislamın fetva eminliğinden mülâzım verdiği tespit edilmiştir. Bunlardan ilki H. Şevval 1118 (M. Ocak-Şubat 1707) yılında şeyhülislam olan Mehmed Sadık Efendi'nin fetva eminleridir. Mehmed Sadık Efendi H. 1118 Şevvalinden (M. Ocak-Şubat 1707) H. 1119 Rebiülevveline (M. Haziran-Temmuz 1708) kadarki yaklaşık altı aylık sürede bir, H. 1119 Rebiülevveli'nden (M. Haziran-Temmuz 1707) H. 1129 Ramazanına (M. Kasım-Aralık 1707) kadarki ikinci altı aylık sürede bir olmak üzere toplamda iki fetva eminini silke dahil etmiştir.²³¹

İkincisi, Mehmed Sadık Efendi'den sonra H. Zilkade 1119 (M. Ocak-Şubat 1708) şeyhülislam olan Abdullah Efendi'nin²³² fetva eminleridir. Şeyhülislam Mehmed Efendi Sultan Bayezid Medresesi'nde bulunan muzaflarının ilkini H. 1119 Zilkadesinden (M. Ocak-Şubat 1708) H. 1120 Rebiülahirine (M. Haziran-Temmuz 1708) kadarki yaklaşık altı aylık sürede²³³, bir diğerini H. 1120 Cemazielevvelinden (M. Temmuz-Ağustos 1708) H. 1120 Şevvalinin sonuna (M. Ocak 1709) kadarki sürede fetva eminliğinden olmak üzere ikinci danışmendini mülâzım yazdırmıştır.²³⁴ Görüldüğü gibi şeyhülislam Mehmed Sadık Efendi ve Abdullah Efendi her altı ayda bir olmak üzere yıl içerisinde ikişer danışmendini fetva eminliğinden mülâzım yapmıştır.

²³¹ MA, RKR , 244, s. 1.

²³² MA, RKR , 244, s. 2.

²³³ MA, RKR , 244, s. 12.

²³⁴ MA, RKR , 244, s. 14.

Tablo 26: Ârif Efendi (II. Dönem) Defterine Göre Fetva Eminiliğinden Mülâzım Veren Ulema (H. 1122-1123-M.1710-1711)

Fetva Eminliğinden Mülâzım Veren Ulema	Verdikleri Mülâzım Sayısı
Abdullah Efendi	1
Paşmakçı-zade Es-seyyid Ali Efendi	1

Ârif Efendi'nin H. 1122-1123 (M. 1710-1711) tarihli ikinci dönem Rumeli kazaskerliği süresinde tuttuğu defterde, iki farklı şeyhülislamın danışmendlerini fetva eminliğinden silke dahil ettiği görülmektedir. İlki hâlâ şeyhülisamlık görevine devam eden Abdullah Efendi'ye²³⁵ ait fetva eminliği kayıdır. Abdullah Efendi H. 1121 Zilkadesinden (M. Ocak 1710) H. 1122 Rebiülahirine (M. Mayıs-Haziran 1710) kadar geçen altı aylık sürede fetva eminini mülâzım vermiştir.²³⁶

İkincisi, Abdullah Efendi'den sonra H. 1122 yılının Cemazievvelinde şeyhülisamlığa gelen Paşmakçı-zâde Ali Efendi'ye²³⁷ ait fetva eminliği kayıdır. Paşmakçı-zâde Ali Efendi H. 1122 Cemazievvelinden (M. Temmuz 1710) H. 1122 Zilkadesine (M. Ocak 1711) kadarki altı aylık sürede fetva eminini mülâzım olarak silke kaydettirmiştir.²³⁸ Söz konusu bu kayıttan başka, defter içerisinde Paşmakçı-zâde Ali Efendi'ye ait silke giren bir başka fetva emini bulunmamaktadır.

Rumeli kazaskeri Abdurrahim Efendi'nin yaklaşık dokuz aylık görev süresi içerisinde kayıt aldığı defterde fetva eminliğine ait herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.²³⁹ Paşmakçı-zâde Ali Efendi'nin görev süresi H. 1122

²³⁵ Abdullah Efendi'nin şeyhülisamlığı H. 1119 Zilkadesinden başlayıp H. 1122 Rebiülevveline kadar devam etmiştir. Bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 439.

²³⁶ MA, RKR, 242, s. 3.

²³⁷ MA, RKR, 242, s. 3-4.

²³⁸ MA, RKR, 242, s. 7.

²³⁹ MA, RKR, 249/72.

Cemazievvelinden H. 1124 Muharremine²⁴⁰ kadar olmasına rağmen Paşmakçı-zâde, Abdurrahim Efendi'ye ait bu kayıta bir başka fetva eminini mülâzım vermemiştir.

Abdurrahim Efendi'nin H. 1125-1126 (M. 1713-1714) tarihleri arası ikinci Rumeli kazaskerliği süresinde tuttuğu kayıtlarda da fetva eminliğinden mülâzım olan her hangi bir kişinin kaydı bulunmamaktadır.²⁴¹ Ancak dönemin şeyhülislamı Ataullah-zâde Abdullah Efendi'nin görev süresi H. 1125 Saferinden (M. Şubat-Mart 1713) H. 1125 Cemazielahirine (M. Haziran-Temmuz 1713) kadarki geçen süredir.²⁴² Görüldüğü gibi Şeyhülislamın görev süresi yaklaşık beş ay ile sınırlı kalmış ve bu sebeple fetva eminini mülâzım olarak silke kaydettirememiştir.

Tablo 27: Şeyh-zâde Mehmed Efendi Defterine Göre Fetva Eminliğinden Mülâzım Veren Ulema (H. 1128-1129-M. 1716-1717)

Fetva Eminliğinden Mülâzım Veren Ulema	Verdikleri Mülâzım Sayısı
İshak İsmail Efendi	1

Şeyh-zâde Mehmed Efendi'nin H. 1128-1129 (M. 1716-1717) tarihli Rumeli kazaskerliği süresince kayıt aldığı defterde fetva eminliğinden silke giren tek bir kişinin kaydı bulunmaktadır. Defterin kayıt alındığı dönem içerisinde Abdurrahim Efendiden sonra şeyhülislam olan İshak İsmail Efendi H. 1128 Ramazanından (M. Ağustos-Eylül 1716) H. 1129 Rebiülevveline (M. Şubat-Mart 1717) kadar geçen altı aylık sürede Sultan Bayezid Han Medresesi'nde bulunan muzafını fetva eminliği hizmetinden silke mülâzım olarak vermiştir.²⁴³

Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi'nin H. 1134-1135 (M. 1721/1722-1723) tarihli Rumeli kazaskerliği süresince tutmuş olduğu defterde fetva eminliğinden silke giren her hangi bir kişi bulunmamaktadır. Dönemin şeyhülislamı Abdullah Efendi'nin altı ayda

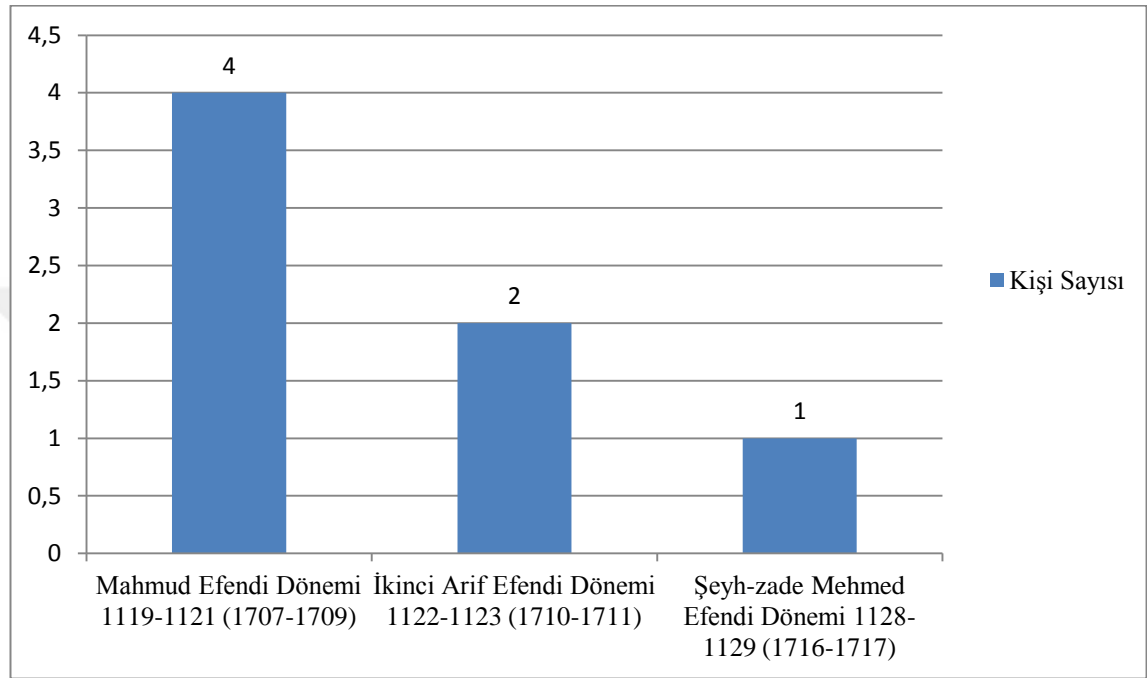
²⁴⁰ Şeyhülislamın görevinin bitimine dair bilgi Şeyhi Mehmed Efendi'nin eserinden elde edilmektedir. Bkz. Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 439.

²⁴¹ MA, RKR, 249/72.

²⁴² Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, s. 439.

²⁴³ MA, RKR, 255, s. 17.

bir muid ve muzafını iki defa silke kattığı dikkate alındığında²⁴⁴, Abdullah Efendi'nin görev süresi en az bir yıl olduğu ortaya çıkmaktadır. Anlaşılacağı üzere şeyhülislam Abdullah Efendi görev süresi içerisinde fetva eminini altı ayda bir vermesi gerekirken bu kadroyu kullanmadığı tespit edilmiştir.

Grafik 13: XVIII. Yüzyıl Başlarında Fetva Eminliğinden Silke Girenlerin Kaydının Bulunduğu Defterler ve Silke Giren Mülâzım Sayıları

Yukarıdaki grafikte üç defterde fetva eminliğinden mülâzım olanların verileri verilmektedir Mahmud Efendi'nin kayıtlarının bulunduğu defterde toplamda yüz yetmiş dört kişiden dördü fetva eminliği hizmetinden mesleğe girmiştir. Ârif Efendi'nin ikinci dönem Rumeli kazaskerliği süresince tuttuğu kayıtlarda toplam yüz kırk beş kişiden ikisi fetva eminliğinden mesleğe girmiştir. Şeyh-zâde Mehmed Efendi'nin tuttuğu kayıtlarda ise toplam altmış dokuz kişiden biri fetva eminliğinden mülâzım olmuştur.

Sonuç olarak toplam yedi defter içerisinde sadece üçünde fetva eminliğine ait kayıtların bulunması, XVIII. yüzyıl içerisinde şeyhülislamların altı ayda bir verdikleri fetva eminliği kadrosunu zaman zaman kullanmadıklarını, haklarını saklı tutup daha sonra kullandıklarını göstermektedir.

²⁴⁴ MA, RKR, 260, s. 5-7.

2.3.6. Nevbet Yoluyla Mülâzemet

Nevbet, yüksek dereceli ulemanın belirli aralıklarla kabiliyetli kişileri mülâzım olarak ilmiye silkine kaydettirme usulüdür. Bunun dışında bir zafer kazanılması, padişahın tahta cülûs'u ve sur-u hümayun gibi sebeplerle de nevbet ilan edilmiştir. Nevbetin ilan edilmesindeki amaç silke girişte meydana gelen yığılmayı rahatlatmaktır. Bu süreçte mevali, hizmetindeki danışmendlerin büyük çoğunluğunu mülâzım olarak sisteme kaydetmiştir.²⁴⁵

Nevbet uygulamasının tam olarak ne zaman başladığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Ebussuud Efendi'nin Rumeli kazaskerliği döneminde her yedi yılda bir nevbet ilan olunması kanunlaşmıştır.²⁴⁶ Ancak Alan ve Atçıl'ın çalışmaları neticesinde Topkapı Sarayı Arşivinde bugüne kadar ulaşılmış en erken tarihli mülâzım ruznamçesi tespit edilmiştir. TSMA D. 9555 numaralı defter II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemi mülâzım kayıtlarını içermektedir. Bu defterde Kanuni dönemine ait üç nevbet uygulaması bulunmaktadır.²⁴⁷ Yanı sıra yine Topkapı Sarayı Arşivinde 968 (1560-1561) yılı nevbetinde mülâzım olanların listesini içeren bir defterde nevbet yıllarının tarihleri bulunmaktadır. Buna göre 930 (1523-1524) ve 939 (1532-1533)' da Kadri Efendi, 946 (1539-1540) ve 951 (1544-1545)'de Ebussuud Efendi, 954 (1546-1547) Bostan Efendi, 959 (1551-1552) ve 963 (1555-1556) Abdurrahman Çelebi Efendi dönemlerinde nevbet yolu ile mülâzemet alınmıştır.²⁴⁸

İncelenen XVIII. yüzyıla ait kayıtlarda nevbete ilişkin her hangi bir mülâzım kaydına rastlanılmamıştır. Fakat Evse'nin XVIII. yüzyıl mülâzemet sistemine ilişkin tezinde 1703 yılına ait 61 numaralı defter kaydında nevbetin ilan olduğu da bahsedilmektedir. Bu kayda göre saraya bağlı bahçelerde çalışanların hocaları nevbetten mülâzım kaydedilmişlerdir. Bu kişiler Üsküdar, Halep, Edirne, Bursa, Mısır gibi yüksek dereceli kaza kadılarının; Mihrimah Sultan, Ayasofya, Süleymaniye gibi yüksek derece Medrese müderrislerinin ve ya Şeyhülislam, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri gibi Mevaliden üst rütbeli kişilerin talebeleridir.²⁴⁹ Evsen, 1703 yılda ilan edilen nevbette

²⁴⁵ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 72.

²⁴⁶ Atayi, *Hadâ'iku'l-hakâ'ik Fî tekmilati'ş-şakâ'ik*, s. 641-642.

²⁴⁷ Alan, Atçıl, *Erken Dönem Osmanlı İlmiye Teşkilatı Kaynakları...*, s. 20-23.

²⁴⁸ İpşirli, "Osmanlı Devletinde Kazaskerlik", s. 646-647.

²⁴⁹ Evsen, *Mülâzemet Sistemi*, s. 24.

ulemanın rütbelerine göre her ulemanın ne kadarının mülâzım kaydedildiğini belirtmemiştir.²⁵⁰

2.3.7. Vefat Yolu ile Mülâzemet

Ulemadan vefat edenlerin geride kalan danışmendlerinden belirli kaideler içerisinde mülâzım olmaları usulüdür. Geride kalan danışmendler çok ise bunlar dirayetli ve güvenilir bir alim tarafından, bazen de bizzat kazasker tarafından imtihan edilir ve mülâzemetin intihab ve umum dereceleri belli olurdu.²⁵¹ Hocasının ölümünden sonra bundan istifade ile bir çok kişinin hak iddia etmesi mümkün olduğundan vefat yolu ile mülâzemet, ihtilafa ve suistimale açık bir yol idi.²⁵²

İncelenen yedi adet mülâzemet defterlerinde vefat yoluna ilişkin her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. Kayıtlarda sadece ölen müderrisin danışmendinin muidlikten silke girdiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Örneğin Musıla-i Sahn itibarıyla Efdaliye müderrisi olan Münecimbaşı Ahmed Efendi görevi sırasında vefat etmiş, vefatından dolayı bir muidini silke kaydettirmiştir.²⁵³

XVIII. yüzyıl boyunca mülâzemet sisteminin işleyişini anlamamıza yardımcı olan Esra Evse'nin tezine kaynaklık eden mülâzemet kayıtlarında ise vefat yoluna ilişkin kayıtlar bulunmaktadır. Evsen, çalışmasında vefat yoluna ilişkin bir kaç örnek sunmaktadır. Evsen, bu örneklerden birinde Kudüs kadısı olan Abdullah Efendi'ye ait mülâzemet kaydını anlatırken "*vefatından müncez olanlardan sonra kalanlardır ki kaydolundu*" ifadesinin bulunduğu dikkat çekerek vefat yolunun varlığına işaret etmektedir. Ancak Evsen, burada kaç kişinin silke girdiğine dair bir bilgi vermemiştir.²⁵⁴ Bu durum yaygın olmasa da XVIII. yüzyılda da vefattan mülâzemetin kimi zaman devam ettiğini göstermektedir. Ancak XVII. yüzyıla ait 1658 tarihli ilmiye kanûnnâmesinde vefat yoluyla mülâzım alınmaması istenmiş ve bu tarihten sonra vefat yoluyla mülâzım alımı yasaklanmıştır.²⁵⁵

²⁵⁰ Evsen, *Mülâzemet Sistemi*, s. 24.

²⁵¹ İpşirli, "Osmanlı Devletinde Kazaskerlik", s. 649.

²⁵² Evsen, *Mülâzemet Sistemi*, s. 29.

²⁵³ MA, RKR, 242, s. 1.

²⁵⁴ Evsen, *Mülâzemet Sistemi*, s. 29-30.

²⁵⁵ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 74.

2.3.8. Diğer Hizmet Alanlarından İlmîyeye Girme

İlmîyeye teşkilatına bağlı ulema kadrolarının dışında devletin diğer hizmet alanlarında görev alan saray, iç-ahur, yeniçeri, saraçhane, kilercibaşı, çuhadar gibi kişilerin mülâzım olma yoludur. Söz konusu bu kişiler görevlerine devam etmelerinin dışında ulemadan ders okuyup icazet alarak ilmîye silkine girmeye çalışmışlardır. Sarf ettikleri çabaları görev yaptıkları birimlerde bulunan idarecilerin bildirimleri ile kazaskere iletilir ve kazaskerin arzı ile mülâzım olurlardı.²⁵⁶

XVIII. yüzyıl başlarına ait incelenen mülâzım ruznâmçelerimde diğer hizmet alanlarına ilişkin her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. Evsen, XVIII. yüzyıl mülâzemet sistemin işleyişini yansıttığı çalışmasında "*Hassa Saraçhane hocasının, Ahır hocalarının, fırın huddâmı hocalarının, kemhacılar huddâmı hocasının, hastalar odası hocalarının, hâce-i sebzeçiyân-ı saray-ı hümayun hocasının...*" ve buna benzer sarayda görevli bir çok kişinin XVIII. yüzyıl içerisinde mülâzım olduklarını belirtir.²⁵⁷ Yanı sıra yeniçeri zümresinde bulunan kişilerin de yüzyıl içerisinde mülâzım olduklarından bahseder.²⁵⁸ Bu tezde incelenen defterlerde böyle bir mülâzemet yolu tespit edilememiştir. XVII. yüzyılda ise 1645 yılına kadar diğer hizmet yollarından mesleğe girişler bulunurken, bu tarihten sonra diğer hizmet yollarından mesleğe giren herhangi bir kişi bulunmamaktadır.²⁵⁹ Zatan 1658 tarihli ilmîye kanûnâmesinde ordu ve çayır hizmetlerinden asla mülâzım alınmaması yönünde bir ifade mevcuttur.²⁶⁰

2.3.9. Şefaât Yoluyla İlmîyeye Girme

Danışmendlerin ilmîye kariyerindeki çalışmalarının dışında hanedan ailesinin, devlet görevlilerinin ya da toplumun önde gelen ferdlerin aracılığı, şefaati ve ricası ile ilmîye tarikine girme yoludur. Beylerbeyi, sancakbeyi, defterdar, saray ve hanedan ailesi ile irtibatı bulunan danışmendler bu yol sayesinde mülâzım olmuştur.²⁶¹

²⁵⁶ Beyazıt, *İlmîye Mesleğinde İstihdam*, s. 86-87.

²⁵⁷ Evsen, *Mülâzemet Sistemi*, s. 81-89.

²⁵⁸ Evsen, *Mülâzemet Sistemi*, s. 97-99.

²⁵⁹ Cengiz, *İlmîye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 60-61.

²⁶⁰ Cengiz, *İlmîye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 74.

²⁶¹ Beyazıt, *İlmîye Mesleğinde İstihdam*, s. 89.

Şefaaf yolu ile mülâzım olma şeklinin XVI. yüzyılla sınırlı kaldığı düşünölmektedir. XVI. yüzyılda sistemin klasik karakterini kazanmasının ardından devlet, ilmiyeye girişlerde ulema hizmetini ön planda tutmak istemiş ve bu yolun ilmiyeye girişte en uygun yol olduğunu kabul etmiştir. İşte bu sebeple devlet, XVI. yüzyılda şefaaf ve iltimas ile mülâzım alımlarını engellemeye çalışmıştır.²⁶² Bu çabalar işe yaramış olacakki; XVI. yüzyılda şefaaf yolu ile silke girenlerin oranı %7,28'den yüzyılın sonuna doğru neredeyse %0'a gerilemiştir.²⁶³ Dahası XVII. yüzyıl kayıtlarında şefaaf yolu ile mesleğe giren her hangi bir kişi bulunmamaktadır.²⁶⁴ XVIII. yüzyıl içerisinde ise hem incelemiş olduğumuz mülâzım ruznâmçelerinde hem de Evsen'in çalışmasında şefaaten mülâzım olan her hangi bir kişi bulunmamaktadır.²⁶⁵ Zaten XVII. yüzyıla ait 1658 tarihli ilmiye kanûnnâmesinde şefaaf yoluyla mülâzım alınması yasaklanmıştır.²⁶⁶

²⁶² Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 91-92.

²⁶³ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 44-93.

²⁶⁴ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülazemet Sistemi*, s. 58.

²⁶⁵ Evsen çalışmasına kaynaklık eden kayıtlarda muhtemelen şefaaf yoluna ilişkin her hangi bir kayıt'a rastlamamış ve bu sebeple mülazemet yollarına değindiği kısımda şefaaf yolundan bahsetmemiştir.bkz. Evsen, *Mülazemet Sistemi*, s. 24-32.

²⁶⁶ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülazemet Sistemi*, s. 75.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLMİYE KANÛNNÂMELERİ İÇERİSİNDE 1715 TARİHLİ DÜZENLEMELER VE MÛLÂZEMET SİSTEMİ

3.1. XVIII. Yüzyıl'a Kadar Çıkarılan İlmiye Kanûnnâmeleri

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı devletinde siyasi, sosyal ve ekonomik olmak üzere birçok değişim baş göstermiştir. Özellikle bu yüzyılda nüfus bir önceki yüzyıla oranla neredeyse iki kat artmıştır. Artan nüfus, devlet içerisinde istihdam sorununa yol açmış ve bu durum *Celali* isyanlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Celali olarak adlandırılan bu eşkıya tayfası köylü sınıfına baskılar yapmıştır. Osmanlı köylüsü, nüfus artışının yarattığı büyük çaplı zirai üretimdeki yetersizlik ve Celalilerin baskıları sonucu köyünü terk ederek kentlere göç etmiştir. Ancak kentlerde iş imkanının az olması sebebiyle bir çok kişi *suhte* (medrese öğrencisi) olarak medreselere intisap etmiştir.²⁶⁷ İlmiye teşkilatına mensup kişilerin vergiden muaf olmaları ve sosyal statülerini çocuklarına aktara bilmeleri dolayısıyla köyden kente göç eden gençler Anadolu'daki medreseleri çıkar yolu olarak görmekteydi.²⁶⁸

İlmiye teşkilatına olan talebin artması, medreselerden mezun sayısının artmasına da neden olmuştur. Bunun dışında ilmiye sınıfına mensup olmanın sağladığı prestij ve vergi muafiyeti dolayısıyla pek çok kişi küçük kasaba medreselerini kullanarak veya rüşvet ve iltimas sayesinde mülâzemet satın alarak ilmiye sınıfına üye olmanın bir yolunu aramıştır.²⁶⁹

Meydana gelen yığılmalar, isyanlar ve para karşılığı mülâzemet satın alımları, Osmanlı devletinin birçok kurum ve kuruluşunda olduğu gibi ilmiye teşkilatında da bir takım sıkıntılara sebep olmuştur. Devlet, bu sıkıntıları ortadan kaldırmak, ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sistemini ıslah etmek için kanûnnâmeler çıkartarak tedbirler almaya çalışmıştır. Tespit edildiği kadarıyla ilmiyeye dair XVI. yüzyılda beş, XVII. yüzyılda ise üç kanûnnâme çıkarılmıştır. VXIII. yüzyıldaki düzenlemeleri anlamak bakımından onlardan önce çıkarılmış kanûnnâmeler incelenmeye muhtaçtır.

²⁶⁷ Öz, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde...*, s. 47-48.

²⁶⁸ Halil İnalçık, "Kazasker Ruznamçelerine Göre Kadılık", *Adalet Kitabı*, Yedi Tepe Yay., Ed. Bülent Arı, Selim Aslantaş, Ankara, 2015, s. 138-143.

²⁶⁹ İnalçık, "Kazasker Ruznamçelerine Göre Kadılık", s. 138-143.

3.1.1. Kanûnnâme-i Talebe-i ilm

Kanûnnâme-i Talebe-i ilm adını taşıyan bu kanûnnâmenin farklı nüshaları bulunmakla birlikte buldukları nüshalardaki isimleri de farklılık göstermektedir. Kavanin-i Talebe-i İlm, Kanûn-ı Talebe-i Ulum, Kanûnnâme-i Ehl-i İlm gibi isimler alan bu düzenlemenin hangi tarihte yazıldığı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat tarihlendirme konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bazılarına göre Fatih dönemine, bazılarına göre XVI. yüzyılın hemen başına, bazılarına göre ise Ebussuud Efendi dönemine aittir.²⁷⁰

Kanûnnâme, özenle *talebe* ve *müderris* vurgusu üzerinde durur. Düzenlemede talebelerin dersleri tamam etmeden mülâzemet gelmemeleri, gelirlerse mülâzım olmamaları, her müderristen ne miktar okuduğuna dair tezkiresinin içerisinde beyanın bulunmasına, temessüksüz olanı müderrisin kabul etmemesine, kimsenin kimseden danışmend ayrıt etmemesine ve müderrislerin kabiliyetli talebeye ders verip, Tetimmelere yeterince ders okutulmasına değin uyarılar bulunmaktadır.²⁷¹ Anlaşılacağı üzere düzenlemede temel amaç, eğiten ve eğitilenin kalitesini arttırmaya yöneliktir.

3.1.2. Mevâli-i İzâm ve Müderrisîn-i Kirâmın Tedrise Muvazebetleri İçün Nişân-ı Hümâyun

Tek nüshası bulunan kanûnnâmenin içerisinde her hangi bir tarihleme bulunmaması sebebiyle hangi tarihe ait olduğu konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Bulduğu mecmuada bir önceki bölümün Şaban 944 (Ocak-Şubat 1538) tarihiyle bitmesi nedeniyle Kanuni dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Bahsi geçen tarih içerisinde Rumeli kazaskeri Ebussuud Efendi'dir. Bu sebeple kanûnnâmenin düzenlenmesinde Ebussuud Efendi'nin etkisinin de olduğu bilinmektedir.²⁷²

Kanûnnâmenin asıl muhatapları müderrislerdir. Kanûnnâme, talebelerin kolaycılığa kaçarak kısa sürede yüksek mevkilere gelmek için çaba harcadıklarını, bu

²⁷⁰ Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnameleri..." s. 958.

²⁷¹ Hazarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyan*, s. 204.

²⁷² Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnameleri..." s. 960-961

durum sebebiyle eğitim ve öğretimin zarar gördüğünü, taşrada bulunan medreselerin boşaldığını ve eğitim veremez duruma geldiklerinden bahseder.²⁷³

Kanûnnâmenin yayınlanmasındaki asıl amaç kısa sürede eğitim basamaklarına tırmanmayı önlemek, eğitim ve öğretim kadrolarının niteliğini arttırmaktır. Bu sebeple danışmendlerin Sahn'a ulaşma süresi beş yıl olarak belirlenmiştir.²⁷⁴

3.1.3. 1576 Tarihli Hüküm

İstanbul kadısına hitaben yazılan 1576 tarihli bu hüküm bir önceki kanûnnâme olan 1538 tarihli hükümde olduğu gibi bozukluk ve ihtilal vurgusu üzerinde durmaktadır. Hükümün çıkarılmasında Rumeli kazaskeri Kadı-zâde Ahmed Şemseddin Efendi, Anadolu kazaskeri Çivi-zâde Mehmed Efendi ve Şeyhülislam Hamid Efendi'nin rolü bulunmaktadır.²⁷⁵

Hükümün çıkarılma amacı ilim yolunda mülâzemet sevdasıyla hızlı ilerlemeyi durdurmak, hızlı ilerlemenin yarattığı bozuklukları ortadan kaldırmak ve eski ecdad zamanındaki kânûnlara (kânûn-ı kadîm) geri dönülmesini sağlamaktır.²⁷⁶

3.1.4. 1577 Tarihli Hatt-ı Humâyûn

Bu düzenleme 1576 tarihli kanûnnâmeden yaklaşık bir buçuk yıl sonra çıkarılmıştır. Kanunnamenin çıkarılmasında Hamid Efendi'nin ölümüyle şeyhülislam olan Kadı-zâde Ahmed Efendi, Rumeli kazaskeri Çivi-zâde Mehmed Efendi ve Anadolu kazaskeri Bostan-zâde Mehmed Efendi etkili olmuştur.²⁷⁷

Hatt-ı humâyûn'un asıl muhattapları kazaskerlerdir ve kazaskerler önemli hususlarla uyarılmışlardır. Kanûnnâme, Fatih devrini ideal devir olarak nitelendirmektedir. Düzenlemede Fatih devrindeki anlayıştan uzaklaşıldığına, müderris ve talebelerin yeterince çalışmadığına vurgu yapılmıştır. Bunun yanı sıra bir müderrisin

²⁷³ Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlimiye Kanunnameleri..." s. 962.

²⁷⁴ Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlimiye Kanunnameleri..." s. 962.

²⁷⁵ Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlimiye Kanunnameleri..." s. 962-964.

²⁷⁶ Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlimiye Kanunnameleri..." s. 963-964.

²⁷⁷ Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlimiye Kanunnameleri..." s. 964.

görev süresi dolmadan bir başka göreve atanmaması, ehil kişilerin müderris olarak görevlendirilmesi, çalışan müderris ile çalışmayanın bir tutulmaması ve iltimasla atama yapılmaması istenmiştir.²⁷⁸

3.1.5. 1598 Tarihli Kanûnnâme

XVI. yüzyıla ilişkin son düzenleme niteliğini taşıyan 1598 tarihli bu kanûnnâme, öncesinde yayınlananlardan farklı olarak özellikle mülâzemet sistemi üzerinde durmaktadır.²⁷⁹ Düzenlemede asıl amaçlanan hususlar; ilmiyeye giren kişi sayısını kontrol etmek ve mesleğe giren kişi sayısını azaltmak, ilmiyeye girişin anahtarını tamamıyla mollalara vermek, taşranın etkisini azaltarak ilmiyeye girişi merkezi hale getirmek, giren kişilerin niteliğini arttırmaya çalışmak, kayırmacılığı ve şefaati önlemek, ilmiyeye girme konusunda yapılan sahtekârlıkları önlemek, ulema çocuklarının ayrıcalıklarını korumak ve ilmiyedeki kurumsallaşmayı arttırmaktır.²⁸⁰

Kanûnnâmenin çıkarılmasıyla birlikte silke giren kişi sayısına ilişkin ciddi sınırlamaların getirildiği görülmektedir. Özellikle 1598 Tarihli Kanûnnâme ile vefat yoluyla mesleğe girenler üzerinde kontrol attırılmaya çalışılmıştır.²⁸¹

3.1.6. 1636 Tarihli Kanûnnâme

Kanûnnâme, 1636 yılında ilmiye teşkilatı içerisindeki aksaklıkları gidermek amacıyla IV. Murad tarafından Rumeli kazaskeri Nuh efendi'ye hitaben yazılmıştır. Bu ferman genel olarak dönem içerisinde kanun-ı kadime aykırı hareket edildiği, hak edenle hak etmeyenin ilmiyeye dahil edildiği hususları üzerinde durmaktadır.²⁸² Fermenda üzerinde durulan hususlar şöyledir:

İlk olarak ilmiye teşkilatına girmek isteyen bir talebe ders okuyup imtihana girmesi, başarılı olması durumunda mümeyyiz tarafından kendisine bir tezkire verilerek

²⁷⁸ Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnameleri..." s. 965.

²⁷⁹ Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnameleri..." s. 966.

²⁸⁰ Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnameleri..." s. 965-966.

²⁸¹ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 40.

²⁸² Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 64-65.

müderresin onu danışmendliğe kabul etmesi istenmiştir. İkincisi; ilmiye tarikine giren bir talebe en az bir sene okuma şartıyla Sahn'a, oradan bir sene sonra Süleymaniye'ye, eğer isterse oradan da en az bir sene bekleme şartıyla bir molların hizmetine girebilecektir. Üçüncüsü; ilim yolunda ilerlemek isteyen Mevalizadeler bu tarihten sonra mümeyyiz önüne çıkacak, başarılı olanlar dereceleri geçecek, uymayanlar mülâzemet defterine kayıt edilmeyeceklerdir. Dördüncüsü; bir müderres medreseye atandığında içlerinden en kabiliyetli olanı muid yapıp deftere kaydedecek, geriye kalanlar arasından muid olmak isteyenler ise mümeyyiz önüne çıkacaktır. Beşincisi; Sonradan ortaya çıkan medreselerden, arpalık ve emsalinden asla mülâzım alınmayacaktır. Altıncısı; ölüm sebebiyle mülâzemet talip olanların kesinlikle mümeyyiz önüne çıkıp sınava tabi tutulmaları ve başarılı olanlara tezkire verilmesi istenilmiştir. Yedincisi ise Hâşiye-i Tecrid, miftah, kırklı ve ellili medreselerde bulunanların sekiz sene sonunda medreseleri tamamlamaları ve tamamlayanların tekrar mümeyyiz önüne çıkması gerekmektedir.²⁸³

Düzenleme ile imtihanlarda başarılı olamayanların mesleğe girmelerinin önüne geçilmeye, mülâzemet sevdasına düşenlerin bir anda ilerlemelerine engel olmaya, ulemâ çocuklarına ilmiyeye girme konusunda kısıtlama getirilerek hemen mesleğe girmemesi sağlanmaya sonradan ortaya çıkan arpalıklardan, mülâzım alınmasının önlenmesi, vefat yolu ile mesleğe giren kişi sayısının en aza indirilerek ilmiyeye giren kişi sayısını kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.²⁸⁴

3.1.7. 1643 Tarihli Kanunname

Bu ferman dönemin padişahı Sultan İbrahim tarafından İstanbul kadısı Kabakulakzade Mehmed Efendi'ye hitaben yazılmıştır. 1636 tarihli düzenlemede olduğu gibi burada da yüzyıl içerisinde kanun-ı kadime aykırı hareket edildiği, hak edenle hak etmeyen ilmiyeye dahil olduğuna dair hususlar üzerinde durulmaktadır.²⁸⁵

Ferman, ilim yolunda ilerlemek isteyen talebenin imtihana tabi tutulması gerektiği, talebenin birer sene geçmeden Sahn'a oradan da Altmışlıya ulaşmaması,

²⁸³ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 65-66.

²⁸⁴ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 65-66.

²⁸⁵ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 69.

ulema çocuklarının da mümeyyiz önünde sınava tabi olması, muid olmak isteyen tüm talebenin mümeyyiz önünde imtihana girmeleri, müderrislerin Dahil'den Sahn'a kadar hareket ettikleri süre içerisinde her hareketlerinde bir mülâzım vermeleri, Haremeyn-i şerefeyn ve Kudüs-ü Şerife atanarlardan kanun üzere mülâzım alınıp, itibarlarından mülâzım alınmaması ve görevli oldukları yerlerin kadrolarından mülâzım vermeleri, arpalık ve hariçlerden asla mülâzım alınmaması, Sahn muidlerinin bundan böyle Tetimmeler'de bulunan talebeye dört hafta ders vermesi ve müderrislerin de haftada dört gün dersi terk etmeyip orada bulunmaları, mülâzım olanların iki sene sonunda icâzet alması, sonra da iç-il medreselerinde dört payeyi sekiz senede tamamlaması ve kırklı medreseden olanların altı sene sonunda icâzet almaları hususunda özenle durmaktadır.²⁸⁶

Kanûnnâme, imtihanlarda başarılı olanla olmayanı ayırarak başarılı olamayanların mesleğe girmelerinin önüne geçilmeye, ulema çocuklarına ilmiyeye girme konusunda kısıtlama getirilerek hemen mesleğe girmemesi, sonradan ortaya çıkan arpalıklardan, her müderris ve ulemadan mülâzım alınmasının önlenmesi, Bir müderrisin Dahil medreseden Süleymaniye'ye varana kadar en fazla dört mülâzım vermesine izin verilerek daha fazlasın engellenmesi, mülâzemet sevdasına düşenlerin bir anda ilerlemelerine engel olunarak ilmiyeye giren kişi sayısını kontrol altında tutmayı amaçlamıştır.²⁸⁷

3.1.8. 1658 Tarihli Kanûnnâme

Kanûnnâme, IV. Mehmed tarafından Rumeli kazaskeri Abdülkerim Mehmed İsmeti Efendi'ye hitaben çıkarılmıştır. XVII. yüzyıl ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sisteminin ıslahı için çıkarılan bu ferman ulemanın vereceği mülâzım sayısını zikretmesi açısından, 1636 ve 1643 tarihli fermanlardan farklılık arz etmektedir. Buna göre şeyhülislamılar teşriften yedi, altı ayda bir fetva eminliğinden ve yine altı ayda bir Sultan Bayezid medreselerinden muid olarak dört mülâzım verebilecektir. Kazaskerler teşriften dört, altı ayda bir tezkirecisini mülâzım yazdırabilecektir. Mekke, Medine ve Kudüs kadılarında ise teşriften dört mülâzım alınacaktır. Medreselerde Musıla-i

²⁸⁶ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 69-71.

²⁸⁷ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 69-71.

Sahndan bir, Sahndan bir ve Musıla-i Süleymaniyeden bir mülâzım alınacak ve bunların dışında mülâzım alınmayacaktır.²⁸⁸

Bunun yanı sıra fermanda ilk defa şeyhülislamdan bir defter tutması istenilmiştir. Buna göre şeyhülislam, mülâzım yazılanların hak edip etmediğini kontrol ettikten sonra hak edenlerin isimlerini tutmuş olduğu deftere kaydedecek ve mülâzım yazılanlara bir sene geçmeden tezkire verilecekti.²⁸⁹

1636 ve 1643 yılında ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sisteminin ıslahı için ilan edilen fermanlarda olduğu gibi burada da imtihanlarda başarılı olanla olmayanı ayırarak başarılı olamayanların mesleğe girmelerinin önüne geçilmeye, ulema çocuklarına ilmiyeye girme konusunda kısıtlama getirilerek hemen mesleğe girmesini engellenmeye, sonradan ortaya çıkan arpalıklardan, her müderris ve ulemadan mülâzım alınmasının önlenmesine, bir müderrisin Dahil medreseden Süleymaniye'ye varana kadar en fazla dört mülâzım vermesine izin verilerek daha fazlasını engellenmesine, mülâzemet sevdasına düşenlerin bir anda ilerlemelerine engel olunarak ilmiyeye giren kişi sayısını kontrol altında tutmaya çalışılmıştır. Fakat burada diğer kanûnnâmelerden farklı olarak *ordu*, *çayır*, *mevtâdan*, *rüşvet*, *şefa*t ve *müstakil* yoluyla asla mülâzım alınmaması gerektiği belirtilmiştir.²⁹⁰

3.2. XVIII. Yüzyıl Başlarında Çıkarılan İlmiye Kanunnameleri

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı devleti klasik dönemden itibaren XVIII. yüzyıla değin ilmiye teşkilatı ve onun bürokratik yapılarından biri olan mülâzemet sistemi içerisinde yaşanan aksaklıkları gidermek için kanûnnâmeler yayımlamıştır. Çıkarılan kanûnnâmelerin en önemli amaçları medrese eğitiminde hızlı ilerlemelere son vermek ve mülâzemetle sınırlama getirmektir. Osmanlı bürokrasisine buna iten sebep şüphesiz istihdam sorunudur. Kanûnnâmeler kısa vadede sonuç verebilse de uzun vadede eski uygulamalara döndüğü gözlemlenmektedir. Yine de kadimden gelen uygulamaların bir çırpıda ortadan kaldırılmaması da dikkat çekicidir. Mülâzemet sistemi ile ilgili XVI. yüzyıldan itibaren hedeflenen uygulamaların ancak

²⁸⁸ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 73-74.

²⁸⁹ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 74.

²⁹⁰ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 74-77.

XVII. yüzyılda ortalarında kaldırılabilmiş olması bu fikrimizi desteklemektedir. XVII. yüzyılda çıkarılan kanûnnâmelerin mülâzemet sistemi üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Ancak Osmanlı bürokrasisi bunu yeterli görmeyerek yeniden bir düzenleme ihtiyacı hissetmiştir. Bunun sonucunda 1715 tarihli hatt-ı hümayûnların yayımlandığı tespit edilmektedir.

3.2.1. 1715 Tarihli Hatt-ı Hümayûnlar

1715 yılında çıkarılan hatt-ı hümayûnların asıl nüshalarına ulaşılammıştır. Raşid Mehmed Efendi'nin yazmış olduğu *Tarih-i Raşid* adlı eserindeki suretleri üzerinden inceleme yapılmıştır.

1715 tarihli bu hatt-ı hümayûnlar dönemin padişahı III. Ahmed tarafından çıkartılmıştır. Kanunnamenin çıkarıldığı dönemde Damad Ali Paşa sadrazam²⁹¹, Mirza Mustafa Efendi şeyhülislam²⁹², Mentеш-zâde Abdurrahim Efendi Rumeli kazaskeri, Uşaki-zâde Esseyid Abdullah Efendi ise Anadolu kazaskeridir.²⁹³

XVIII. yüzyıl başlarında ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sistemi üzerine çıkarılan iki adet hatt-ı hümayûn bulunmaktadır.²⁹⁴ Sadarete gönderilen bu hatt-ı hümayûnlarda sadrazam Damad Ali Paşa yetkilendirilmiş ve bu yapılırken şeyhülislam Mirza Efendi ile birlikte hareket etmesi istenmiştir.²⁹⁵

XVIII. yüzyıl başlarına ait hatt-ı hümayûnların ilki, tarik-i ulema ehil olanla olmayanın ayrımının yapılmadığı ve mülâzemetlerin sebepsiz yere verile geldiği üzerinde durmaktadır. Bunun dışında ulemanın değerine ve ilme gösterilen değere mani olunmaması için mülâzımların miktarının azaltılması, mülâzımın yaşı, kimden olduğu ve ne okuduğuna dair malumatların kaydedilmesi istenilmiştir. Fakat burada ulema çocukları ayrı tutulmuş ve ulema çocuklarının mülâzım kaydolmaları esnasında kimin

²⁹¹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, s. 54.

²⁹² Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, s. 136.

²⁹³ Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekayü'l-fudala*, C. II-III, s. 440-441

²⁹⁴ Mehmed Raşid Efendi, *Tarih-i Raşid*, C.II, s. 901-903.

²⁹⁵ Beyazıt, "Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ...", s. 434

oğlu olduğunun belirtilmesi yeterli görülerek, kaç yaşında olduğu ve ne okuduğuna ilişkin bilgilerin belirtilmesine gerek duyulmamıştır.²⁹⁶

Çıkarılan diğer bir hatt-ı hümâyûn ise ulemanın verdiği mülâzım sayıları üzerinde durmaktadır. Hatt-ı hümâyûnün çıkarılmasından önce şeyhülislam Mirza Efendi'ye mülâzemet sisteminin nasıl uygulandığı sorulmuş ve şeyhülislam *Tertîb-i Nizâm-ı Mikdâr-ı Mülâzemet* başlığı altında mevcut durumu açıklamıştır. Buna göre vazifeye tayinleri ve şehzade doğumu sebebiyle *şeyhülislamlardan* on altı, *Rumeli kazaskerlerinden* sekiz, *Anadolu kazaskeri* ve *nakibüleşraflardan* altı, *hekimbaşı* ile *sultan imamlarından* dört, *Mekke* ve *Kudüs kadılıklarından* beşer mülâzım alınmaktaydı. Bunun dışında *şeyhülislam* efendilerin mertebesine hürmeten müstakillen ve *şeyhülislamların* görev yaptığı Sultan Bayezid Medresesinden her altı ayda bir defa mu'îd ve muzafına iki mülâzemet, *kazasker* efendilerden her altı ayda bir defa tezkirecilik namıyla bir mülâzemet ve *müderrisler* buldukları medreselerde müddetlerini tamamladıklarında Mûsıla-i Sahn'dan Sahn'a, Sahn'dan İbtidâ-i Altmışlı'ya ve Mûsıla-i Süleymaniye'den Süleymaniye'ye ve Süleymaniye'den hareketlerinde i'âde namıyla birer danışmendlerini silke katarlardı. Eğer bir müderris mevleviyete atanırsa dört danışmendini silke katmaktaydı.²⁹⁷

Mirza Efendi'nin bu açıklaması üzerine silke giren mülâzım sayısı fazla görülmüş ve ulemanın verdiği mülâzım sayısına sınırlama getirilmek üzere yukarıda bahsedilen 1715 tarihli ikinci bir hatt-ı hümâyûn çıkarılmıştır. Buna göre ulemanın göreve atanmaları durumunda *şeyhülislamlardan* üç, *kazaskerlerden* iki mülâzım alınacaktı. Sultan Bayezid Medresesi'nden yılda dört mülâzım silke girebilecekti. Kazaskerlerin görev süreleri içerisinde tezkirecilikten sadece bir danışmend mülâzım olacaktı. Bunların dışında müderrisler mevleviyete dahi çıkmış olsalar yalnızca bir danışmendini mülâzım verecekti.²⁹⁸

Fermanın ardından dört yüzden fazla müderrisin yanında iâdeden mülâzım yazılmak için beşer-onar sene hizmet edip bekleyen binden fazla danışmendin mağdur olacağı şeyhülislamın isteği üzere arz edilmiş ve şeyhülislam bu isteğini kabul

²⁹⁶ Mehmed Raşid Efendi, *Tarih-i Raşid*, C.II, s. 901.

²⁹⁷ Mehmed Raşid Efendi, *Tarih-i Raşid*, C.II, s. 903.

²⁹⁸ Mehmed Raşid Efendi, *Tarih-i Raşid*, C.II, s. 902.

ettirebilmek için Edirne ve Bursa'daki medreselerden mülâzemet yetkisinin kaldırılabilceğini bildirmiş ve bu önerisi kabul görmüştür.²⁹⁹

Tablo 28: XVI. XVII. XVIII. Yüzyıllarda Ulemanın Mülâzemet Yollarına İlişkin Verdiği Mülâzım Sayısı

	Hareket			Muidlik			Tezkirecilik			Fetva Eminliği			Müstakillen		
	16. yy	17. yy	18. yy	16. yy	17. yy	18. yy	16. yy	17. yy	18. yy	16. yy	17. yy	18. yy	16. yy	17. yy	18. yy
Şeyhülislam	7	7	16	?	4	4				2	2	2	20	21	18
R.Kazas kerî	4	4	8				2	2	2						
A.Kazas kerî	4	4	6-8				2	2	2						
Nakibül eşraf	?	?	6-4												
Sultan İmamı	4	?	4												
Tabib başı	?	?	4												
Münecci mbaşı	?	?	1-2												
Mekke Kadılığı	4	4	4-5												
Medine Kadılığı	2-4	4	4												
Kudüs kadılığı	3-4	4	4-5												
Müderri sliik				1	1	1									

Tablo 29: 1715 Tarihli Hatt-ı Hümâyûn Gereği Ulemanın Mülâzemet Yollarına İlişkin Verdiği Mülâzım Sayısı

²⁹⁹ Mehmed Raşid Efendi, *Tarih-i Raşid*, C.II, s. 902-903.

	Hareket	Muidlik	Tezkirecilik	Fetva Eminliği	Müstakillen
Şeyhülislam	3	4			
A.Kazaskeri	2		1		
R.Kazaskeri	2		1		
Nakibüleşraf					
Sultan imamı					
Tabibbaşı					
Müneccimbaşı					
Mekke kadılığı					
Medine Kadılığı					
Kudüs Kadılığı					
Müderislik		1			

Yukarıdaki tablolarda XVI. XVII. yüzyıl ve düzenleme öncesi XVIII. yüzyılda mülâzemet yollarına göre ulemanın verdiği mülâzım sayıları ile düzenleme gereği ulemanın verdiği mülâzım sayıları yer almaktadır. Veriler birbirleriyle kıyaslandığında şeyhülislamın hareketlerinde XVI. ve XVII. yüzyıla oranla düzenleme öncesi XVIII. yüzyılda verdiği mülâzım sayısının iki katı aştığı görülmektedir. 1715 tarihli düzenleme ile bu sayının ciddi oranda azaldığı tespit edilmektedir. XVI. yüzyıl ortalarında başlayan şeyhülislamın altı ayda bir fetva eminini mesleğe katması uygulamasının XVII. ve düzenleme öncesi XVIII. yüzyılda da aynı şekilde uygulandığı görülmektedir. Ancak 1715 tarihli düzenlemede fetva eminliği ile ilgili her hangi bir bilgi yoktur. Ayrıca düzenleme sonrası Şeyh-zâde Mehmed Efendi defterinde de fetva eminliğinden mesleğe giren bir kişi bulunmamaktadır.³⁰⁰ Bunların dışında XVII. yüzyılda varlığı görülen şeyhülislamın Sultan Bayezid Medresesin'de bulunan muid ve muzaflarını altı ayda bir mesleğe katma uygulamasının, XVIII. yüzyılda hem düzenleme öncesinde hem de sonrasında uygulanmaya devam ettiği tespit edilmektedir.

³⁰⁰ MA, RKR, 255/78.

Anadolu ve Rumeli kazaskerlerin hareketlerinde XVI. ve XVII. yüzyıla oranla düzenleme öncesi XVIII. yüzyılda verdiği mülâzım sayısının iki kata çıktığı görülmektedir. 1715 tarihli düzenleme ile bu sayının ciddi oranda azaldığı tespit edilmektedir. XVI. yüzyıl ortalarında başlayan kazaskerlerin altı ayda bir tezkirecisini mesleğe verme uygulamasının XVII. ve düzenleme öncesi XVIII. yüzyılda da aynı şekilde uygulanmaya devam etmiştir. Ancak 1715 tarihli düzenleme ile buna da sınırlama getirilmiş, böylece kazaskerler görev süreleri boyunca sadece bir tezkirecisini mesleğe kattığı tespit edilmiştir.

Nakibüleşraf, tabibbaşı ve müneccimbaşının XVI. ve XVII. yüzyıllardaki verilerine ulaşılamadığından dolayı düzenleme öncesi verilerle ilgili bir çıkarım yapılamamaktadır. Ayrıca XVII. yüzyılda sultan imamına ait veri bulunmadığı için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Buna göre XVI. yüzyılda sultan imamının verdiği mülâzım sayısının düzenleme öncesi XVIII. yüzyılda da aynı olduğu tespit edilmektedir. 1715 tarihli düzenlemede ise sultan imamının hareketinde verdiği mülâzım sayısına ait bir bilgi bulunmamaktadır. Düzenlemede sadece sultan imamı değil, tabibbaşı, nakibüleşraf ve müneccim başı gibi görevlere ait bilgiler de bulunmamaktadır.

Mekke, Medine ve Kudüs kadılıklarına harekette ulemanın verdiği mülâzım sayıları XVI. XVII. ve düzenleme öncesi XVIII. yüzyılda hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. 1715 tarihli düzenlemede Mekke, Medine ve Kudüs kadılıklarına harekette ne kadar mülâzım alınacağına dair bir bilgi mevcut değildir. Ancak düzenleme sonrası Şeyh-zade Mehmed Efendi'nin defterinde Pir Mehmed Efendi'nin Kudüs kadılığına hareketinden bir danışmendini mesleğe kattığı bilinmektedir.³⁰¹

XVI. yüzyılda başlayan bir müderrisin, bir medreseden diğerine hareketinde bir müridini mesleğe katma uygulamasının XVII. ve düzenleme öncesi XVIII. yüzyılda da devam ettiği görülmektedir. Bu uygulamanın 1715 tarihli hatt-ı hümayûn gereği değişiklik arz etmeden devam ettiği tespit edilmiştir.

Ulemanın XVI. ve XVII. ve düzenleme öncesi XVIII. yüzyılda verdiği mülâzım sayıları ile 1715 tarihli hatt-ı hümayûn ölçeğindeki mülâzım sayılarını karşılaştırdığımızda teşrif ve tezkirecilik yollarında ciddi bir kısıtlamanın olduğu görülmektedir. Buna karşılık şeyhülislamın Sultan Bayezid Medresesi'nden dört

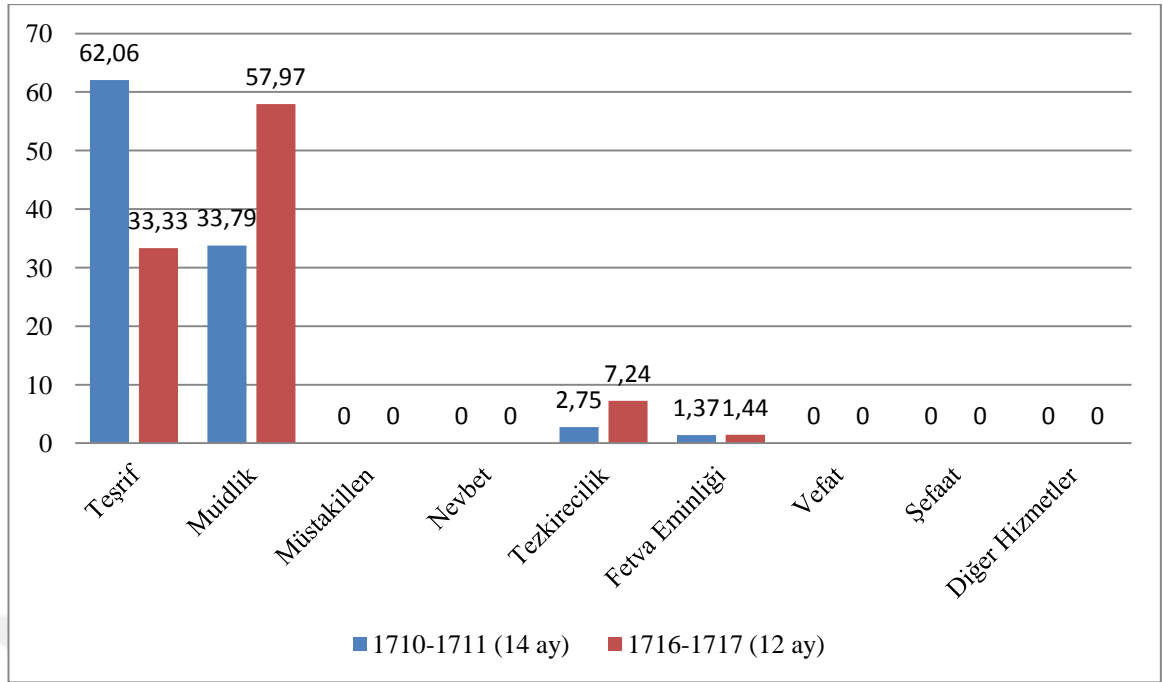
³⁰¹ MA, RKR, 260, s. 11.

mülâzım vermesi kuralı XVII. ve düzenleme öncesi XVIII. yüzyıldaki ile aynı kalmıştır. Yanı sıra müderrislerin bir medreseden diğerine ya da kadılığa atanmaları durumunda, ayrıldıkları medresedeki muidini mesleğe katma kuralı da XVI., XVII. ve düzenleme öncesi XVIII. yüzyıldaki ile aynı kalmıştır. Düzenlemede nakibüleşraf, sultan imamı, tabibbaşı ve müneccimbaşı gibi görevlere hareket esnasında ne kadar mülâzım alınacağına dair her hangi bir bilginin bulunmaması, bu görevlere hareket esnasında mülâzım alınmayarak bir kısıtlama getirildiğine işaret etmektedir. Çünkü şeyhülislam tarafından düzenleme öncesi sistemin XVIII. yüzyılda işleyişi anlatılırken, bu görevlerle ilgili ne kadar mülâzım alınacağına dair bilgilerin verildiğini de unutmamak gerekir.

3.2.2 1715 Tarihli Hatt-ı Hümayûn Öncesi ve Sonrası Silke Giren Mülâzım Sayısı

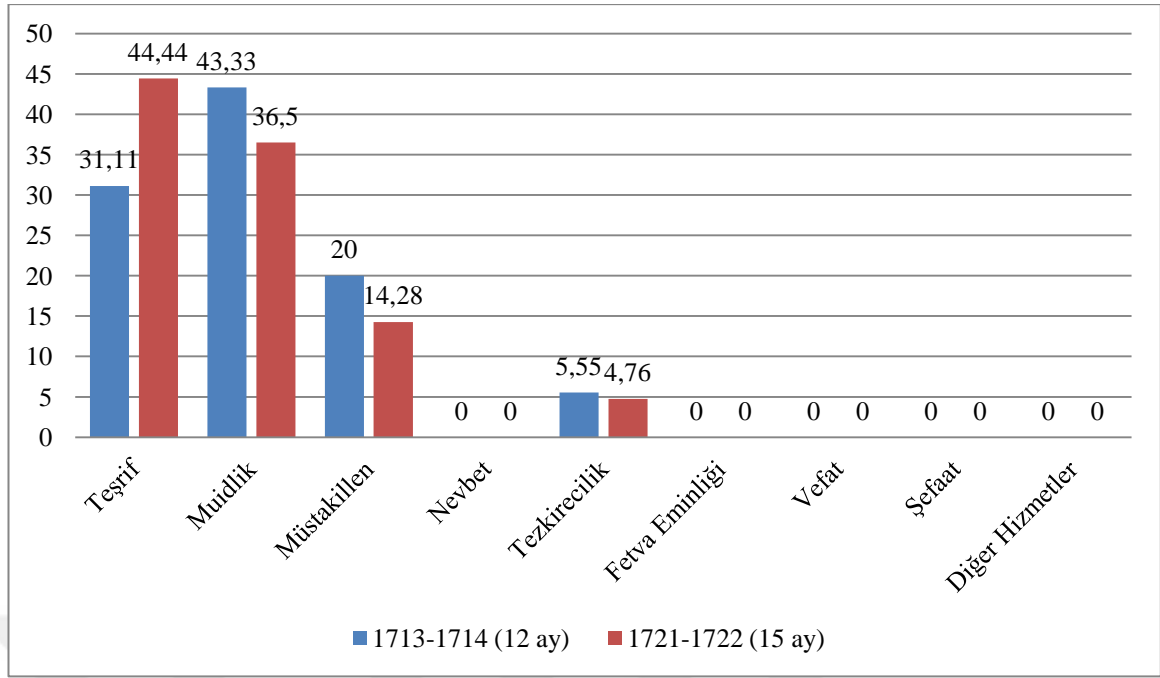
1715 yılında ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sistemindeki usulsüzlükleri ortadan kaldırmak ve sistemi sayıca kontrol altında tutmak için çıkarılan hatt-ı hümayûnun, yıl içerisinde mülâzım kayıtları üzerinde ne derece etkili olduğu önemlilik arz etmektedir. Bu sebeple aşağıda düzenlemenin etkisini görmek açısından hatt-ı hümayûn öncesi ve sonrasına ait iki defteri grafiksel verilerle kıyaslanmıştır. Düzenlemenin etkisini daha iyi anlayabilmemiz açısından öncesinde bulunan beş defterden en iyi veri sunan iki defter seçilmiştir. Bunun sebebi ise ikinci bölümde detaylarıyla bahsettiğimiz gibi bazı kazaskerlerin görev süreleri kısıtlı olması ve bu durumun defterlerdeki verilere de etkilemesidir. Düzenleme öncesi ve sonrasına ait mülâzım sayılarını gösteren grafikler şöyledir:

Grafik 14: 1715 Tarihli Hatt-ı Hümayûn Öncesindeki ve Sonrasındaki Birinci Deftere Ait Veriler (%)

Düzenlemenin XVIII. yüzyıl başlarında mülâzemet sistemi üzerindeki etkisini daha iyi yansıtabilmek adına, grafikte düzenleme öncesi için birinci defter olarak H. 1122-1223 (M. 1710-1711) tarihleri arasındaki Ârif Efendi'nin ikinci dönem Rumeli kazaskerliği kayıtları ile düzenleme sonrası için H. 1128-129 (M. 1716-1717) tarihleri arasındaki Şeyh-zâde Mehmed Efendi'nin kayıtları karşılaştırılmaktadır.

Hatt-ı hümayûn öncesi birinci defterde yaklaşık on dört ay içerisinde mülâzım kaydedilen kişi sayısı 145'tir. Hatt-ı hümayûn sonrası birinci defterde on iki aylık süre içerisinde toplam mülâzım sayısı 69'dur. Görüldüğü üzere hatt-ı hümayûn öncesi ve sonrası birinci deftere ait veriler kıyaslandığında ilmiyeye giren kişi sayısında belirli oranda azalma söz konusudur. Silke giren kişi sayısındaki en büyük azalmanın teşrif yolunda olduğu görülmektedir. Muidlik yolunda ise büyük çaplı bir artış olduğu dikkati çekmektedir. Defterlerin her ikisinde de şehzade doğumundan kaynaklı teşrif yolu ile mesleğe giren mülâzımlar bulunmaktadır. Ancak düzenleme öncesi deftere ait kayıtlarda ulemanın şehzade doğumu sebebiyle daha fazla kişiyi silke dahil ettiği bilinmektedir.

Grafik 15: 1715 Tarihli Hatt-ı Hümayûn Öncesindeki ve Sonrasındaki İkinci Deftere Ait Veriler (%)

Grafikte düzenleme öncesi H. 1125/1126 (M. 1713/1714) tarihleri arasındaki Abdurrahim Efendi'nin ikinci dönem kayıtları ile düzenleme sonrası H. 1134-1135 (M. 1721/1722-1723) tarihleri arasındaki Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi'nin kayıtları karşılaştırılmaktadır.

Hatt-ı hümayûn öncesi ikinci defterde on iki ay içerisinde mülâzım kaydedilen kişi sayısı 90'dır. Hatt-ı hümayûn sonrası ikinci defterde yaklaşık on beş aylık süre içerisinde mülâzım olan kişi sayısı 126'dır. Hatt-ı hümayûn öncesi ve sonrası ikinci deftere ait veriler kıyaslandığında silke giren kişi sayısında artış olduğu gözlenmektedir. Mesleğe giren kişi sayısındaki en büyük artış teşrif yolu ile silke giren kişi sayısında olmuştur. Bunun sebebi: düzenleme öncesi ikinci defterin kaydedildiği zaman aralığında şehzade doğumu sebebiyle teşrif yolu ile mesleğe giren herhangi bir kişinin kaydının bulunmamasıdır. Oysa ki düzenleme sonrası ikinci defterin kayıt alındığı dönemde şehzade doğumundan kaynaklı kırk altı kişi teşrif yolu ile mesleğe dahil olmuştur. Anlaşılacağı üzere şehzade doğumları yüzyıl içerisinde silke giren kişi sayısında büyük etkiye sahiptir. Yanı sıra iki defterin kayıt süreleri açısından aralarında yaklaşık üç aylık süre farkının bulunması da mesleğe giren kişi sayısına tesir

etmektedir. Çünkü şehzade doğumundan kaynaklı silke giren kişiler H. Cemazievvel 1135'te (M. Şubat-Mart 1723) mülâzım olarak deftere kaydedilmişlerdir.³⁰²

Grafikteki veriler doğrultusunda 1715 yılında ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sistemindeki usulsüzlükleri ortadan kaldırmak ve sistemi sayıca kontrol altında tutmak için çıkarılan hatt-ı hümayûnun uzun süre uygulanamadığı ortaya çıkmaktadır. Yüzyıl içerisinde payelerine göre medreselerin ve talebelerin fazla olması, dolayısıyla mülâzım bekleyen kişilerin fazlalığı 1715 yılında getirilen bu düzenlemenin mülâzemet sistemi üzerinde uzun süreli etkili olamamasında büyük etki sahibidir.

---

³⁰² MA, RKR, 260/83.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜLÂZIMLARIN SOSYAL TABANI

Osmanlı ilmiye teşkilatı ve mülâzemet sistemi açısından ilmiyeye giren kişi sayısı kadar, silke giren bu kişilerin toplumun hangi sınıflarından olduğu ya da hangi şehir ve coğrafi bölgelerden geldikleri büyük önem arz etmektedir. Bu konuların aydınlığa kavuşması adına, önceki bölümlerde olduğu gibi burada da temel dayanağımız mülâzım ruznamçeleridir. Osmanlı İlmiye teşkilatı ve mülâzemet sisteminin sosyal tabanına ilişkin çalışmalar oldukça sınırlılık arz etmektedir. Bu konu üzerinde İlber Ortaylı "*18. Yüzyılda İlmiye Sınıfının Toplumsal Durumu Üzerine Bazı Notlar*" adlı makalesinde Osmanlı ulemasının XVII. yüzyıldan itibaren ırsi bir yapı olarak kendi içine kapandığını ve böylece halka kapalı bir yapının meydana getirildiğinden bahseder.³⁰³ Bu konuya ilişkin bir diğer çalışma Suraiya Faroqhi'nin "*Social Mobility Among The Ottoman' Ulema In the Late Sixteenth Century*" adlı makalesidir. Faroqhi, bu makalesinde Atai'nin eserinde bulunan III. Murad dönemindeki ulemanın sosyal tabanına değinmektedir.³⁰⁴ Yine Fahri Unan "*Osmanlı Medreselerinde Ulemanın Sosyal Tabanı Ve Bunun İlmi Performans Üzerindeki Etkisi*" adlı makalesinde sosyal taban üzerine yapılmış çalışmaların yetersizliğinden bahsettikten sonra, Sahn müderrislerinin sosyal tabanı üzerinde çalışmış ve kuruluşun XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar görev yapmış müderrislerin sosyal tabanını incelemiştir. Unan'a göre ilmiye zümresinin kendi içine kapanık yapısı, Fatih devrinden itibaren şekillenmeye başlamış ve bu durum ileriki yüz yıllarda da artarak devam etmiştir.³⁰⁵ Yasemin Beyazıt "*Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*" adlı eserinde 16. yüzyıl'a ait ruznamçe kayıtlarından ulaştığı veriler doğrultusunda ulemanın sosyal tabanı hakkında istatistiksel bilgiler sunmaktadır.³⁰⁶ Burada Beyazıt, İlmiye zümresinin genelinin halktan oluştuğunu ortaya koymuş, mülâzımların çoğunluğunun Anadolu kökenli olduğunu tespit etmiştir. Son olarak bu konuya ilişkin Cihan Cengiz "*XVII.Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiye Kanûnnâmeleri ve Mülâzemet Sistemi*" adlı çalışmasında XVII. yüzyıla ait mülâzemet

³⁰³ İlber Ortaylı, "18. Yüzyılda İlmiye Sınıfının Toplumsal Durumu Üzerine Bazı Notlar ", *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, 1979-1980 Özel Sayı, s. 155-159.

³⁰⁴ Suraiya Faroqhi, "Social Mobility Among The Ottoman' Ulema In the Late Sixteenth Century", *International Journal Of Middle East Studies*, 4 (1973), Printed In Great Britain, s. 204-218.

³⁰⁵ Fahri Unan, "Osmanlı Medreselerinde Ulemanın Sosyal Tabanı Ve Bunun İlmi Performans Üzerindeki Etkisi", *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. III, Ankara, 2000, s. 669-676.

³⁰⁶ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 97-105.

kayıtlarından yola çıkarak yüzyıl içerisindeki mülâzımların sosyal tabanı hakkında istatistiki veriler ortaya koymaktadır.³⁰⁷ Burada Cengiz, mesleğe giren mülâzımların genelinin Rumeli ve İç Anadolu kökenli olduklarını ifade etmekle birlikte, XVII. yüzyılın sonuna doğru İstanbul kökenli mesleğe giren mülâzımların sayısında bir artış olduğuna dikkat çekmiştir.

Ruznamçe defterlerinde mülâzımın ve babasının isimlerinin yanında *eş-şeyh*, *halife*, *el-mevla*, *hafız*, *es-seyyid*, *ağa*, *el-kadı*, *efendi* ve *el-müderris* gibi ifadeler bulunmaktadır. Bu tanıtıcı ifadeler mülâzımların sosyal menşeleri hakkında bilgiler sunmaktadır. *Şeyh*, *derviş*, *imam*, *halife* gibi unvanlar, Osmanlı toplumu içerisinde dini bilgiye sahip kişileri yansıtmaktadır. *Mevlana*, *efendi* gibi unvanlar, kişilerin medreseden mezun olduklarına dair bilgiler vermektedir.³⁰⁸ *Ağa*, *bey* ve *beşe* ifadeleri ehl-i örf sınıfına mensup olanları işaret etmektedir.³⁰⁹ *Seyyid* ya da *es-seyyid* ifadesi ise Hz. Peygamberin torunu Hz. Hüseyin soyundan gelen nesillerin kullanmış oldukları bir ünvanıdır.³¹⁰ Bahsi geçen bu unvanlara sahip kişiler, Osmanlı toplumu içerisinde ayrıcalıklı statüye sahip olan kesimi ifade etmektedir.³¹¹

4.1. XVI. ve XVII. Yüzyılda Mülâzımların Sosyal Tabanı

XVI. yüzyıl'a ait mülâzımların sosyal tabanına ilişkin bilgileri Yasemin Beyazıt'ın "*Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*" adlı eserinden öğrenmekteyiz. Beyazıt, XVI. yüzyıla ait üç adet mülâzım ruznamçelerinden elde edilen verilere göre mülâzımların %30'u toplumun önde gelen kişilerin çocuklarından oluşmaktaydı. Yaklaşık %70'i ise halktan kimselerin çocuklarından gelmekteydi.³¹² Unan, XVI. yüzyılın ortalarından XVII. yüzyılın başlarına kadar ulema kökeninden gelme müderrislerin oranlarının çok daha yüksek olduğunu ifade etmiştir.³¹³ Ancak XVI. yüzyıla ait mülâzım ruznamçelerinden elde edilen veriler, bu sayının okadar yüksek olmadığını yüzyıl içerisinde mülâzımların çoğunluğunu halktan kimselerin oluşturduğunu göstermektedir. unanın ulaştığı sonuç Atai'yi temel kaynak olarak

³⁰⁷ Cengiz, *İlimiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 83-92.

³⁰⁸ Cengiz, *İlimiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 83.

³⁰⁹ Beyazıt, *İlimiye Mesleğinde İstihdam*, s. 97-105.

³¹⁰ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı yay., Ankara, 2011, s. 1500.

³¹¹ Beyazıt, *İlimiye Mesleğinde İstihdam*, s. 97-99.

³¹² Beyazıt, *İlimiye Mesleğinde İstihdam*, s. 97-101.

³¹³ Unan, "Osmanlı Medreselerinde Ulemanın Sosyal Tabanı...", s. 673-674.

seçmesindedir. Çünkü Atayı'de en üst düzey ulemaya dair bilgiler yer almaktadır. İlmiyenin tamamına ilişkin bir perspektif sunmamaktadır.³¹⁴

Beyazıt çalışmasında mülâzımların memleketlerine ilişkin bilgiler de sunmaktadır. Buna göre Bolu, Kastamonu, Konya, Karaman, İstanbul gibi şehirler en çok mülâzım verenlerin başında gelmektedir. XVI. yüzyılda mülâzımların şehirlerine ilişkin üç defterdeki verilerden hareketle, ilmiyeye girenlerin %2,4'ü İstanbul, %15-18'i Rumeli, %76-81'i Anadolu kökenlidir. Geriye kalan %1'lik kısmı ise Mardin, Tebriz, Mısır, Halep, Nahçıvan, Şam gibi bölgeleri içermektedir.³¹⁵ XVI. yüzyılda mülâzımların çoğunluğunun Anadolu menşeli olması ilmiye teşkilatının kastlaşmış bir yapıda olmadığını göstermektedir.

XVII. yüzyılda ise mülâzımların geneli Rumeli ve İç Anadolu bölgelerinden gelmektedir. Bolu, Kastamonu, İstanbul, Konya, Karaman gibi şehirler XVII. yüzyılda en çok mülâzımın geldiği yerlerdir. İlmiyeye giren talebe içerisinde Bolu ve Kastamonu şehirleri 1663 yılına kadar en yoğun katılımın olduğu şehirlerdi. Ancak 1663 yılından itibaren İstanbul yoğunluk kazanmaya başlamış ve Bolu ve Kastamonu geride kalmıştır.³¹⁶ XVII. yüzyıl'a ilişkin mülâzım defterlerinden hareketle, mülâzımların % 6-7'si İstanbul, % 10-11'i Rumeli, % 81-82'si Anadolu, % 2'sinin ise diğer bölgelerden mesleğe girdiği tespit edilmiştir.³¹⁷ XVII. yüzyılda da mülâzımların çoğunluğunun Anadolu menşeli olduğu görülmektedir. Ancak yüzyılın sonuna doğru İstanbul'un öneminin arttığı görülmekte ve mülâzemet sisteminin giderek halka kapalı bir yapıya doğru evirildiği görülmektedir.

4.2. XVIII. Yüzyılda Mülâzımların Sosyal Tabanı

Çalışmanın bu kısmında XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine ait yedi adet mülâzım kayıtlarından elde edilen veriler doğrultusunda, mülâzımların sosyal tabanına ilişkin bilgiler aktarılacaktır.

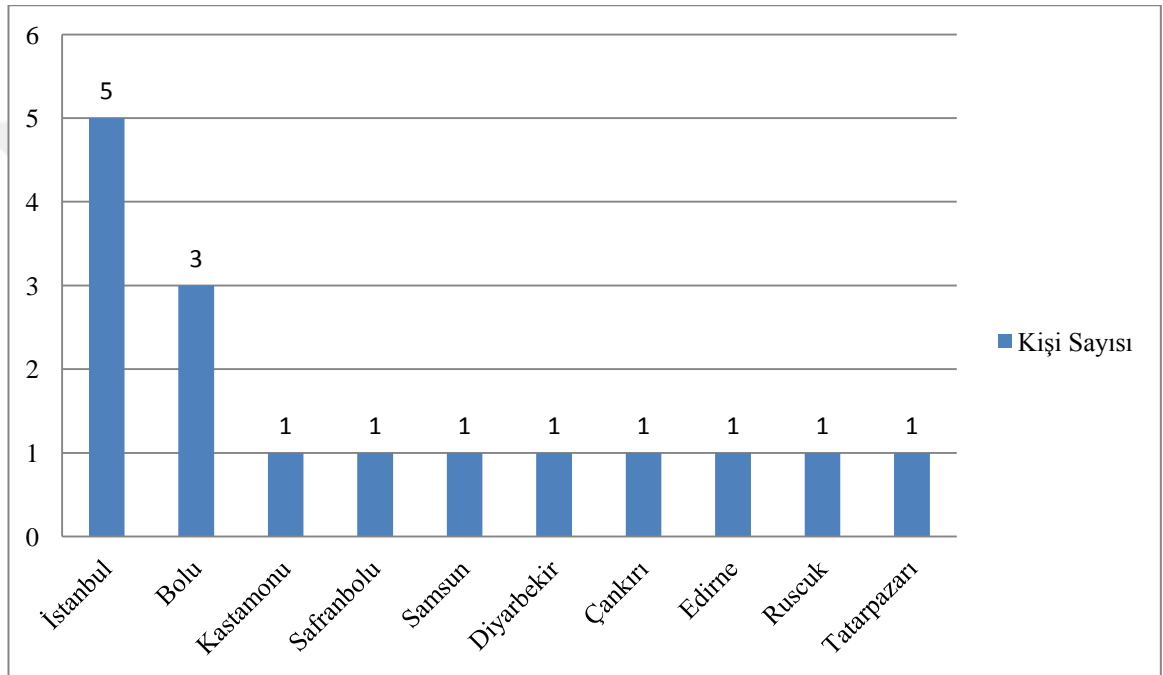
³¹⁴ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 100-101.

³¹⁵ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 104-105.

³¹⁶ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 91-92.

³¹⁷ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 91-92.

H. 1118 (M. 1706) yılında üç aylık süre zarfında Ârif Efendi'nin kaydettiği birinci defterde toplam on altı mülâzımın kaydı bulunmaktadır. Bu mülâzımlardan üçü ulema tabanlı olup birinin yanında *es-seyyid* yazmaktadır. Bu üç mülâzımın babalarının birinin yanında *şeyh*, birinin yanında ise *kadı* yazmaktadır. Geriye kalan diğer on üçünün yanında ise herhangi bir ifade yer almamaktadır. Yanında bilgi olmayan talebeyi toplumun sıradan insanlarından kabul ettiğimizde Ârif Efendi'nin defterindeki bu verilere göre mülâzımların %18'inin sıradan halk dışında kaldığı söylenebilir.

Grafik 16: Ârif Efendi (I. Dönem) Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı

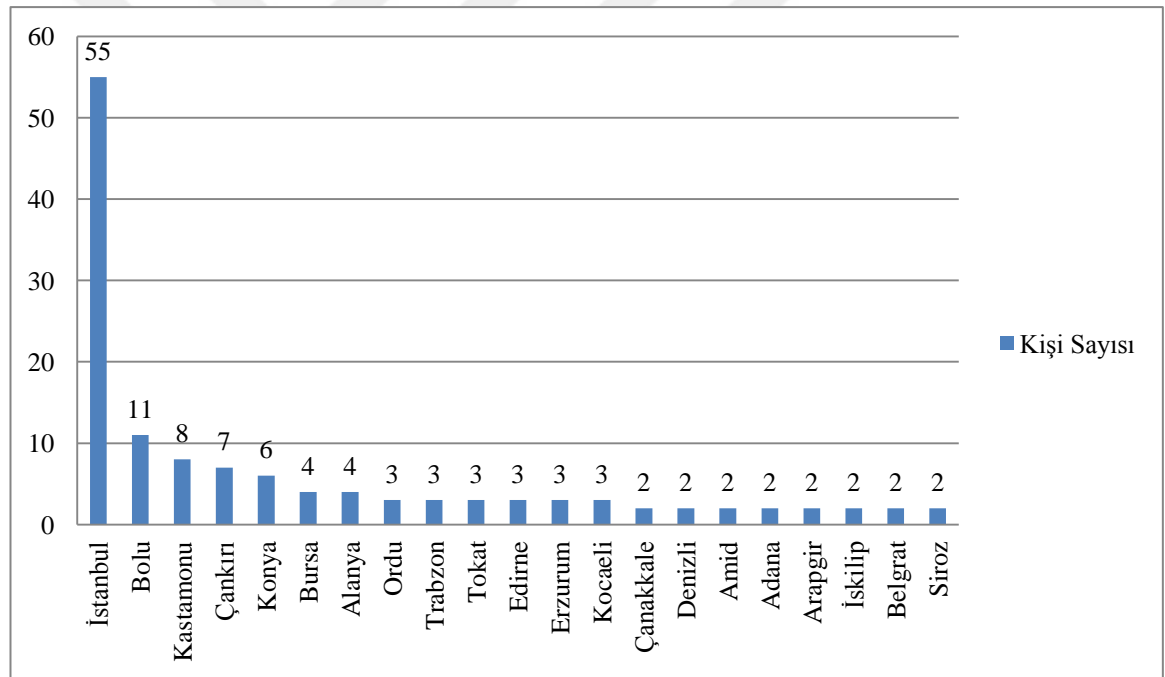
Defterde on altı mülâzımın memleketlerine ilişkin bilgiler de mevcuttur. Buna göre en fazla mülâzım veren şehirler şöyle sıralanmaktadır; İstanbul'dan beş, Bolu'dan üç, Kastamonu, Samsun, Diyarbakir, Çankırı, Safranbolu, Edirne, Ruscuk ve Tatarpazarı'dan olmak üzere birer kişi ilmiye'ye girmiştir.

Mekanlar bölgesel olarak incelendiğinde en çok mülâzım veren çevrelerin sıralaması ise şöyledir; İstanbul çevresi ve Bolu-Kastamonu çevresi beşer kişi olmak üzere birinci, Rumeli iki kişi ile ikinci sıradadır.³¹⁸

³¹⁸ MA, RKR, 242.

H. 1119-1120 (M. 1707-1709) yıllarına ait on beş ayı içeren Mahmud Efendi'ye ait ikinci defterde toplam yüz yetmiş dört kişinin kaydı bulunmaktadır. Mülâzımların kırk sekizi ulema kökenli iken, dördü ümera kökenlidir. Geriye kalanları ise sıradan halktan oluşmaktadır. Bu mülâzımların yirmi beşinin yanında *es-seyyid*, üçünün yanında *şeyh* sanları yer almaktadır. Ulema ve ümera kökenli toplam elli iki mülâzımın yirmi ikisinin babası kadı, altısının müderris, ikisinin şeyhülislam, ikisinin ağa ve ikisinin ise paşa dır. Ayrıca mülâzımların babalarına ilişkin on birinin yanında *es-seyyid*, dördünün yanında *eş-şeyh*, üçünün yanında *mevla*, birinin yanında *dede*, birinin yanında *efendi*, birinin yanında *derviş* yazmaktadır. Mahmud Efendi'nin defterindeki bu verilerden hareketle mülâzımların yaklaşık % 30'unun toplumun üst katmanlarından geldiği tespit edilmektedir.

Grafik 17: Mahmud Efendi Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı

Defterde yüz yetmiş dört mülâzımın memleketlerine ilişkin bilgilerde mevcuttur. Buna göre en fazla mülâzım veren şehirler şöyle sıralanmaktadır; İstanbul'dan elli beş kişi, Bolu'dan on bir kişi, Kastamonu'dan sekiz kişi, Çankırı'dan yedi kişi, Konya'dan altı kişi, Bursa ve Aydından dörder kişi, Ordu, Trabzon, Tokat, Edirne, Erzurum, Kocaeli'den üçer kişi, Çanakkale, Denizli, Amid (Diyarbakır), Adana, Arapgir

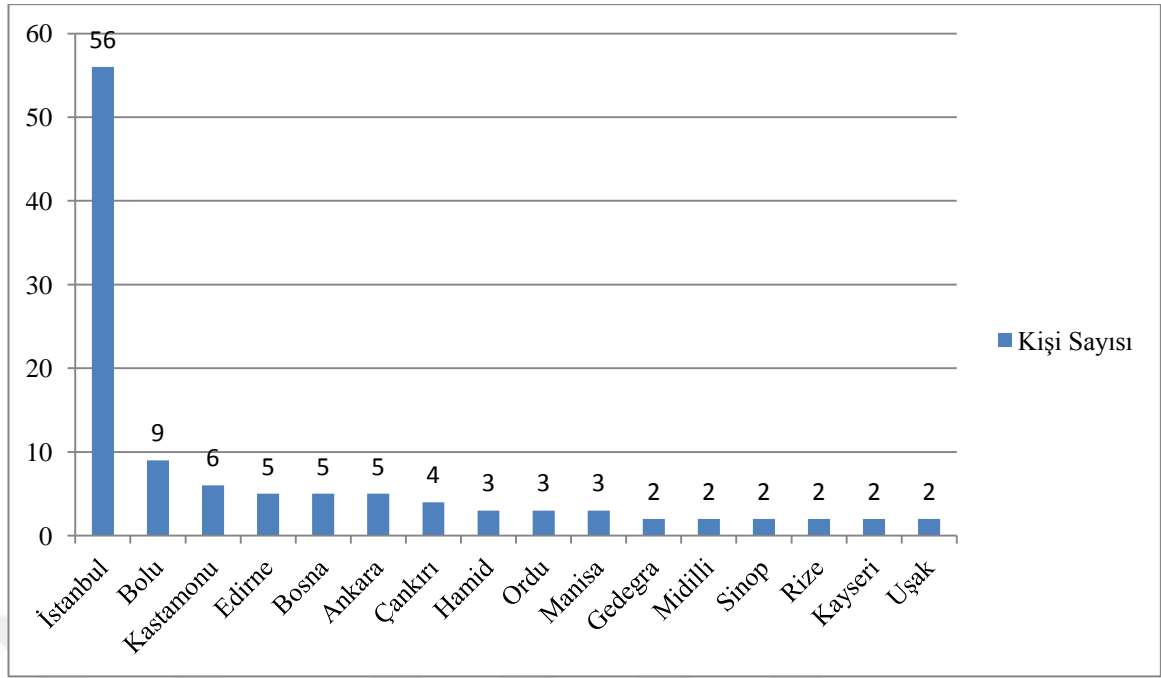
(Malatya), İskilip (Çorum), Belgrat ve Siroz'dan ikişer kişi şeklinde sıralanarak devam etmektedir.

Mekanlar bölgesel olarak irdelendiğinde en çok mülâzım veren çevrelerin sıralaması ise şöyledir; İstanbul çevresi elli beş kişi ile birinci, Rumeli yirmi bir kişi ile ikinci, Bolu- Kastamonu çevresi yirmi kişi ile üçüncü, Çorum-Çankırı-Ankara çevresi on kişi ile dördüncü, Antalya-Adana, Konya-Karaman, Ordu-Giresun-Trabzon çevreleri yedişer kişi ile beşinci, Uşak-Afyon-Denizli-Kütahya ve Erzincan-Malatya- Maraş-Adıyaman çevreleri beşer kişi ile altıncı, Tokat-Sivas ve Erzurum-Kars çevreleri dörder kişi ile yedinci ve Nevşehir-Niğde-Kayseri çevresi üç kişi ile sekizinci şeklinde sıralanarak devam etmektedir.³¹⁹

H. 1122-1123 (M. 1710-1711) tarihli Ârif Efendi'nin on dört aylık II. dönem kayıtlarını içeren üçüncü defterde toplam yüz kırk beş mülâzımın kaydı bulunmaktadır. Mülâzımların altmış biri ulema kökenli iken üçü ise ümera kökenlidir. Geriye kalanları ise sıradan halk tabakasına mensup kişilerdir. Bu mülâzımların yirmi üçünün yanında *es-seyyid*, birinin yanında ise *hafız* ifadeleri yer almaktadır. Ulema ve Ümera kökenli altmış dört mülâzımın yirmi dördünün babası kadı, on birinin müderris, ikisinin ağa, birinin kâtip, birinin halife (imam), birinin müftü, birinin şeyhülislam ve birinin ise paşa dır. Ayrıca mülâzımların babalarına ilişkin olarak on üçünün yanında *es-seyyid*, beşinin yanında *eş-şeyh*, ikisinin yanında *mevla*, ikisinin yanında *efendi*, ve birinin yanında ise *derviş* yazmaktadır. Ârif Efendi'nin ikinci dönem kayıtlarındaki bu verilerden hareketle mülâzımların % 44'ünün toplumun üst kesiminden geldiği tespit edilmektedir.

---

³¹⁹ MA, RKR, 244.

Grafik 18: Ârif Efendi (II. Dönem) Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı

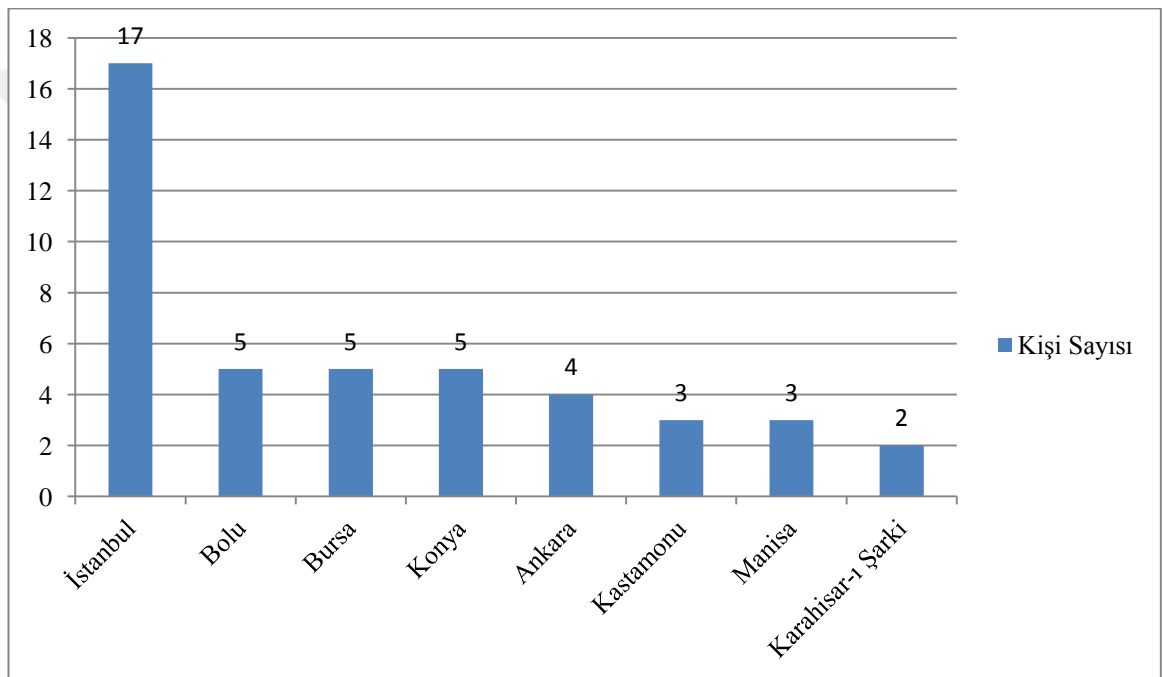
Ârif Efendi'nin defterinde yüz kırk beş mülâzımın yüz kırk birinin memleketlerine ilişkin bilgiler mevcuttur. Geriye kalan ikisinin memleketleri hakkında hiç bir bilgiye rastlanmazken, ikisinin ise memleketleri okunamadığı için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Buna göre en fazla mülâzım veren şehirler şöyle sıralanmaktadır; İstanbul'dan elli altı kişi, Bolu'dan dokuz kişi, Kastamonu'dan altı kişi, Edirne, Ankara ve Bosna'dan beşer kişi, Çankırı'dan dört kişi, Hamid (Isparta), Ordu ve Manisa'dan üçer kişi, Rize, Kayseri, Uşak, Gedegra ve Midilli'den ikişer kişi şeklinde sıralanarak devam etmektedir.

Mekanlar bölgesel olarak incelendiğinde en çok mülâzım veren çevrelerin sıralaması ise şöyledir; İstanbul çevresi elli altı kişi ile birinci, Rumeli yirmi kişi ile ikinci, Bolu-Kastamonu çevresi on altı kişi ile üçüncü, Çankırı-Ankara çevresi dokuz kişi ile dördüncü, Ordu-Giresun-Trabzon-Rize ve Edirne-Çanakkale-Kırklareli çevreleri yedişer kişi ile beşinci, İzmir-Manisa-Uşak çevresi altı kişi ile altıncı, Denizli-Isparta dört kişi ile yedinci ve Adana-Antalya, Sinop-Samsun, Kayseri-Nevşehir çevreleri ikişer kişi ile sekizinci şeklinde sıralanarak devam etmektedir.³²⁰

H. 1123 (M. 1711-1712) tarihli dokuz aylık süreyi kapsayan Abdurrahim Efendi'nin birinci dönem kayıtlarında toplamda altmış bir mülâzımın kaydı

³²⁰ MA, RKR, 242.

bulunmaktadır. Mülâzımın yirmi ikisi de ulema kökenli ailelere mensuptur. Geriye kalan mülâzımlar ise normal halk tabakasından gelmektedir. Bu mülâzımların dokuzunun yanında *es-seyyid*, birinin yanında *derviş*, birinin yanında *şeyh*, birinin yanında ise *hafız* ifadeleri yer almaktadır. Ulema kökenli yirmi iki mülâzımın yedisinin babası kadı, üçünün babası ise müderristir. Ayrıca mülâzımların babalarına ilişkin olarak altısının yanında *es-seyyid*, üçünün yanında *eş-şeyh*, birinin yanında *el-mevla* yazmaktadır. Abdurrahim Efendi'nin birinci dönem kayıtlarındaki bu verilerden hareketle mülâzımların % 36'sının toplumun üst kesiminden geldiği tespit edilmiştir.

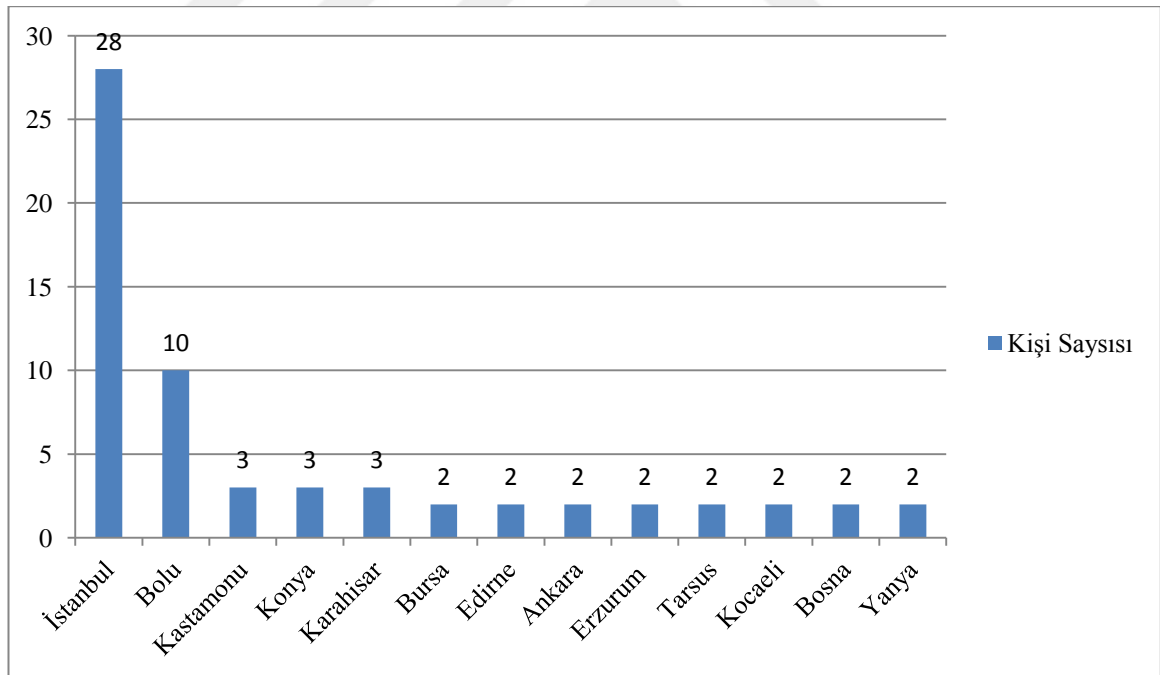
Grafik 19: Abdurrahim Efendi (I. Dönem) Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı

Defterde altmış kişinin memleketlerine ilişkin bilgiler mevcutken, birinin memleketine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Buna göre en fazla mülâzım veren şehirler şöyle sıralanmaktadır; İstanbul'dan on yedi kişi, Bolu, Bursa, Konya'dan beşer kişi, Ankara'dan dört kişi, Kastamonu ve Manisa'dan üçer kişi ve Karahisar-ı Şarki'den iki kişi şeklinde sıralanarak devam etmektedir.

Mekanlar bölgesel olarak irdelendiğinde en çok mülâzım veren çevrelerin sıralaması şöyledir; İstanbul çevresi on yedi kişi ile birinci, Bolu-Kastamonu çevresi sekiz kişi ile ikinci, Rumeli ve Balıkesir-Bursa çevreleri altışar kişi ile üçüncü, Manisa-

Kütahya-Uşak çevresi beş kişi ile dördüncü, Trabzon-Giresun çevresi üç kişi ile beşinci ve Antalya-Isparta, Denizli-Aydın çevreleri ikişer kişi ile altıncı şeklinde sıralanarak devam etmektedir.³²¹

H. 1125-1126 (M. 1713-1714) tarihli 12 aylık süreyi kapsayan Abdurrahim Efendi'nin ikinci dönem kayıtlarında toplamda doksan mülâzımın kaydı bulunmaktadır. Mülâzımların otuz üçü ulema kökenli aileye mensup iken, geriye kalanları ise sıradan halk tabakasından gelmektedir. Bu mülâzımların dokuzunun yanında *es-seyyid*, birinin yanında *hafız*, birinin yanında *şeyh*, birinin yanında ise *dede* ifadeleri yer almaktadır. Ulema kökenli otuz üç mülâzımın on üçünün babası kadı, ikisinin müderris, birinin ise Anadolu kazaskeridir. Ayrıca mülâzımların babalarına ilişkin olarak yedisinin yanında *mevla*, beşinin yanında *es-seyyid* ifadeleri yer almaktadır. Abdurrahim Efendi'nin ikinci dönem kayıtlarındaki bu verilerden hareketle mülâzımların % 36,66'sının toplumun üst katmanından geldiği tespit edilmiştir.

Grafik 20: Abdurrahim Efendi (II. Dönem) Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı

Defterde seksen dokuz kişinin memleketlerine ilişkin bilgiler mevcutken, birinin memleketine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Buna göre en fazla mülâzım veren

³²¹ MA, RKR, 249.

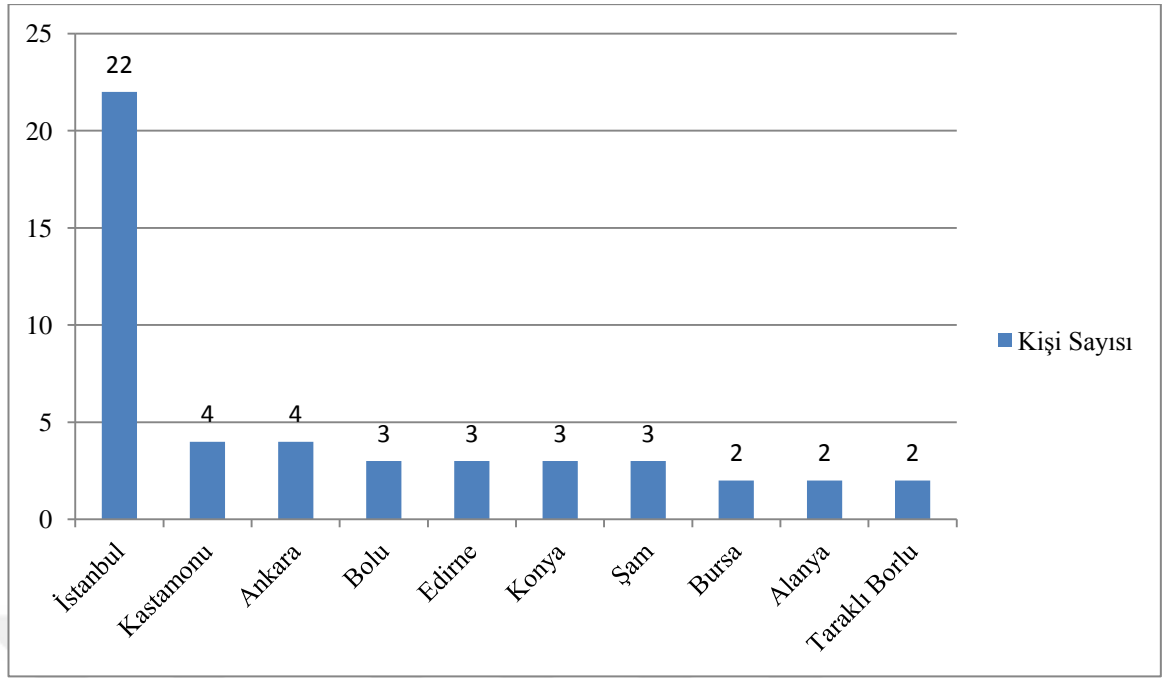
şehirler şöyle sıralanmaktadır; İstanbul'dan yirmi sekiz kişi, Bolu'dan on kişi, Kastamonu, Konya ve Karahisar'dan üçer kişi ve Bursa, Edirne , Ankara, Erzurum, Tarsus, Kocaeli, Bosna ve Yanya'dan ikişer kişi şeklinde sıralanarak devam etmektedir.

Mekanlar bölgesel olarak incelendiğinde en çok mülazım veren çevrelerin sıralaması ise şöyledir; İstanbul çevresi yirmi sekiz kişi ile birinci, Bolu-Kastamonu çevresi on dört kişi ile ikinci, Rumeli dokuz kişi ile üçüncü, Uşak-Afyon-Denizli çevresi beş kişi ile dördüncü, Konya-Karaman ve Adana-Mersin-Antalya çevreleri dörder kişi ile beşinci, Edirne-Çanakkale, Balıkesir-Bursa, Ankara-Çankırı ve Niğde-kayseri-Nevşehir çevreleri üçer kişi ile altıncı ve Sivas-Tokat çevresi iki kişi ile yedinci şeklinde sıralanarak devam etmektedir.³²²

H. 1128-1129 (M. 1716-1717) tarihli on iki aylık süreyi kapsayan Şeyh-zâde Mehmed Efendi'ye ait defterde toplam altmış dokuz kişinin mülâzım kaydı bulunmaktadır. Mülâzımların otuzu ulema kökenli aileye mensup iken, geriye kalanları ise sıradan halk tabakasına mensuptur. Bu mülâzımların on birinin yanında *es-seyyid*, birinin yanında *şeyh* ifadeleri yer almaktadır. Ulema kökenli otuz mülâzımın onunun babası kadı, altısının müderristir. Ayrıca mülâzımların babalarına ilişkin olarak yedisinin yanında *es-seyyid*, altısının yanında *mevla*, altısının yanında *eş-şeyh*, birinin yanında *efendi* yazmaktadır. Şeyh-zâde Mehmed Efendi'nin defterindenki bu verilerden hareketle mülâzımların % 43,47'si toplumun üst kesiminden geldiği tespit edilmektedir.

---

³²² MA, RKR, 249.

Grafik 21: Şeyh-zâde Mehmed Efendi Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı

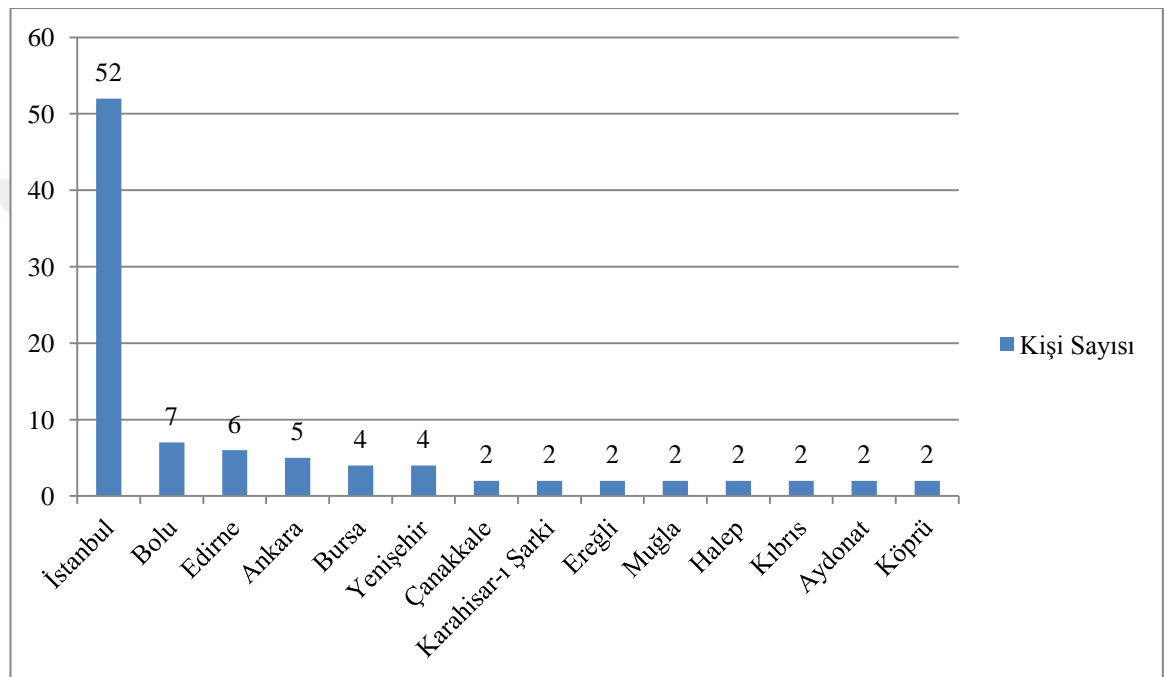
Defterde altmış sekiz kişinin memleketlerine ilişkin bilgiler mevcutken, bir kişinin memleketine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Buna göre en fazla mülâzım veren şehirler şöyle sıralanmaktadır; İstanbul'dan yirmi iki kişi, Kastamonu ve Ankara'dan dörder kişi, Bolu, Edirne, Konya ve Şam'dan üçer kişi ve Bursa, Alanya, Taraklı Borlu'dan (Safranbolu) ikişer kişi şeklinde sıralanarak devam etmektedir.

Mekanlar bölgesel olarak irdelendiğinde en çok mülâzım veren çevrelerin sıralaması ise şöyledir; İstanbul çevresi yirmi iki kişi ile birinci, Bolu-Kastamonu on kişi ile ikinci, Rumeli sekiz kişi ile üçüncü, Ankara ve Hicaz-Yemen Çevreleri dörder kişi ile dördüncü, Balıkesir-Bursa ve Adana-Mersin-Antalya çevreleri üçer kişi ile beşinci ve Sinop-Samsun çevresi iki kişi ile altıncı şeklinde sıralanarak devam etmektedir.³²³

H. 1134-1135 (M. 1121/22-1123) tarihli on beş aylık süreyi kapsayan Kevakibi-zâde Velîyüddin Efendi'ye ait defterde toplam yüz yirmi altı kişinin mülâzım kaydı bulunmaktadır. Mülâzımların altmış üçü ulema kökenli aileye mensup iken, biri ümera kökenli aileye mensuptur. Geriye kalanları ise sıradan halk tabakasından gelmektedir. Bu mülâzımların yirmi sekizinin yanında *seyyid-es-seyyid*, yedisinin yanında *hafız*

³²³ MA, RKR, 255.

ifadeleri yer almaktadır. Ulema ve ümera kökenli altmış dört mülâzımın on dokuzunun babası kadı, on beşinin müderris, birinin kethüda, birinin babası imamdır. Ayrıca mülâzımların babalarına ilişkin olarak yirmisinin yanında *seyyid-es-seyyid*, dokuzunun yanında *mevla*, ikisinin yanında *şeyh* ve birinin yanında ise *ağa* yazmaktadır. Şeyh-zâde Mehmed Efendi'nin defterindeki verilerden hareketle mülâzımların % 50,79'u toplumun üst kesiminden gelmektedir.

Grafik 22: Kevakibi-zâde Veliyüddin Efendi Kayıtlarına Göre Mülâzımların Sosyal Tabanı

Kevakibi-zâde'nin defterinde yirmi üç kişinin memleketlerine ilişkin bilgiler mevcuttur. Geriye kalan ikisinin memleketleri hakkında hiç bir bilgiye rastlanmazken, birinin ise memleketi okunamadığı için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Buna göre en fazla mülâzım veren şehirler şöyle sıralanmaktadır; İstanbul'dan elli iki kişi, Bolu'dan yedi kişi, Edirne'den altı kişi, Ankara'dan beş kişi, Bursa ve Yenişehir'den dörder kişi, Çanakkale, Karahisar-ı Şarki, Muğla, Ereğli, Halep, Kıbrıs, Aydonat ve Köprü'den ikişer kişi şeklinde sıralanarak devam etmektedir.

Mekanlar bölgesel olarak incelendiğinde İstanbul çevresi elli iki kişi ile birinci, Rumeli on dört kişi ile ikinci, Bolu-Kastamonu çevresi dokuz kişi ile üçüncü, Edirne-Çanakkale çevresi sekiz kişi ile dördüncü, Ankara-Çorum çevresi yedi kişi ile beşinci,

Bursa-Bilecik çevresi ve Hicaz-Yemen çevresi beşer kişi ile altıncı ve Denizli-Muğla, Konya-Karaman üçer kişi ile yedinci şeklinde sıralanarak devam etmektedir.³²⁴

İncelenen yedi defter sonucunda XVIII. yüzyıl başlarında ilmiyeye giren mülâzımların % 39,35'inin toplumun önde gelen kişilerin çocuklarından oluştuğu ifade edilebilir. % 60, 65'i ise halktan kimselerin çocuklarından meydana gelmiştir. Zikredilen bu oranlar XVI. yüzyıldakilerle kıyaslandığında toplumun önde gelen kesimin çocuklarının ilmiyeye girişte % 10'a varan bir artış olduğu tespit edilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda mülâzemet sisteminin XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıl başlarına değin beslendiği tabanda bir değişimin varlığından söz edilebilir.

Mülâzımların memleketlerine ilişkin yedi defterden hareketle, XVIII. yüzyıl başlarında ilmiyeye giren mülâzımların yoğunlukla İstanbul'dan geldiği görülmektedir. İstanbul'un ardından çoğunlukla Bolu, sonrasında ise Kastamonu'dan mülâzımların geldiği görülmektedir. Yedi defterin verilerinin tamamı birlikte değerlendirildiğinde XVIII. yüzyılın başlarında ilmiye'ye girenlerin % 34-35'i İstanbul, % 11-12'si Rumeli, % 50-51'i Anadolu ve %2-3'ünün de Mısır, Şam, Yemen gibi diğer bölgelerden silke girdikleri anlaşılmaktadır.

XVI. yüzyılda İstanbul'dan ilmiye'ye girenlerin oranı % 2-4 iken³²⁵, bu oran XVII. yüzyılda % 6-7'ye yükselmiş³²⁶ ve XVIII. yüzyıl başlarında ise % 34-35'e ulaşmıştır. XVI. yüzyılda Rumeli'den mesleğe girenlerin oranı % 15-18 arasında iken³²⁷, XVII. yüzyılda bu oran % 10-11'e düşmüştür.³²⁸ XVIII. yüzyılda ise Rumeli'den mesleğe girenlerin oranında pek fazla bir değişim olmayarak benzer oranla % 11-12'lerde seyretmektedir. Anadolu'dan mesleğe girenlerin oranı XVI. ve XVII. yüzyıllarda % 80-82 ile hemen hemen aynı iken³²⁹, XVIII. yüzyıl başlarında ise bu oranın % 50-51'e düştüğü görülmektedir. Diğer bölgelerden mesleğe girenlerin oranı ise XVI. yüzyılda % 1 oranından daha az iken³³⁰, bu oran XVII. yüzyılda % 2'lere

³²⁴ MA, RKR, 260.

³²⁵ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 104.

³²⁶ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 92.

³²⁷ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 104.

³²⁸ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 92.

³²⁹ Bkz. Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 104, Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 92.

³³⁰ Beyazıt, *İlmiye Mesleğinde İstihdam*, s. 104.

yükselmiştir.³³¹ XVIII. yüzyıl başlarında ise bu oran pek fazla değişim göstermemiş ve % 2-3 oranında kalmıştır.

Yukarıda XVI. ve XVII. yüzyıl verileri ile XVIII. yüzyıl başlarına ait verilerin karşılaştırılmaları sonucunda yüzyıllar içerisinde mülâzımların sosyal tabanına ilişkin önemli bir değişimin yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Veriler doğrultusunda geçen zaman aralığında XVIII. yüzyıl başlarında İstanbul'un öneminin XVI. ve XVII. yüzyıla oranla giderek artış gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca mülâzımların aile kökenlerine ilişkin XVI. yüzyıla oranla toplumun önde gelen kişilerin çocuklarında % 10'luk bir artış da söz konusudur. Bu durum mülâzemet sistemi üzerinde XVIII. yüzyıl başlarına değin ulema kökenli ailelerin etkisinin giderek arttığına, sıradan halka dair daha az açık bir hal almaya başladığına işaret etmektedir. XVIII. yüzyıl başlarında mesleğe girişte, toplumun önde gelen kesimin etkisi giderek artış gösterse de % 60-61 oranıyla halk kesimi çoğunluğu elinde bulundurmaktadır.

---

³³¹ Cengiz, *İlmiye Kanunnameleri ve Mülâzemet Sistemi*, s. 92.

SONUÇ

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren klasik karakterini kazanan ve XVII. yüzyılda değişime uğrayarak sürerliliğine devam eden mülâzemet sisteminin, XVIII. yüzyıl başlarında da değişimini sürdürdüğü tespit edilmiştir.

XVIII. yüzyıl başlarında mülâzemet sistemi klasik yapısıyla kıyaslandığında iki önemli değişim geçirmiştir. Bunlardan birincisi ilmiye'ye girişte önemli rol üstlenen mülâzemet yollarıdır. Öncelikle XVII. yüzyıl ortalarında yaşanılmaya başlayan bu değişim XVIII. yüzyıl başlarında da devam etmiştir. XVIII. yüzyıl başlarında şefaaf, vefaf, nevbef ve diğfer hizmetlerden her hangi bir kişinin mülâzım kaydı bulunmamaktadır. Bunun dışında XVIII. yüzyıl içerisinde müstakil yolu ile mülâzım olanların sayısı oldukça azdır. Anlaşılacağı üzere XVII. yüzyıl ortalarında olduğu gibi XVIII. yüzyıl başlarında da şefaaf, vefaf, diğfer hizmetler ve nevbef yolu ile mülâzım alımlarının tamamen bittiği, müstakillen yolunun ise bitme noktasında olduğu ortaya çıkmaktadır. XVIII. yüzyıl başlarında teşrif ve muidlik yollarının diğfer yollarla kıyaslandığında en fazla mülâzım alımının olduğu yollar haline geldikleri tespit edilmiştir.

XVIII. yüzyıl başlarında yaşanan ikinci değişim ise mülâzımların sosyal tabanındadır. XVIII. yüzyıl başlarında ilmiyeye giren mülâzımların % 39,35'i toplumun önde gelen kişilerin çocuklarından oluşurken, % 60,65'i ise sıradan halk tabakasına mensup çocuklardan oluşmaktadır. Bu oranlar XVI. yüzyıl ile kıyaslandığında toplumun önde gelen kişilerin lehine yaklaşık % 10'luk bir artış söz konusudur. Ortaya çıkan bu değişim, XVIII. yüzyıl başlarında ulemanın daha çok toplumun önde gelen kişilerin çocuklarından beslenen bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir.

XVI. ve XVII. yüzyılda ilmiyeye giren mülâzımların memleketleri ile XVIII. yüzyılda ilmiyeye giren mülâzımların memleketleri kıyaslandığında XVI. yüzyılda İstanbul'dan silke dahil olanların oranı % 2-4, XVII. yüzyılda bu oran % 6-7'dir. XVIII. yüzyıl başlarında ise bu oranda % 34-35'lere kadar olmak üzere ciddi bir artış göstermiştir. XVI. yüzyılda Rumeli'den mesleğe girenlerin oranı % 15-18 arasında iken, XVII. yüzyılda bu oran % 10-11'e düşmüştür. XVIII. yüzyılda ise Rumeli'den silke girenlerin oranında pek fazla bir değişim olmayarak benzer oranla % 11-12'lerde seyretmektedir. Anadolu'dan mesleğe girenlerin oranı XVI. ve XVII. yüzyıllarda % 80-

82 ile hemen hemen aynı iken, XVIII. yüzyıl başlarında ise bu oranın % 50-51'e düştüğü görülmektedir. Diğer bölgelerden mesleğe girenlerin oranı ise XVI. yüzyılda %1 oranından daha az iken, bu oran XVII. yüzyılda % 2'lere yükselmiştir. XVIII. yüzyıl başlarında ise bu oran pek fazla değişim göstermemiş ve % 2-3 oranında kalmıştır. XVIII. yüzyıl başlarında İstanbul'un öneminin XVI. ve XVII. yüzyıla oranla giderek artış gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Yaşanan bu değişimler, mülâzemet sistemi üzerinde XVIII. yüzyıl başlarına değin ulema kökenli ailelerin etkisinin giderek arttığına, sıradan halka dair daha az açık bir hal almaya başladığına işaret etmektedir.

XVIII. yüzyıl ilk çeyreğinde mülâzemet sistemi ile ilgili bir diğer önemli gelişme sistemle ilgili hatt-ı hümayun biçimde iki düzenlemenin yayınlanmış olmasıdır. 1715 yılında çıkarılan hatt-ı hümayûnların ilki, tarik-i ulema da ehil olanla olmayanın ayırımının yapılmadığı ve mülâzemetlerin sebepsiz yere verile geldiği üzerinde durmaktadır. Bunun dışında ulemanın değerine ve ilme gösterilen değere mani olunmaması için mülâzımların miktarının azaltılması, mülâzımın yaşı, kimden olduğu ve ne okuduğuna dair malumatların kaydedilmesi istenilmiştir. Fakat burada ulema çocukları ayrı tutulmuş ve ulema çocuklarının mülâzım kaydolmaları esnasında kimin oğlu olduğunun belirtilmesi yeterli görülerek, kaç yaşında olduğu ve ne okuduğuna ilişkin bilgilerin belirtilmesine gerek duyulmamıştır. Bahsi geçen bu düzenlemenin XVIII. yüzyıl başlarında mülâzemet sistemi üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de XVIII. yüzyıl başlarına ait mülâzım kayıtlarında ulemâ kökenine mensup kişilerin fazlalığı göze çarpmaktadır. Mesleğe girişte XVI. ve XVII. yüzyıla oranla İstanbul'dan mesleğe dahil olanların oranının oldukça fazla olması ulema çocuklarının XVIII. yüzyıl başlarında sayıca fazla olduğuna işaret etmektedir.

1715 yılında çıkarılan hatt-ı hümayûnlardan bir diğeri, mülâzemet sistemini sayıca kontrol altında tutmayı amaçlamaktadır. 1715 yılında getirilen düzenlemenin sistemi sayıca kontrol altında tutarak etkili olduğu, ancak yüzyıl içerisinde payelerine göre medreselerin ve talebelerin fazla olması, dolayısıyla mülâzım bekleyen kişilerin fazlalığı neticesinde düzenlemenin uzun süre kalıcı olarak devam edemediği ve hatt-ı hümayûnun yeterince dikkatli uygulanmadığı tespit edilmektedir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

1. Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi

Rumeli Kazaskerliği Ruznamçeleri, 242/65, 244/67, 249/72, 255/78, 260/83.

B. Kaynak Eserler

Hadâ'iku'l-hakâ'ik Fî tekmilati'şîşakâ'ik, (Nev'i-zade Atayi), C.I, Haz. Suat Donuk, (2017), Ed., Derya Örs, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı yay., İstanbul.

Koçibey Risalesi, Haz. Yılmaz Kurt, (2018). Akçağ yay., Ankara.

Tarih-i Raşid, (Raşid Mehmed Efendi), C. II, Haz. Abdülkadir Özcan, (2013). Klasik yay., İstanbul.

Telhîsü'l-Beyan Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân, (Hezarfen Hüseyin Efendi), Haz. Sevim İlgürel, (1998). TTK, Ankara.

Vekayü'l-Fudalâ, (Şeyhi Mehmed Efendi), Şakaik-ı Numaniye ve Zeyilleri, C. 4, Haz. Abdülkadir Özcan, (1989). Çağrı yay., İstanbul.

C. Araştırma Eserler

Alan, Ercan, (2015). *Kadıasker Ruznamçelerine Göre XVII. Yüzyılda Rumeli'de Kadılık Müessesesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

_____, (2017). "Yeni Bir Belgeye Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Mülâzemet Sistemi", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 49., s. 89-124.

_____, Abdurrahman Atçıl, (2018). *Erken Dönem Osmanlı İlmiye Teşkilatı Kaynakları XVI. Yüzyılda Ulema Defterleri*, TÜBA, Ankara,.

Arslan, Ali, (2015). *18. Yüzyıl İlim Hayatından bir Kesit: Sıdki Mustafa Efendinin Günlüğü ve Mülâzemet Yılları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi.

Aydın, Bilgin, Yurda Kul, İlhami, Kurt, İsmail, (2006). *Bab-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi Defter Kataloğu*, İSAM, İstanbul.

- Baltacı, Cahit, (1991) ."Kazasker Ruznamçelerinin Tarihi ve Kültürel Ehemmiyeti", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, İstanbul.
- Beyazıt, Yasemin, (2013). "Efforts TO Reform Entry Into The Ottoman İlmiyye Career Towards The End Of The 16Th Century: The 1598 Ottoman İlmiyye Kanûnnâme", *Turcica*, Volume 44.
- _____, (2013). "Kazasker Ruznâmçelerinde Tipoloji Ve Yeterlik", *Prof. Dr. Özer Ergenç'e Armağan*, Ed. Ümit Tekin, Bilge Kültür Sanat yay, İstanbul.
- _____, (2009). "Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ve Mülâzemet Sistemi (XVI.-XVIII. Yüzyıllar)", *Belleten*, C. LXXIII, S. 267, Ankara.
- _____, (2014). *Osmanlı ilmiye Mesleğinde İstihdam XVI. Yüzyıl*, TTK yay., Ankara.
- _____, (2010). "Tanzimat Devri Şeyhülislâmlarından Meşrebzâde Arif Efendi ve Kadılık Kurumundaki İstihdam Sorunu", *Bilig*, S. 54, Ankara,.
- _____, (2014, Aralık). "XVI. Yüzyıl Osmanlı İlmiye Kanunnameleri ve Medrese Eğitimi", LXXVIII, S. 283, *Belleten*, Ankara.
- Cengiz, Cihan, (2019). *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiye Kanunnameleri Ve Mülâzemet Sistemi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Danişmend, İsmail Hami, (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 5, Türkiye yay, İstanbul.
- Erünsal, İsmail, (2014). "Rumeli Kazasker Ruznaçeleri Ve Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Ruznamçeler, "Osmanlı Kültür Tarihi'nin Bilinmeyenleri, TİMAŞ, İstanbul.
- Evsen, Esra, (2009). *Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sistemi (18.Yüzyıl)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Faroqhi, Suraiya, (1973). "Social Mobility Among The Ottoman' Ulema In the Late Sixteenth Century", *International Journal Of Middle East Studies*, 4, Printed In Great Britain, s. 204-218.
- Fleischer, Cornell, (2013). *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın Ve Bürokrati*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- Gündoğdu, İsmail, (2009). "Osmanlı Tarihi Kaynaklarından Kazaskerlik Ruznamçe Defterleri ve Önemi", *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 6, S.2.
- İnalçık, Halil, (2015). "Kazasker Ruznamçelerine Göre Kadılık", *Adalet Kitabı*, Ed. Bülent Arı, Selim Aslantaş, Yedi Tepe Yay., Ankara.

- _____, (2009). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi(1300-1600)*, C. I, Eren yay., İstanbul.
- _____, (2013). *Osmanlı Ve Modern Türkiye*, Timaş yay., İstanbul.
- İpşirli, Mehmet, (2001). "Kazasker", *DİA*, C.25, İstanbul.
- _____, (2001). "Medrese", ", *DİA*, C.38, İstanbul.
- _____, (2001). " Mülâzemet ", *DİA*, C. 31, İstanbul.
- _____, (1997, Aralık). "Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar)", *Bellekten*, LXI/232, Ankara.
- _____, (1988). "Osmanlı İlmiye Mesleği Hakkında Gözlemler (XVI. XVII. Asırlar)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. VII-VIII, İstanbul.
- _____, "Osmanlı İlmiye Teşkilatında Mülâzemet Sisteminin Önemi Ve Rumeli Kazaskeri Mehmed Efendi Zamanına Ait Mülâzemet Kayıtları", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11 İÜEF Basımevi, 1983.
- Koca, Ferhat, "Fetvahane", *DİA*, C. 12, İstanbul, 1995.
- Ortaylı, İlber, (1979-1980). "18. Yüzyılda İlmiye Sınıfının Toplumsal Durumu Üzerine Bazı Notlar ", *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, Özel Sayı, s. 155-159.
- Öz, Mehmet, (2010). *Kanun-ı Kadîmin Peşinde Osmalı'da" Çözülme" Ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergah Yay., İstanbul.
- Parlatır, İsmail, (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı yay., Ankara.
- Unan, Fahri, (1998, Nisan)"Osmanlı Devletinde Payeli Tayinler Yahut Devlette Kazanç Kapısı", *Bellekten*, C. LXII, S. 233., Ankara.
- _____, (2000). "Osmanlı Medreselerinde Ulemanın Sosyal Tabanı Ve Bunun İlmi Performans Üzerindeki Etkisi", *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. III, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (2014). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, TTK yay, Ankara.
- Ünal, Mehmet Ali, (2010). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi yay., Isparta.
- Yetim, Hacer, (2009). *1217-1224 Tarihli Mülâzemet Defterleri ve Mülâzemet Sistemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : TACETTİN DEMİREL
Doğum Yeri : SALİHLİ/MANİSA
Doğum Tarihi : 25.09.1991
E_Posta : tacettin.demirel45@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Salihli Merkez Anadolu Lisesi
Lisans : Pamukkale Üniversitesi/Tarih Bölümü
Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi/ Yeniçağ Tarihi
Yabancı Dil : İngilizce

ARAŞTIRMA ALANLARI: Osmanlı İlmiye Teşkilatı/Mülâzemet Sistemi